bilim ve sosyalizm yayınları
8
DÖRDÜNCÜ BASKI

KARL MARX VE DOKTRİNİ

LENİN

BİLİM VE SOSYALİZM YAYINLARI • KARL MARX VE DOKTRİNİ • V.İ. LENİN

KARL MARX VE DOKTRİNİ

DÖRDÜNCÜ BASKI: NİSAN 1995
Birinci baskı: Kasım 1975, İkinci baskı: Ocak 1980
Üçüncü baskı: Şubat 1990

BİLİM VE SOSYALİZM YAYINLARI
Ataç Sokak, No. 36/2
Yenişehir - Ankara
Tel : 431 46 97

KARL MARX VE DOKTRİNİ

V. İ. LENİN

Çeviren
ŞİAR YALÇIN

İÇİNDEKİLER

KARL MARX
9

Marx'ın Doktrini
14

Felsefi Materyalizm
14

Diyalektik
17

Materyalist Tarih Anlayışı
19

Sınıf Savaşımı
21

Marx'ın Ekonomik Doktrini
23

Değer
24

Artı-değer
26

Sosyalizm
35

Proletaryanın Sınıf Savaşımının Taktikleri
38

FRIEDRICH ENGELS
44

MARKSİZMİN ÜÇ KAYNAĞI VE ÜÇ OLUŞTURUCU UNSURU
55

MARX'IN KUGELMANN'A MEKTUPLARI'NIN
RUSÇA ÇEVİRİSİNE ÖNSÖZ
62

"J. BECKER, J. DİETZGEN, F. ENGELS, K. MARX VE
BAŞKALARI TARAFINDAN F. SORGE VE BAŞKALARINA
MEKTUPLAR"IN RUSÇA ÇEVİRİSİNE ÖNSÖZ
72

Sosyal-demokraside Aydın Oportünizminin
Klasik Bir Değerlendirmesi
83

MARXSİZM VE REVİZYONİZM
92

İŞÇİ PARTİSİNİN DİN KARŞISINDAKİ TUTUMU
102

AVRUPA İŞÇİ HAREKETİ İÇİNDEKİ AYRILIKLAR
115

MARKSİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİNİN BAZI ÖZELLİKLERİ
ÜZERİNE
121

KARL MARX'IN DOKTRİNİNİN TARİHSEL YAZGISI
127

MİLİTAN MATERYALİZMİN KAPSAMI
131

NOTLAR
142

ADLAR DİZİNİ
150

KARL MARX

KARL MARX 5 Mayıs 1818'de Prusya'nın Trier (Tréves) kentinde doğdu. Yahudi bir avukat olan babası 1824 yılında dinini değiştirerek protestanlığı kabul etti. Hali-vakti yerinde, kültürlü olan ailesi devrimci değildi. Marx, Trier lisesini bitirdikten sonra, önce Bonn, sonra da Berlin Üniversitesine girdi; hukuk, ama özellikle tarih ve felsefe okudu. 1841'de, Epikür'ün felsefesi üzerine bir doktora tezi hazırlayarak öğrenimini tamamladı. Bu dönemde Marx henüz hegelci bir idealistti. Berlin'de, Hegel'in felsefesinden ateist ve devrimci sonuçlar çıkarmaya çalışan "Solcu Hegelciler" çevresine katıldı (Bruno Bauer de, daha başkalarıyla birlikte, bu grubun üyelerindendi).

Üniversiteyi bitirinci Marx, Bonn'a yerleşti. Niyeti profesör olmaktı. Ancak, 1832'de Ludwig Feuerbach'ı kürsüsünden uzaklaştırmış olan hükümetin gerici politikası, 1836'da onun yeniden üniversiteye girmesini engellemiş ve 1841'-

de de genç Profesör Bruno Bauer'in Bonn'da konferanslar vermesini yasaklamıştı. Marx bu yüzden akademik bir kariyer yapmaktan vazgeçmek zorunda kaldı. Sol hegelcilik diye adlandırılan düşünce akımı bu dönemde Almanya'da çok yaygındı ve durmadan da ilerliyordu. Ludwig Feuerbach, özellikle 1836'dan itibaren, teolojiyi eleştirmeye ve materyalizme yönelmeye başladı. 1841'de materyalizmi tümden benimsedi *(Hıristiyanlığın Özü);* 1843'te *Geleceğin Felsefesinin İlkeleri* adlı yapıtı yayınlandı. Engels daha sonraları Feuerbach'ın bu yapıtlarıyla ilgili olarak şunları yazmıştır: "Bu kitapların kurtarıcı, özgürleştirici etkisini insanın bizzat yaşamış olması gerekir... Bizler (yani, kendisi ve Marx gibi solcu hegelcileri kastediyor) hepimiz yaşamımızın bir döneminde geçici olarak feuerbachçı olmuşuzdur."[1] Bu dönemde, Renanya'nın radikal burjuvaları —ki sol hegelcilerle aralarında bazı ortak noktalar vardı— Köln'de *Rheinische Zeitung* (Renan Gazetesi) adı altında bir muhalefet gazetesi çıkarmaya başladılar (ilk sayısı 1 Ocak 1842'de yayınlanmıştır). Marx ve Bruno Bauer gazetenin bellibaşlı yazarları arasında yer aldılar, ve 1842 Ekiminde Marx başyazarı oldu. Bu tarihte Bonn'dan ayrılarak Köln'e yerleşti. Marx'ın yönetiminde, gazetenin devrimci demokratik eğilimi gittikçe daha belirginleşmeye başladı, ve hükümet, önceleri gazeteyi ikili ve hatta üçlü bir sansüre tabi tuttuktan sonra, 1 Ocak 1843'te yayınını geçici olarak yasaklamaya karar verdi. Bu tarihte Marx gazetenin başyazarlığını bırakmak zorunda kaldı, ama bu da gazeteyi kurtarmaya yetmedi ve Mart 1843'te *Rheinische Zeitung* temelli kapatıldı ve yasaklandı. Engels, Marx'ın bu gazeteye yazdığı en önemli makaleler arasında, ilerde işaret edilecek olanlardan başka *(Bibliografia'*ya[2] bakınız), Moselle vadisindeki bağların durumuyla ilgili bir makaleyi zikreder.[3] Gazetecilik faaliyeti Marx'a, ekonomi politik konusundaki bilgilerinin yetersiz olduğunu göstermiş ve kendisini bu konuyu büyük bir coşku ile öğrenip incelemeye itmişti.

1843'te Marx çok eski bir çocukluk arkadaşı olan Jenny

von Westphalen'le evlendi. Kızla daha öğrenimini bitirmeden nişanlanmıştı. Karısı Prusya'nın gerici aristokrat ailelerinden birine mensuptu. Jenny'nin ağabeyi en gerici dönemlerden birinde Prusya İçişleri Bakanlığı yapmıştır (1850-1858). 1843 güzünde, Marx ülke dışında Arnold Ruge'yle birlikte radikal bir dergi çıkarmak üzere Paris'e gitti. 1802 - 1880 arasında yaşamış olan Arnold Ruge önceleri sol hegelciydi, 1825-1830 yıllarını hapiste geçirdi, 1848'de Fransa'ya göç etti ve 1866'dan sonra da bismarckçı oldu: *Annales franco-allemandes* (Fransız-Alman Belleteni) adlı bu derginin yalnızca ilk fasikülü çıktı; dergiyi Almanya'da el altından yayıp sürmenin zorlukları ve Ruge'yle Marx arasında çıkan anlaşmazlıklar sonunda yayınına son verildi. Marx bu dergide çıkan makalelerinde artık tam bir devrimci görünümünü kazanmış, "var olan her şeyin amansız eleştirisinin" ve özellikle "silâhların eleştirisinin"[4] zorunluluğunu belirtmiş, *yığınlara ve proletaryaya* seslenmiştir.

1844 Eylülünde Freidrich Engels birkaç günlüğüne Paris'e geldi ve o günden itibaren Marx'ın en içten dostu oldu. Her ikisi de, o dönemde Paris'teki devrimci çevrelerin oluşturduğu yoğun yaşama katıldılar (Proudhon'un doktrini o günlerde özellikle ilgi görüyordu: Marx, 1847'de yayınlanan *Felsefenin Sefaleti* adlı yapıtında bu düşüncenin hesabını gördü), küçük-burjuva sosyalizminin çeşitli öğretileriyle savaşarak devrimci *proleter sosyalizmin* ya da komünizmin (marksizmin) teori ve taktiğini geliştirdiler (Marx'ın bu dönemdeki yapıtları için ilerdeki *Bibliografya* bölümüne bakınız). 1845'te, Prusya hükümetinin isteği üzerine, Marx tehlikeli bir devrimci olarak Paris'ten sınırdışı edildi. Brüksel'e yerleşti. 1847 ilkbaharında, Marx'la Engels *Ligue des communistes* (Komünistler Birliği) adlı gizli bir örgüte yazıldılar ve bu Birliğin II. Kongresinde (Londra, Kasım 1847) birinci planda bir rol oynadılar. Kongrenin isteği üzerine, 1848 Şubatında yayınlanan ünlü *Komünist Partisi Manifestosu*'nu kaleme aldılar. Bu yapıt, yeni dünya görüşünü, toplumsal yaşamı ve en kapsamlı ve derin gelişme doktrini olarak di-

yalektiği de içeren tutarlı materyalizmi, sınıf savaşımı teorisini ve yeni, komünist bir toplumun yaratıcısı proletaryanın dünya tarihi ölçüsünde devrimci rolünü dehanın açıklığı ve parlaklığıyla özetler.

Şubat 1848[5] devrimi patlak verince, Marx, Belçika'dan da çıkarıldı. Yeniden Paris'e gitti ve Mart devriminden[6] sonra buradan da ayrılarak Almanya'ya dönüp Köln'e yerleşti. Marx'ın başyazarlığını yaptığı *Neue Rheinische Zeitung* (Yeni Renan Gazetesi), 1 Haziran 1848'le 19 Mayıs 1849 tarihleri arasında bu kentte çıktı. Yeni teori, 1848-1849 yıllarının devrimci olayları ve arkasından da dünyanın bütün ülkelerindeki proleter ve demokratik hareketlerle parlak bir şekilde doğrulanmış bulunuyordu. Galebe çalan karşı-devrim önce Marx'ın yargılanmasına (9 Şubat 1849'da beraat etti), daha sonra da (16 Mayıs 1849) Almanya'dan sınırdışı edilmesine yol açtı. Önce Paris'e gitti, ama 13 Haziran 1849 gösterisinden[7] sonra buradan da kovulunca, yaşamının sonuna dek kaldığı Londra'ya gitti.

Bu göçmen yaşamının koşulları son derece ağır ve yıpratıcıydı. Marx ile Engels arasındaki *yazışmalar*[8] (1913'te yayınlanmıştır) bunu açıkça gösterir. Marx ve ailesi büyük bir yoksullukla pençeleşiyorlardı; Engels'in sürekli ve yürekten yaptığı mali desteği olmasaydı, Marx *Kapital*'i hiçbir zaman biteremeyeceği gibi, belki de sefaletten ölürdü. Üstelik, küçük-burjuva sosyalizminin ve genellikle proleter olmayan sosyalizmin egemen doktrin ve akımları Marx'ı hiç durmadan amansız bir savaşım vermeye zorluyor, zaman zaman en şiddetli ve en inanılmaz kişisel saldırılara karşı koymasını gerektiriyordu (*Herr Vogt*[9]). Marx göçmenler çevresinden uzak durarak, bir dizi tarihsel çalışmalarda (*Bibliografya*'ya bakınız) materyalist teorisini, özellikle ekonomi politik incelemelerine eğilerek geliştirdi. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* (1859) ve *Kapital* (Kitap I, 1867) adlı yapıtlarında bu bilimde bir devrim yarattı (ilerde *Marx'ın Doktrini* konusuna bakınız).

1850 yıllarının sonunda ve 1860 yıllarında demokratik

hareketlerin yeni ve daha geniş boyutlara ulaşması Marx'ı bir kez daha politik eyleme itti. 1864'te (28 Eylül) Londra'da ünlü I. Enternasyonal, "Uluslararası İşçiler Birliği", kuruldu. Marx bu örgütün ruhuydu. Aynı zamanda ilk "Bildiri"nin[10] ve çok sayıda karar, demeç ve manifestoların yazarıdır. Çeşitli ülkelerin işçi hareketini birleştiren, proleter olmayan, Marx-öncesi sosyalizmin çeşitli biçimlerini (Mazzini, Proudhon, Bakunin, İngiliz liberal sendikacılığı, Almanya'da sağa kayan lassalleciler vb.) ortak bir eylem çizgisine yöneltmeye çalışan bütün bu hizip ve ekollerin teorilerine karşı çıkan Marx, çeşitli ülkelerde işçi sınıfının proleter savaşımı için yeni ve tek bir taktik yarattı. Paris Komünü'nün düşmesinden sonra (1871) —ki Marx bu büyük olayın son derece derin, doğru, parlak ve *etkin* bir devrimci değerlendirmesini yapmıştır *(Fransa'da İç Savaş, 1871)*— ve özellikle Enternasyonal'in bakunincilerin zoruyla bölünmesinden sonra, artık bu örgütün Avrupa'da yaşamını sürdürebilmesi olanakları ortadan kalktı. Lahey'de toplanan 1872 Kongresinden sonra Marx, Enternasyonal Genel Konseyinin New York'a naklini kabul ettirdi. I. Enternasyonal tarihsel misyonunu başarmış ve yerini işçi hareketinin bütün ülkelerde çok daha büyük bir önem kazandığı yeni bir döneme bırakmıştı. Nitekim, işçi hareketi bir yandan *genişliğine* gelişir, yayılırken, bir yandan da çeşitli ulusal devletlerin çerçevesinde sosyalist işçi partileri, *yığın* partileri kuruluyordu.

Enternasyonal bünyesindeki yoğun faaliyetleri ve daha da büyük çabalar gerektiren teorik çalışmaları, sonunda Marx'ın sağlığına kesin bir darbe indirdi. Bir sürü yeni belgeler toplayarak ve çeşitli diller öğrenerek (örneğin Rusça) ekonomi politiği yenileştirmeyi ve *Kapital*'i yazmayı sürdürdü; ancak hastalığı *Kapital*'i tamamlamasını engelledi.

2 Aralık 1881'de Marx'ın karısı öldü. 14 Mart 1883'te Marx da koltuğunda, huzur içinde, son uykusuna daldı. Karısıyla birlikte Londra'da *Highgate* mezarlığına gömüldü. Marx'ın çocuklarından birçoğu çok genç yaşta, aile Londra'da büyük bir geçim sıkıntısı çekerken, öldüler. Üç kızı İngiliz ve

Fransız sosyalistlerle evlendiler: Eleanor Eveling, Laura Lafargue ve Jenny Longeut. Jenny'nin oğlu halen Fransız sosyalist partisi üyesidir.

MARX'IN DOKTRİNİ

Maksizm, Marx'ın düşüncelerinin ve doktrininin sistemidir. XIX. yüzyılda insanlığın en ileri üç ülkesinde ortaya çıkan bellibaşlı üç fikir akımını sürdürüp tamamlamıştır Marx: klasik Alman felsefesi, klasik İngiliz ekonomi politiği ve genellikle Fransız devrimci öğretilerine bağlı bulunan Fransız sosyalizmi. Marx'ın fikirlerinin (karşıtlarınca bile kabul edilen) son derece dikkat çekici tutarlılığı ve birliği —ki bunların tümü, bütün uygar ülkelerdeki işçi hareketinin teorisi ve programı olarak, materyalizmin ve bilimsel sosyalizmin esasını oluşturur—, marksizmin temel içeriğini, yani Marx'ın ekonomik doktrinini incelemeye geçmeden önce, genel dünya görüşünün kısa bir özetini sunmamızı gerekli kılmaktadır.

FELSEFİ MATERYALİZM

Fikirlerinin oluştuğu 1844-1845 yıllarından itibaren Marx materyalistti; özellikle L. Feuerbach'ın etkisi altında kalmış olan Marx'ın gözünde, Feuerbach'ın tek zayıf noktası materyalizminin yeterince tutarlı, mantıki ve geniş kapsamlı olmamasıydı. Marx için, Feuerbach'ın "çığır açan" tarihsel önemi, Hegel idealizmiyle bütün köprüleri atmış ve materyalizmin temel ilkesini ortaya koymuş olmasıydı. Hegel, XVIII. yüzyıldan beri, özellikle Fransa'da, "yalnızca mevcut politik kurumlara, dine ve teolojiye karşı savaş açmakla kalmamış, aynı zamanda... her türlü metafiziğe karşı da cephe almıştı [metafizik burada "makul felsefe" karşıtı olarak "coşkun spekülasyon" anlamında kullanılmıştır] *(Literaischer Nachlass'*ta yayınlanan *Kutsal Aile)*. "Hegel'e göre, diyordu Marx, ide adı altında kişileştirdiği düşüncenin hareketi realitenin yaratıcısıdır... Bana göreyse, tersine, düşüncenin hareketi gerçek hareketin yalnızca bir yansımasıdır, insan bey-

ninde değişikliğe uğrayan bir yansıması" (*Kapital,* Kitap I, ikinci baskının sonsözü). F. Engels, Marx'ın bu materyalist felsefesini tamamen benimsemiş ve onu, Marx'ın elyazmalarını okuduğu *Anti-Dühring*'inde açıklarken şunları yazmıştır: "Evrenin birliği onun varlığında değildir. Evrenin gerçek birliği onun maddiyatındadır ve bu doğa felsefesiyle doğa biliminin uzun ve zahmetli bir gelişimiyle doğrulanmıştır... *Hareket maddenin varlık biçimidir.* Hiçbir zaman ve hiçbir yerde hareketsiz madde olmamıştır... ve maddesiz hareket de olamaz... Ama arkasından düşünce ve bilincin ne olduklarını ve nereden geldiklerini kendi kendimize soracak olursak, insan beyninin ürünleri olduklarını ve insanın kendisinin de doğanın, kendi ortamı içinde ve onunla birlikte gelişen doğanın bir ürünü olduğunu görürüz; bundan da şu sonuç çıkar ki, insan beyninin, son toplamda aynı zamanda doğanın da ürünleri olan ürünleri doğayla tümüyle çelişik değil, uyum halindedirler. Hegel idealistti; bu demektir ki, aklının düşüncelerini eşyanın ve gerçek süreçlerin az çok soyut yansımaları (yapıtın orijinalinde *Abbilder;* Engels bazan da 'temsil'den söz eder) olarak görecek yerde, tersine cisimleri ve gelişmelerini, dünyanın yaratılışından önce kimbilir nerede mevcut bir 'İde'nin basit kopyaları olarak telâkki etmiştir." Engels, Feuerbach'ın felsefesi üzerindeki kendisinin ve Marx'ın fikirlerini ve görüşlerini açıkladığı ve ancak Marx'la birlikte Hegel, Feuerbach ve materyalist tarih anlayışı üzerine yazdığı 1844-1845 yıllarına ait eski elyazmasını bir kez daha okuduktan ve gözden geçirdikten sonra baskıya verdiği *Ludwig Feurbach* adlı kitabında şunları yazmıştır: "Tüm felsefenin ve özellikle modern felsefenin büyük temel sorunu, düşünceyle varlık arasındaki, akılla doğa arasındaki ilişkidir... bunlardan hangisinin, aklın mı yoksa doğanın mı başlıca unsur olduğu sorusudur... Bu soruyu şu ya da bu biçimde yanıtlamalarına göre, filozoflar iki büyük kampa ayrılırlar. Aklın doğa karşısında üstünlüğünü kabul edenler ve dolayısıyla son çözümlemede dünyanın şu ya da bu şekilde yaratılmış olduğunu savunanlar idealizm kam-

pını oluştururlar. Ötekiler, yani doğayı temel unsur olarak kabul edenler materyalizmin çeşitli ekollerini meydana getirirler." İdealizm ve materyalizm kavramlarının (felsefi anlamda) bunun dışında kullanılması ancak zihinleri bulandırmaya yarar. Marx, daima şu ya da bu şekilde dine bağlı olan idealizmi köklü bir şekilde reddetmekle kalmamış, aynı zamanda, günümüzde hayli geçerlikte bulunan Hume ile Kant'ın görüşlerini, agnostisizmi (kuşkuculuğu), kritisizmi (eleştiriciliği), çeşitli yönleriyle pozitivizmi de yadsımış, tüm bu felsefe tarzını idealizme verilmiş "gerici" bir ödün ve en elverişli olasılıkla "materyalizmi açıkça inkâr edip gizlice kabul etmenin utanç verici bir örneği" saymıştır. Bu konuda, Marx ve Engels'in sözünü ettiğimiz yapıtlarının yanısıra, Marx'ın Engels'e 12 Aralık 1868 tarihinde yazdığı ve ünlü doğa bilimleri uzmanı T. Huxley'in bir bildirisinden sözettiği mektuba bakınız. Marx bu mektubunda, Huxley'in bildirisinde her zamankinden "daha materyalist" görünmek istediğini ve "gerçekten gözlemde bulunduğumuz ve düşündüğümüz sürece hiçbir zaman materyalizmden çıkamıyacağımızı" kabul ettiğini saptayarak, kendisini bu suretle agnostisizme ve Hume'un teorisine "gizli bir kapı açmış" olmakla suçlamıştır. Marx'ın özellikle özgürlük ve zorunluluk arasındaki ilişkiyle ilgili düşüncesi üzerinde durmak gerekir: "Zorunluluk, ancak anlaşılamadığı ölçüde kördür... Özgürlük zorunluluğun bilincidir" (F. Engels, *Anti-Dühring*); başka bir deyişle, özgürlük doğanın objektif yasalarının varlığını ve zorunluluğun özgürlüğe diyalektik dönüşümünü kabul etmektir (tıpkı, bilinmeyen ama bilinebilir "kendiliğinden şey"in "bizim için şey"e, "eşyanın özü"nün "olgular"a dönüşümü gibi). Marx ve Engels'e göre, Feuerbach'ınki dahil "eski" materyalizmin (ve bu arada özellikle Büchner-Vogt-Moleschott'un "vülger" materyalizminin) başlıca eksiklikleri şunlardı: 1) bu materyalizm "esas itibariyle mekanik" bir materyalizm olup kimya ve biyolojinin (günümüzde buna maddenin elektriki teorisini de eklemek gerekir) modern gelişmelerini dikkate almıyordu; 2) eski materyalizm ne ta-

rihsel ne de diyalektikti (tersine, anti-diyalektik anlamında metafizikti) ve evrim görüşünü sistematik ve yaygın bir biçimde uygulamıyordu; 3) "insan"ı tarihin somut olarak belirlediği "bütün sosyal ilişkilerin tümü" olarak değil de, soyut bir kavram olarak görüyor, ve bu yüzden çabası dünyayı yalnızca "yorumlamak"tan ibaret kalıyordu: oysa, önemli olan dünyayı yorumlamak değil, onu "değiştirmek"ti ve eski materyalizm "pratik devrimci eylem"in anlam ve kapsamını kavrayamıyordu.

DİYALEKTİK

Marx ve Engels, Hegel'in diyalektiğinde evrimin en geniş, en zengin ve en derin yasasını görüyorlar, onu klasik Alman felsefesinin çok büyük bir kazancı sayıyorlardı. Gelişim, evrim ilkesinin başka herhangi bir biçimde ortaya konması onlara tek yanlı, fakir bir görüş gibi geliyor, bunun doğa ve toplum içindeki (sık sık sıçramaların, yıkımların ve devrimlerin damgasını taşıyan) evrimin gerçek seyrini bozduğuna, yozlaştırdığına inanıyorlardı. "Marx ve ben, belki de bilinçli diyalektiği, hegelcilik dahil her türlü idealizmin pençesinden kurtarıp onu doğanın materyalist anlayışı içine oturtmaya çalışan tek kişilerdik. Doğa diyalektiğin denektaşıdır ve modern doğa biliminin yüceliğine saygı göstermiş olmak için şunu belirtmemiz gerekir ki, bilim bu denektaşı için günden güne artan çok zengin bir olaylar dizisi sağlamış ve böylelikle doğada şeylerin son çözümlemede metafizik değil, diyalektik bir biçimde cereyan ettiğini kanıtlamıştır (bütün bunlar, radyumun, elektronların, elementlerin değişiminin vb. keşfinden çok önce yazılmış şeylerdir!).

"Evreni tamamlanmış şeylerin topu olarak değil de, değişmez gibi görünen şeylerin ve bunların beynimizdeki zihni yansımaları olan kavramların durmadan geliştiği ve gelip geçerken öldüğü bir süreç olarak görmek gerektiğini savunan büyük temel düşünce... özellikle Hegel'den bu yana insanlığın ortak bilincine öylesine yerleşmiştir ki, bu genel ifade biçimi bugün artık hemen hiç kimse tarafından inkâr edi-

lememektedir. Ama bu fikri sözle kabul etmek başka şey, onu gerçek dünyada, araştırma konusu her alanda bütün ayrıntılarıyla uygulamak başka şeydir.[11] Diyalektik felsefe karşısında hiçbir şey kesin, kalıcı, mutlak, kutsal değildir; her şey gelip geçicidir ve sürekli bir oluşma ve yok olma, aşağıdan yukarıya doğru sonsuz bir yükselme sürecinden başka hiçbir şey kalıcı değildir ve diyalektiğin kendisi de bu sürecin düşünen beyindeki yansımasından başka bir şey değildir." Demek ki, Marx'a göre, diyalektik "gerek dış dünyanın gerek insan düşüncesinin hareketini yöneten genel yasaların bilimidir."

Marx'ın benimseyip geliştirdiği Hegel felsefesinin devrimci yönü işte budur. Diyalektik materyalizmin "öteki bilimlere tepeden bakan bir felsefeyle herhangi bir ilişkisi yoktur. Tüm eski felsefeden geriye kalan tek şey, düşüncenin ve yasalarının doktrini, biçimsel mantık ve diyalektiktir."[12] Diyalektik ise, gerek Marx'ın gerek Hegel'in anlayışına göre, bugün bilgi teorisi ya da "gnoseoloji" dediğimiz teoriyi kapsar ve konusunu aynı zamanda tarihsel açıdan, yani bilginin kökenini ve gelişimini, *cehalet*'ten bilgiye geçişi inceleyip genelleştirmek suretiyle ele alır.

Çağımızda, gelişim ve evrim düşüncesi sosyal bilinci baştan başa etkilemiştir: ama Hegel felsefesinin dışında kalan yollardan. Bununla birlikte, Marx ve Engels'in Hegel'e dayanarak ortaya koydukları bu düşünce, genellikle geçerli sayılan evrim fikrinden çok daha geniş ve zengin kapsamlıdır. Bilinen evreleri, ama başka bir biçim altında, daha yüksek düzeyde ("inkarın inkarı") gözümüzün önüne seren bir evrim; söz uygunsa, doğru şeklinde değil de helezon şeklinde bir evrim; sıçramalar, katastroflar, devrimler, "süreklilik çözümleri" ile gerçekleşen bir evrim; nitelikten niceliğe dönüşüm; gelişmenin çelişkiler tarafından yaratılan içtepileri; belirli bir cisim üzerinde, belirli bir olay çerçevesinde ya da belirli bir toplum bünyesinde etki yapan çeşitli güç ve eğilimlerin çarpışması; her olayın *bütün* yönleri (ki tarih bunları durmadan yeniden ortaya çıkarmaktadır) arasındaki kar-

şılıklı bağımlılık ve yakın ilişki; evrensel hareket sürecini, yasaların yönettiği tek bir süreci belirleyen bir ilişki: işte genellikle geçerli sayılan doktrinden çok daha geniş içerikli evrim doktrini olarak diyalektiğin bazı bellibaşlı özellikleri... (Marx'ın Engels'e yazdığı 8 Ocak 1868 tarihli mektuba bakınız: Marx bu mektubunda Stein'in materyalist diyalektikle hiçbir ilgisi bulunmayan "katı trikotomi"leriyle alay eder.)

MATERYALİST TARİH ANLAYIŞI

Eski materyalizmin tutarsız, eksik ve tek yanlı olduğunu kavrayan Marx, "toplum bilimini... materyalist temel ile uyumlu hale getirmek, bu temele dayanarak onu yeniden yaratmak"[13] gerektiği sonucuna varmıştır. Nasıl ki, genellikle, materyalizm varlığı bilinçle değil, tersine bilinci varlıkla açıklıyorsa, insan toplumuna uygulandığı ölçüde de bu doktrin *sosyal* bilincin *sosyal* varlıkla açıklanmasını gerektiriyordu. "Teknoloji, diyordu Marx, insanın doğa karşısındaki eylem biçimini, maddi yaşamının üretim yöntemini ve dolayısıyla sosyal ilişkilerin ve bunlardan çıkan ussal düşünce ya da kavramların kökenini açığa vurur" (*Kapital*, Kitap 1). İnsan toplumuna ve tarihine uygulanan materyalizmin temel tezlerinin tam bir formülasyonuna Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* adlı yapıtına yazdığı Önsöz'de rastlamak mümkündür. Marx burada şöyle diyor:

"Varlıklarının sosyal üretiminde insanlar belirli, zorunlu, iradelerinden bağımsız ilişkilere, maddi üretim güçlerinin belirli bir gelişme düzeyine karşılık düşen üretim ilişkilerine girerler.

"Bu ilişkilerin tümü, toplumun ekonomik yapısını, üzerinde hukuki ve politik bir üstyapı yükselen ve belirli sosyal bilinç biçimlerini temsil eden somut temelini meydana getirir. Maddi yaşamın üretim biçimi genel olarak sosyal, politik ve entellektüel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlıklarını belirleyen bilinçleri değildir; tersine, sosyal varlıkları bilinçlerini belirler. Gelişmelerinin belirli bir aşamasında, toplumun maddi üretim güçleri mevcut üretim iliş-

kileriyle çelişkiye düşerler, ya da bu çelişki hukuki ifadesini üretim güçleri ile o zamana kadar bünyesinde yer aldıkları mülkiyet ilişkileri arasında bulur. Önceleri üretici güçlerin gelişme biçimleri olan bu ilişkiler artık birer engel olmaya başlarlar. İşte o zaman bir sosyal devrim dönemi açılır. Ekonomik temeldeki değişiklik koskoca üstyapıyı er geç devirir. Bu gibi altüst oluşları incelerken, bilimsel bir şekilde saptanabilecek olan ekonomik üretim koşullarının maddi çöküşü ile insanların bu çatışmayı algıladıkları ve sonuna dek götürdükleri hukuksal, politik, dinsel, sanatsal ya da felsefi, kısaca ideolojik biçimleri kesinlikle birbirlerinden ayırmak gerekir.

"Nasıl ki, bir insanı kendisi hakkında düşündüklerine bakarak yargılamazsak, böyle bir kargaşa ve çöküntü dönemini de salt kendi bilincine göre yargılayamayız; tersine, bu bilinci maddi yaşamın çelişkileri, sosyal üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasındaki çelişki ya da çatışmayla açıklamak gerekir... Kaba hatlarıyla, Asya, antik, feodal ve modern burjuva üretim biçimlerini ekonomik sosyal oluşumun birbirini izleyen aşamaları, dönemleri olarak niteleyebiliriz."[14] (Marx'ın Engels'e 7 Temmuz 1866 tarihli mektubunda verdiği kısa formüle bakınız: "İş örgütlenmesinin üretim araçlarıyla belirlenmesine ilişkin teorimiz.")

Materyalist tarih anlayışının keşfi, ya da daha doğrusu bu ilkenin tutarlı bir biçimde uygulanması, materyalizmin sosyal olgular alanını kapsaması, daha önceki tarihsel teorilerin iki temel yanılgısını ortadan kaldırmıştır. Birincisi, bu teoriler en olumlu biçimleriyle bile insanların tarihsel eylemlerinin ancak ideolojik etkenlerini ele alıyor, bu etkenlerin kaynaklarına inmiyor, sosyal ilişkiler sisteminin gelişmesine hükmeden objektif yasaları kavrayamıyor, ve bu ilişkilerin kökeninin maddi üretimin gelişme düzeyinde yattığını farketmiyordu. İkincisi, eski teoriler yığınların eylemini göz önünde bulundurmuyordu: oysa, tarihsel materyalizm, ilk kez, yığınların yaşamının sosyal koşullarını ve bu koşullardaki değişmeleri doğa bilimlerinin kesin yöntemleriyle inceliyordu. Marx öncesi "sosyoloji" ve tarihçilik, olsa olsa, yalın olay-

ları rastgele derlemekle yetiniyor ve tarihsel sürecin ancak birkaç yönünü sergiliyordu. Marksizm, çelişik eğilimlerin *tümünü* inceleyerek, onları toplumun çeşitli *sınıflarının* açıkça belirttiği varlık ve üretim koşullarına indirgeyerek, "yön verici" fikirlerin ya da yorumlarının seçiminde sübjektivizmi ve keyfiliği bir yana iterek, istisnasız bütün fikirlerin ve değişik eğilimlerin *kaynağını* maddi üretim güçlerinin durumunda bularak, ekonomik ve sosyal oluşumların doğuş, gelişme ve çöküş sürecinin bütünsel ve evrensel planda incelenmesine yol açmıştır. İnsanlar kendi tarihlerinin yapıcısıdırlar, ama insanları ve özellikle yığınları harekete getiren itici güçleri belirleyen nedir? Çelişik düşünce ve özlemler arasındaki uzlaşmazlığın nedeni nedir? İnsan toplumlarının tümüne özgü bu çatışmaların özü nedir? İnsanların tüm tarihsel faaliyetinin dayandığı maddi yaşama ilişkin üretimin objektif koşulları nelerdir? Bu koşulların evrimini yöneten yasa nedir? Marx bütün bu sorunlara eğilmiş, baş döndürücü çeşitlilikleri ve bütün çelişkileri ne olursa olsun, yasalarla yönetilen tek bir süreç olarak ele alınan tarihi bilimsel bir şekilde incelemenin yolunu açmıştır.

SINIF SAVAŞIMI

Herkesin bildiği gibi her toplumda, üyelerinden bazılarının özlemleri başkalarınınki ile çatışır, sosyal yaşam çelişkilerle doludur ve tarih bize halklarla toplumlar arasındaki ve bunların kendi bünyeleri içindeki savaşımları gösterdiği gibi, ayrıca birbirlerini izleyen devrim ve karşı-devrim, barış ve savaş, durgunluk ve hızlı kalkınma ya da gerileme dönemlerine tanıklık eder. Marksizm bize görünürdeki bu labirent ve kaos içinde yasaların varlığını keşfetmemizi sağlayan ipucunu vermiştir: bu da sınıf savaşımıdır. Bir toplum ya da toplumlar grubunun bütün üyelerinin eğilimlerini ancak bir tüm halinde incelediğimiz takdirdedir ki, bu eğilimlerin sonucunu bilimsel bir kesinlikle saptayabiliriz. Çelişik özlemlerse, her toplumun ayrıldığı *sınıfların* değişik durum ve yaşam koşullarından doğar. Marx, *Komünist Par-*

tisi Manifestosu'nda şöyle der: "Günümüze dek bütün toplumların tarihi (ilkel toplumun tarihi dışında, diye ekleyecektir sonraları Engels), sınıf savaşımları tarihidir. Özgür insan ve köle, patrisyen ve pleb, senyör ve serf, lonca ustası ve lonca emekçisi, tek sözcükle, ezen ve ezilen, sürekli bir çatışma halinde, bazan gizli, bazan açıkça, her kezinde ya toplumun devrimci bir biçim değiştirmesiyle ya da çatışan sınıfların birlikte çöküşüyle sonuçlanan, kesintisiz bir savaşım yürütmüşlerdir. ... Feodal toplumun yıkıntılarından fışkıran modern burjuva toplumu, sınıf karşıtlıklarını ortadan kaldırmamıştır. Yaptığı şey, yalnızca, eski sınıfların yerine yeni sınıflar, yeni sömürü koşulları, yeni savaşım biçimleri koymak olmuştur. Bununla birlikte, çağımızın, burjuvazi çağının, ayırdedici özelliği, sınıf karşıtlıklarını yalınlaştırmış olmasıdır. Bir tüm olarak toplum, gittikçe artan bir biçimde, iki büyük düşman kampa, doğrudan birbirlerine karşı duran iki büyük sınıfa bölünmektedir: Burjuvazi ve proletarya."(*) Büyük Fransız Devriminden bu yana, Avrupa tarihi, birçok ülkelerde, olayların bu gerçek nedenini, sınıf savaşımını, büyük bir açıklıkla gün ışığına çıkarmıştır. Daha Restorasyon döneminde, bazı tarih yazarları (Thierry, Guizot, Mignet, Thiers), olayların sentezini yaparlarken, sınıf savaşımının tüm Fransa tarihini anlamanın anahtarı olduğunu kabul etmekten kendilerini alamamışlardır. Modern çağa, yani burjuvazinin tam zaferi, temsili kurumlar, genel olmasa bile genişletilmiş oy hakkı, yığınlara ulaşan ucuz gündelik basın vb. çağına, günden güne genişleyen güçlü dernekler, işçiler ve patronlar vb. çağına gelince, Avrupa tarihi, sınıf savaşımının olayların itici gücü olduğunu daha da büyük bir açıklıkla ortaya koymuştur (gerçi, bazan bunu geniş ölçüde tek yanlı, "barışçı", "anayasal" bir biçimde yapmıştır). *Komünist Partisi Manifestosu*'nun aşağıdaki pasajı, Marx'ın sosyal bilimlerden, modern toplumun bünyesindeki her sınıfın durumunun, her birinin gelişme koşullarıyla ilgili objektif bir

(*) Marx-Engels: *"Komünist Partisi Manifestosu"*. Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 7. Baskı, (Ankara, 1994), s. 42-43.-*Ed.*

çözümlemesini istediğini gösterir: "Bugün burjuvaziyle karşı karşıya gelen bütün sınıflar içinde yalnızca proletarya gerçekten devrimci bir sınıftır. Öteki sınıflar modern sanayi karşısında çürür ve en sonunda da ortadan kaybolurlar; modern sanayinin özel ve asıl ürünü proletaryadır. Orta sınıfın alt tabakaları, küçük imalatçı, dükkancı, zanaatçı, köylü, bütün bunlar, burjuvaziye karşı, orta sınıfın birer parçası olarak varlıklarını yok olmaktan kurtarmak için savaşım yürütürler. Onun için, bunlar devrimci değil, tutucudurlar. Hatta gericidirler, çünkü tarihin tekerleğini gerisin geriye döndürmeye çalışırlar. Devrimciliği göze alırlarsa, bu ancak kendilerinin proletaryaya katılmak üzere olmaları yüzündendir; onlar böylece, o andaki değil, gelecekteki çıkarlarını savunurlar, kendilerini proletaryanın bakış açısına yerleştirmek için kendi bakış açılarını terkederler."(*) Tarihsel yapıtların birçoğunda (*Bibliyografya*'ya bakınız), Marx materyalist tarihle, ***her*** özel sınıfın ve bazan aynı sınıf bünyesindeki çeşitli grup ya da tabakaların koşullarıyla ilgili parlak ve zengin örnekler vermiş, böylece "her türlü sınıf savaşımının politik bir savaşım olduğunu" büyük bir açıklıkla göstermiştir. Yukarıya aktardığımız metin, toplumsal ilişkiler ağının ve bir sınıftan bir başka sınıfa, geçmişten geleceğe ***geçişin*** karmaşık niteliğini son derece aydınlık bir biçimde ortaya koymaktadır. Marx, tarihsel evrimin özünü tam ve kesin olarak belirlemek amacıyla bütün bu konuları incelemiştir.

Marx'ın teorisi en derin, en eksiksiz ve en ayrıntılı ifadesini ve uygulamasını ekonomik doktrininde bulur.

MARX'IN EKONOMİK DOKTRİNİ

Marx, *Kapital*'e yazdığı önsözde şöyle der: "Bu yapıtın nihai gayesi modern toplumun hareketinin ekonomik yasasını keşfetmektir" (yani kapitalist toplumun, burjuva toplumunun). Belirli bir toplumun üretim ilişkilerini, tarihin be-

(*) A.g.y., s. 54.

lirli bir döneminde, doğuşları, gelişmeleri ve çöküşleri içinde incelemek: işte Marx'ın ekonomik doktrininin içeriği. Kapitalist toplumda egemen olan *meta* üretimidir; onun için Marx'ın çözümlemeleri metaın çözümlemesiyle başlar.

DEĞER

Meta, her şeyden önce, insanın herhangi bir gereksinimini karşılayan bir şeydir; ama meta aynı zamanda başka bir şeyle mübadele edilen bir şeydir. Bir şeyin yararı onun *kullanım değeri*'dir. Mübadele değeri (ya da kısaca, değeri) ise, her şeyden önce, belirli türden bir eşyanın belirli sayıda kullanım değerinin bir başka türden eşyanın belirli sayıda kullanım değeriyle değiştirilmesindeki ilişki, orandır. Günlük deneyimlerimiz bize gösterir ki, bu gibi milyonlarca, milyarlarca mübadeleler, birbirine hiç benzemeyen çok çeşitli kullanım değerleri arasında hiç durmadan eşitlik ilişkileri kurmaktadır. Belirli bir sosyal ilişkiler sistemi içinde sürekli olarak birinden ötekine dönüşen bu değişik şeyler arasında acaba nasıl bir benzerlik, ne gibi bir ortak nokta vardır? Aralarındaki ortak nokta, hepsinin de *emek ürünleri* olmalarıdır. Ürünleri değişmekle insanlar çok değişik emek türleri arasında eşitlik ilişkileri kurarlar. Meta üretimi öyle bir sosyal ilişkiler sistemidir ki, çeşitli üreticiler değişik ürünler yaratırlar (sosyal işbölümü) ve mübadele sırasında bunları birbirine eşit kılarlar. Dolayısıyla, bütün metalar arasındaki ortak yön, belirli bir üretim dalında harcanan somut emek değil, yani belirli türden bir emek değil, *soyut* insan emeği, *genel* olarak insan emeğidir. İncelenen toplumda, bütün metaların değerleri toplamının temsil ettiği tüm emek gücü tek ve aynı insan emeğidir: milyarlarca mübadele bunun kanıtıdır. Demek ki, ayrı ayrı her meta ancak *sosyal bakımdan gerekli* çalışma zamanının belirli bir parçası tarafından temsil edilir. Değerin büyüklüğü sosyal bakımdan gerekli iş miktarı ya da belirli bir kullanım değeri olan belirli bir metaın üretilmesi için gerekli çalışma zamanıyla belirlenir. "Çeşitli ürünlerini mübadelede eşdeğerde saymakla, onlar (üreticiler)

farklı emeklerinin eşit olduğunu saptamış olurlar. Bunu bilmeden yaparlar." Eski bir iktisatçı, değer iki kişi arasındaki bir ilişkidir, demiştir; yalnızca şunu eklemesi gerekirdi: eşya perdesi altında saklı bir ilişki. Değerin ne olduğunu anlayabilmek için, belirli bir tarihsel oluşumun sosyal üretim ilişkileri sistemini, milyarlarca kez yinelenen, mübadele dediğimiz yığın olgusunda kendilerini gösteren ilişkileri ele almamız gerekir: değerin ne olduğunu başka türlü kavrayamayız. "Değer olarak bütün metalar billurlaşmış insan emeğinden başka bir şey değildir."[15] Metalarda temsil edilen, metalarla karışan emeğin çifte özelliğinin ayrıntılı bir çözümlemesinden sonra, Marx *değer biçiminin* ve *paranın* incelenmesine geçer. Bunu yaparken, başlıca amacı değerin parasal biçiminin *kökenini* meydana çıkarmak, mübadeledeki gelişmenin *tarihsel sürecini* incelemektir: bunun için de tek tek ve arızi mübadele işlemlerinden başlar ("değerin basit, özel ya da arızi biçimi": belirli miktarda bir meta belirli miktarda bir başka meta ile değiştirilir), çok sayıda değişik metaların tek ve aynı meta ile değiştirildiği değerin genel biçimine geçer ve son olarak da değerin parasal biçimini inceler (ki burada belirli meta, genel eşdeğer olarak altın ortaya çıkar). Mübadele ve meta üretimi gelişiminin son ürünü olan para bireysel emeğin sosyal karakterini, pazar aracılığıyla birbirlerine bağlanan çeşitli üreticiler arasındaki sosyal bağlantıyı gözden gizler. Marx paranın çeşitli işlevlerini son derece ayrıntılı bir çözümlemeye tabi tutar. Burada şu noktanın altını çizmek gerekir ki, Marx bu konuda da (*Kapital*'in ilk bölümlerinde olduğu gibi), zaman zaman salt tümdengelimci bir nitelik gösteren ekspozesinin soyut biçimi altında, aslında mübadele ve meta üretiminin gelişme tarihi üzerinde son derece zengin bir dokümantasyon ortaya koymuştur. "Paranın tarih sahnesine çıkabilmesi için, meta değişiminin meta dolaşımı biçimini almış olması gerekir. Basit değer ölçüsü, dolaşım aracı, ödeme aracı, hazine, yedek akçe vb. gibi çeşitli görevleri, birinin ötekine göre nispi üstünlüğü sayesinde, sosyal üretimin çok çeşitli ve farklı evrelerine tanıklık eder" (*Kapital*, I).

Meta üretiminin belirli bir gelişme derecesinde para sermayeye dönüşür. Meta dolaşımının formülü şöyleydi: M (meta) —P (para)— M (meta), yani bir mal satılır, yerine başka bir mal satın alınırdı. Buna karşılık sermayenin genel formülü P —M— P'dir, yani satmak için satın almak (tabii kârla satmak için). İşte Marx, tedavüle konan paranın başlangıçtaki değerinin bu artışına artı-değer adını vermiştir. Paranın kapitalist dolaşımdaki bu "artış"ı herkesçe bilinen bir olaydır. İşte parayı *sermaye*'ye dönüştüren, tarihsel olarak belirlenmiş özel bir sosyal üretim ilişkisi haline getiren bu "artış"tan başka bir şey değildir. Artı-değer meta dolaşımından meydana gelemez, çünkü burada ancak eşdeğerde şeylerin mübadelesi sözkonusudur; fiyat artışından da doğamaz, çünkü alıcılarla satıcıların karşılıklı zarar ve kârları birbirini götürür ve dengeler; artı-değer bireysel bir olgu değil, sosyal, ortalama, genelleştirilmiş bir olgudur. Artı-değer elde edebilmek için, "para sahibinin, câri değeri değer kaynağı olmak gibi özel bir erdeme sahip olan bir metaı bizzat pazarda bulma şansına sahip olması gerekirdi": yani öyle bir meta ki, tüketim süreci aynı zamanda bir değer yaratma süreci olsun. Böyle bir meta vardır: insanın işgücü. Tüketimi emektir ve emek değer yaratır. Para sahibi işgücünü değeri pahasına, yani bütün öteki metalar gibi üretimi için gerekli çalışma zamanıyla belirlenen değerine satın alır (ki bu da işçinin ve ailesinin geçim giderine eşittir). İşgücünü satın alan para sahibi böylece onu tüketmek, yani onu bütün gün, diyelim 12 saat, çalıştırmak hakkını kazanmış olur. Oysa, 6 saatte ("gerekli" çalışma zamanı) işçi geçim masraflarını karşılayan bir ürün yaratır ve kalan 6 saatte ("ek" çalışma zamanı) kapitalistin karşılığını ödemediği bir "ek" ürün meydana getirir: işte bu artı-değerdir. Demek ki, üretim süreci açısından, sermayede iki kısmı birbirinden ayırmak gerekir: üretim araçları (makineler, çalışma aletleri, ham maddeler vb.) için harcanan ve değeri olduğu gibi (bir defada ya da ceste ceste) mamûl ürüne intikal eden sabit sermaye ve iş-

gücünün değerini ödemekte kullanılan değişken sermaye. Bu değişken sermayenin değeri aynı kalmaz; çalışma süreci içinde artı-değer yaratarak çoğalır. Onun içindir ki, işgücünün sermaye tarafından sömürülme oranını ifade edebilmek için, artı-değeri toplam sermaye ile değil, yalnızca değişken sermeye ile kıyaslamamız gerekir. Marx'ın bu orana verdiği ad olan artı-değer oranı örneğimizde 6/6 ya da % 100 olacaktır.

Sermayenin ortaya çıkması için daha önce bazı tarihsel koşulların gerçekleşmesi gerekir: 1) meta üretiminin oldukça ileri bir evresinde belirli miktarda paranın özel kişilerin elinde birikmesi; 2) iki yönden "özgür" işçilerin varlığı: işgüçlerini satmak bakımından her türlü zorlama ve kayıttan kurtulmuş olmak ve toprakları ve üretim araçları olmadığı için ancak işgüçlerini satarak geçimlerini sağlayabilecek durumda, efendisiz, "proleter" işçiler olarak özgür olmak.

Artı-değerin çoğalması başlıca iki yöntem sayesinde mümkündür: iş gününün uzaması *(mutlak artı-değer)* ve zorunlu çalışma zamanının kısalması *(nispî artı-değer)*. Birinci yöntemi inceleyen Marx, işçi sınıfının işgününün kısaltılması için verdiği savaşımın ve devlet iktidarının işgününü uzatmak (XIV.-XVII. yüzyıllar) ya da kısaltmak (XIX. yüzyılda fabrika mevzuatı) için vâki müdahalesinin muhteşem bir tablosunu çizmiştir. *Kapital*'in yayınlanmasından bu yana, bütün uygar ülkelerdeki işçi hareketinin tarihi bu tabloyu doğrulayan binlerce ve binlerce yeni olaylara sahne olmuştur.

Nispi artı-değer üretiminin çözümlenmesinde Marx, kapitalizm sayesinde emeğin üretkenliğinin çoğalmasının üç büyük tarihsel evresini inceler: 1) basit işbirliği; 2) işbölümü ve manüfaktür; 3) makineler ve büyük sanayi. Marx'ın derin çözümlemeleri kapitalist gelişmenin temel ve tipik özelliklerini ortaya koyar. Rusya'da "artizanal" (zanaatçı) denilen sanayi üzerindeki incelemesi, daha başka araştırmalarına ek olarak, bunu doğrulamakta ve çok zengin dokümantasyonu ile bu üç evrenin ilk ikisine ilişkin pek çok örnekler vermektedir. Marx tarafından 1867'de anlatılan büyük ma-

kine sanayiinin devrimci eylemine gelince, o zamandan bu yana geçen yarım yüzyıl içinde birçok "yeni" ülkelerde (Rusya, Japonya vb.) gerçekleşmiştir.

Bundan başka, Marx'ta yeni ve son derece önemli olan bir şey de *sermaye birikimi*'nin çözümlenmesidir: yani, artı-değerin bir kısmının sermayeye dönüşmesi ve, kapitalistlerin özel gereksinimlerini ya da kaprislerini karşılamak ve tatmin etmek için değil de, yeniden üretim için kullanılması. Marx kendisinden önceki tüm klasik ekonomi politiğin yanılgısını (Adam Smith'ten itibaren) ortaya koymuştur. Nitekim, klasik ekonomi politiğe göre sermayeye dönüşen tüm artı-değer değişken sermayeye gider; oysa, aslında, *üretim araçları* ile değişken sermayeye ayrılır. Sabit sermayenin toplam sermaye içindeki payının değişken sermayeye oranla daha çabuk çoğalması, kapitalizmin gelişmesi ve sosyalizme dönüşmesi süreci bakımından son derece önemli bir olaydır.

Sermaye birikimi, makinelerin işçilere yol vermesi sürecini hızlandırmak ve bir kutupta zenginlik öbür kutupta sefalet yaratmakla, aynı zamanda "yedek işçi ordusu", "nispi işçi fazlalığı" ya da "kapitalist nüfus çoğalması" denilen olguya da yol açar: son derece çeşitli biçimlerde ortaya çıkan bu olgu sermayenin üretimi çok çabuk artırmasını sağlar. Bu olanak kredi ve üretim araçlarında sermaye birikimiyle birleşince, bize, kapitalist ülkelerde önceleri aşağı-yukarı on yılda bir ve sonraları daha sık ve daha belirsiz aralıklarla meydana gelen üretim fazlası *bunalımlarının* da açıklamasını sağlar. Kapitalizme dayanan sermaye birikimiyle ilkel denilen birikimi birbirinden ayırmak gerekir: işçinin zorla üretim araçlarından ayrılması, köylülerin topraklarından kovulması, ortak (komünal) toprakların gasbedilmesi, sömürge sistemi, kamu borçları, koruyucu gümrük tarifeleri vb.. "İlkel birikim" bir kutupta "özgür" proleteri, öbür kutupta ise para sahibini, kapitalisti yaratır.

"Sermaye birikiminin tarihsel eğilimi" Marx tarafından şu ünlü metinde tanımlanmıştır: "Dolaysız üreticilerin mülksüzleştirilmesi amansız bir vandallıkla sürdürülür, en alçak-

ça niyetler, en iğrenç tutkular, nefret uyandıran küçüklükler bu eğilimi kamçılar durur. Kişisel emeğe (köylünün ve zanaatçının emeğine) dayanan özel mülkiyet, tecrit edilmiş bağımsız işçiyi emeğin dış koşullarına adeta kenetleyen bu mülkiyet biçimi, başkasının emeğinin sömürülmesine, ücretli emeğe dayanan kapitalist özel mülkiyete bırakır yerini... Artık mülksüzleştirilecek olan bağımsız işçi değil, kapitalist, yani bir ücretliler ordusunun ya da mangasının komutanıdır. Bu mülksüzleştirme, kapitalist üretimin sermayelerin yoğunlaşmasına (temerküzüne) yol açan zorunlu yasalarının gereğidir. Bu yoğunlaşmaya, çok sayıda kapitalistin aralarından birkaçı tarafından mülksüzleştirilmesine koşut olarak, bilim ve teknoloji gittikçe daha büyük bir ölçüde uygulanır, toprağın yöntemli ve sistematik bir şekilde işlenmesi, aletin iş aracına dönüşmesi, etkili olabilmek için, kollektif bir emek ve çalışmayı gerektirir, ve dolayısıyla bir yandan üretim araçlarında tasarruf sağlanırken, öbür yandan bütün uluslar dünya pazarının ağında iç içe girerler ve böylece kapitalist rejim uluslararası bir niteliğe bürünür. Bu sosyal evrim sürecinin bütün avantajlarından yararlanan ve bunları tekelleri altında tutan büyük sermaye babalarının sayısı durmadan azalırken, öte yandan sefalet, baskı, kölelik, soysuzlaşma, sömürü alabildiğine artar. Ama bu arada, gittikçe büyüyen, kapitalist üretim sürecinin bizzat kendi mekanizması ile disiplin altına giren, birleşen ve örgütlenen bir sınıfın, işçi sınıfının da direnişi artar. Sermaye tekeli, kendisiyle birlikte ve hükmü altında büyüyüp gelişen üretim biçimi için bir ayak bağı olmaya başlar. Emeğin sosyalizasyonu ve üretim araçlarının sayılı ellerde yoğunlaşması sonunda öyle bir noktaya ulaşır ki, artık kapitalizmin kaplarına sığamazlar. Bu kap çatlar, paramparça olur. Artık kapitalist özel mülkiyetin eceli gelmiştir. Mülksüzleştirilme sırası şimdiye dek başkalarını mülksüzleştirmiş olanlara gelir" (*Kapital,* I).

Daha sonra, son derece önemli ve yeni olan, Marx'ın *Kapital*'in II. Kitabında sosyal sermayenin bir tüm olarak üremesi ile ilgili olarak yaptığı çözümlemedir. Marx burada da

bireysel bir olguyu değil, genel bir olguyu, sosyal ekonominin bir parçasını değil, tümünü incelemektedir. Marx, yukarda sözü geçen klasik iktisatçıların hatasını düzelterek, sosyal üretimi iki büyük bölüme ayırır: 1) üretim araçlarının üretimi ve 2) tüketim araçlarının üretimi. Bundan sonra da, rakamlara dayanarak, sosyal sermayenin tümünün dolaşımını, hem basit üreme hem de birikim yönünden inceler. *Kapital*'in II. Kitabında, *kârın ortalama oranı* sorunu, değer yasasına göre çözümlenmiştir. Marx'ın yapıtı ekonomi biliminde büyük bir ilerleme ve aşamadır, çünkü çözümlemeleri, beylik ekonomi politik ya da modern "marjinal yarar teorisi"[16] gibi tek tek olaylardan ya da rekabetin yüzeysel dış yönünden hareket etmeyip yığınlarla ilgili ekonomik olgulardan hareket eder. Marx ilkönce artı-değerin kaynağını inceler ve ancak ondan sonra ayrıldığı parçaları, yani kâr, faiz ve toprak rantını ele alır. Kâr artı-değerin bir girişime yatırılan sermayenin tümüne oranıdır. "Yüksek organik kompozisyonu olan" sermaye (yani sabit sermayenin değişken sermayeden daha fazla olduğu ve aradaki farkın sosyal ortalamayı geçtiği hallerde) ortalamanın altında bir kâr yüzdesi bırakır. "Alçak organik komposizyonu olan" sermaye ise ortalamanın üstünde bir kâr getirir. Sermayeler arasındaki rekabet, bir daldan bir dala serbestçe geçişleri, her iki halde de, kâr haddini ortalama orana indirger. Belirli bir toplumda bütün metaların toplam değeri meta fiyatlarının toplamına karşılık düşer, ama ayrı ayrı ele alınan her girişim ve her üretim dalı için, rekabet koşullarının sonucu olarak, metalar gerçek değerlerine değil, harcanan sermayeye ortalama kârın eklenmesiyle elde edilen *üretim fiyatına* satılırlar.

Böylece, fiyat ile değer arasındaki değişiklik ve kârın eşit kılınması gibi tartışma götürmeyen ve herkesçe bilinen olaylar Marx tarafından, değer yasası sayesinde, tam olarak açıklanmış bulunmaktadır; çünkü bütün metaların toplam değeri fiyatlarının toplamına eşittir. Bununla birlikte, sosyal değerin tek tek fiyatlara indirgenmesi basit ve dolaysız bir biçimde değil, son derece karmaşık bir şekilde gerçekleşir:

ancak pazar aracılığıyla birbirlerine bağlı bulunan dağınık meta üreticilerinin oluşturduğu bir toplumda, yasaların ister istemez ancak ortalama, sosyal ve genel bir biçimde hükümlerini yürütebilmeleri, bu ortalamanın berisinde ve ötesinde kalan bireysel farkların karşılıklı olarak giderilmesine yönelmeleri doğaldır.

Emeğin üretkenliğinin artması sabit sermayenin değişken sermayeye oranla daha çabuk çoğalmasını gerektirir. Oysa, artı-değer salt değişken sermayeye bağlı bulunduğuna göre, kâr oranının (yani artı-değerin yalnızca değişken sermayeye değil de, toplam sermayeye oranının) düşmeye yüz tutacağı açıktır. Marx bu eğilimi ve onu maskeleyen ya da engelleyen koşulları bütün ayrıntılarıyla inceler. III. Kitabın tefeci sermayeye, ticari sermayeye ve nakdi sermayeye ayrılan son derece ilginç kısımlarını geçelim ve esasa gelelim: *toprak rantı* teorisine. Toprak yüzeyi sınırlı ve kapitalist ülkelerde mülk sahipleri tarafından tamamen işgal edilmiş bulunduğundan, tarım ürünlerinin üretim fiyatı ortalama nitelikte bir toprak üzerindeki üretim giderlerine göre değil, tersine en kötü nitelikte bir toprağa ve yine ortalama değil, en elverişsiz ulaştırma koşullarına göre belirlenir. Bu fiyat ile yüksek nitelikte bir toprak üzerinde (ya da daha iyi koşullar altında) beliren üretim fiyatı arasındaki fark *diferansiyel* rantı oluşturur. Bu rantı ayrıntılarıyla inceleyen ve toprakların verimliliği arasındaki farktan ve tarıma yatırılan sermayelerin farkından ileri geldiğini gösteren Marx, diferansiyel rantın ancak en iyi toprakların giderek daha düşük nitelikte topraklara dönüşmesinden elde edildiğini ileri süren Ricardo'nun yanılgısını açıkça ortaya koymuştur. Tersine, ters yönde değişiklikler de meydana gelir; önceleri belirli bir kategoriye giren topraklar başka bir kategoriye girer (tarım teknolojisinin ilerlemesi, kentlerin büyümesi nedeniyle) ve böylece ünlü "toprağın gittikçe azalan verimliliği yasası"nın büyük bir yanılgıdan başka bir şey olmadığı, çünkü kapitalizmin kusurlarını, sınırlamalarını ve çelişkilerini doğaya yüklemeye çalıştığı anlaşılır. Bunun yanısıra, sanayinin ve ge-

nellikle ulusal ekonominin bütün dallarında kâr eşitliği, tam bir rekabet özgürlüğünü, sermayenin bir daldan bir başka dala serbestçe geçebilmesini gerektirir. Oysa toprağın özel mülkiyeti bu serbest geçişi engeller. Bu tekel yüzünden, sermayesinin organik kompozisyonu daha düşük olan ve bundan ötürü daha yüksek bireysel kâr oranı bırakan tarım ürünleri, kâr oranı eşitliğinin serbestçe oluşmasına katkıda bulunmaz; toprak sahibi tekelinden yararlanarak fiyatları ortalamanın üzerinde tutabilir ve böylece bu tekel fiyatı *mutlak* rantı yaratır. Diferansiyel rant kapitalist rejimde ortadan kaldırılamaz; buna karşılık, mutlak rant, örneğin toprağın kamulaştırılması yani devlet mülkiyetine geçirilmesi gibi önlemlerle *istenirse* ortadan kaldırılabilir. Toprağın devlet eline geçmesi özel mülk sahiplerinin tekelini çökertir ve tarım alanında daha tutarlı ve daha eksiksiz bir rekabet özgürlüğünün yolunu açar. İşte bunun içindir ki, der Marx, radikal burjuvalar tarihte birkaç kez toprağın kamulaştırılmasını öngören ilerici burjuva istemini ileri sürmüşler, ama bu konuda burjuvazinin çoğunluğunun direnişiyle karşılaşmışlardır. Burjuvazinin çoğunluğunu ürküten şey, toprağın kamulaştırılmasının başka bir tekeli, günümüzde son derece önemli ve "duyarlı" olan genel üretim araçları tekelini çok yakından "ilgilendirmesidir". (Sermayenin ve mutlak toprak rantının getirdiği bu ortalama kâr teorisi Marx'ın son derece açık, kolay anlaşır bir özet halinde Engels'e yazdığı 2 Ağustos 1862 tarihli mektapta açıklanmıştır. Bk. *Yazışmalar,* c. III. s. 77-81. Ayrıca 9 Ağustos 1862 tarihli mektubuna da bakınız, aynı yapıt, s. 86-87.) Toprak rantının tarihi konusunda, Marx'ın, iş-rantının (yani köylünün senyörün toprağında çalışması halinde yarattığı artı-emeğin) ürün-rantına ve aynî ranta (yani köylünün kendi toprağı üzerinde yaratıp "ekonomidışı bir zorlama" sonucunda mülk sahibine teslim ettiği artı-ürüne) daha sonra da para-rantına ve son olarak kapitalist ranta dönüştüğünü (tarımda köylünün yerine toprağını ücretli işçilere işleten müteşebbisin geçmesi halinde) gösteren çözümlemesini de bu arada belirtmek gerekir. "Kapitalist

toprak rantının oluşumu" ile ilgili bu çözümlemesine değinmişken, Marx'ın *tarımda kapitalizmin gelişmesi* üzerine, Rusya gibi geri kalmış ülkeler için özellikle önem taşıyan bazı derin düşüncelerine de işaret edelim. "Tabii rantın pararantına dönüşmesiyle ister istemez aynı zamanda ve hatta daha önce mülksüz ve ücret karşılığında çalışan bir gündelikçiler sınıfı oluşur. Bu sınıfın oluşması ve henüz yer yer ve dağınık bir şekilde ortaya çıkması sırasında, ücret ödemek zorunda kalan zengin köylüler doğal olarak tarım ücretlilerini kendi hesaplarına sömürme alışkanlığını edinirler: tıpkı, feodalite rejiminde, toprakları olan serf köylülerin kendileri de başka serfler kullandıkları gibi. Böylece bu halivakti yerinde köylüler giderek belirli bir servete sahip oldular ve geleceğin kapitalistleri haline geldiler. Eski toprak sahibi sömürücüler arasında yetişen bu kapitalist çiftçiler nüvesinin gelişmesi, tarım dışındaki kapitalist üretimin genel gelişme koşullarına bağlıdır" (*Kapital*, III², 332)... "Çiftçileri ücretli haline getiren ve geçim ve çalışma araçlarını sermayenin maddi unsurlarına dönüştüren olaylar sermaye için bir içpazar yaratmıştır" (*Kapital*, I², 778). Köy nüfusunun yoksullaşması ve iflası sermayenin emrinde bir yedek işçiler ordusunun meydana gelmesinde rol oynamıştır. Bütün kapitalist ülkelerde "köy nüfusunun bir kısmı böylece sürekli olarak kentlere ve manüfaktüre (yani tarım-dışı alanlara) yönelmiştir.... Dolayısıyla tarım işçisi asgari ücrete mahkum edilmiş ve bir ayağı yoksulluk batağının içine girmiştir" (*Kapital*, I², 668). Köylünün işlediği toprak üzerindeki özel mülkiyeti küçük üretimin temelini, gelişmesinin ve klasik bir biçim almasının koşulunu oluşturur. Ama bu küçük üretim ancak üretimin ve toplumun dar ve ilkel çerçevesiyle bağdaşabilir. Kapitalist rejimde, "köylülerin sömürülmesi, sanayi proletaryasının sömürülmesinden ancak biçim yönünden ayrılır. Sömüren ikisinde de aynıdır: *sermaye*. Tek tek kapitalistler tek tek köylüleri ipotek ve tefecilik yoluyla sömürürler. Kapitalist sınıfsa köylü sınıfını devlet vergileri aracılığıyla sömürür" *(Fransa'da Sınıf Savaşımları)*. "Köy-

lünün elindeki toprak parçası artık yalnızca kapitalist için topraktan kâr, faiz ve rant elde etmenin ve köylüyü ücretini nasıl koparabileceği sorunuyla başbaşa bırakmanın bir aracıdır" *(18 Brumaire)*. Genellikle, köylü ücretinin bile bir kısmını kapitalist topluma, yani kapitalistler sınıfına bırakır ve böylece "İrlandalı kiracı durumuna düşer, ve bütün bunlar, özel toprak sahibi olduğu için başına gelir" *(Fransa'da Sınıf Savaşımları)*. "Küçük toprak mülkiyetinin hakim olduğu ülkelerde tahıl fiyatlarının kapitalist üretim yapan ülkelere oranla daha düşük olmasının nedenlerinden biri nedir?" (*Kapital*, III², 340). Bunun nedeni, köylünün topluma (yani kapitalistler sınıfına) artı-ürünün bir kısmını bedava teslim etmesidir. "Buğday ve öteki tarım ürünlerinin bu düşük fiyatı emeklerinin verimlilik derecesinden değil, üreticilerin yoksulluğundan doğmaktadır" *(aynı yer)*. Kapitalist rejimde, küçük toprak mülkiyeti, küçük üretimin bu normal biçimi, yozlaşır, soysuzlaşır, silinir ve sonunda yok olur. "Küçük toprak mülkiyeti, kendi niteliğinin gereği olarak, emeğin sosyal üretim güçlerinin gelişmesini, sosyal çalışma biçimlerinin oluşmasını, sermayelerin sosyal yoğunlaşmasını, büyük çapta hayvan yetiştirilmesini, bilimin giderek tarımda uygulanmasını önler. Tefecilik ve vergiler küçük mülkiyeti ister istemez her yerde iflasa mahkum eder. Toprak satın almak için avans olarak verilen sermaye tarıma yatırılamaz. Üretim araçları alabildiğine dağılır, üretici ise yalnız kalır." (Kooperatifler, yani küçük köylü birlikleri, burjuva demokrasisinde ilerici bir rol oynamakla birlikte, bu eğilimi olsa olsa kısıtlayabilirler, ama büsbütün ortadan kaldıramazlar. Kaldı ki, bu kooperatiflerin zengin köylülere çok şey verirken, yoksul köylü yığınlarına pek az ya da hiçbir şey vermediklerini ve sonunda bu kuruluşların bile ücretli emeği sömürdüklerini unutmamak gerekir.) "İnsan gücünün israfı mazzam boyutlara ulaşır. Üretim koşullarının giderek kötüleşmesi ve üretim araçlarının pahalılaşması küçük toprak mülkiyetinin kaçınılmaz bir yasasıdır." Sanayide olduğu gibi, tarımda da üretimin kapitalist dönüşümü yalnızca "üreticilerin kurban-

lar listesini kabartır". "Tarım işçilerinin daha geçiş alanlara dağılması direnme güçlerini kırar; oysa, belirli yerlerde toplanan kent işçilerinin gücü artar. Kent sanayiinde olduğu gibi, modern tarımda da verimliliğin artması ve emeğin daha yüksek randımanı, işgücünün tahribi ve kökünün kurutulması pahasına gerçekleştirilir. Ayrıca, kapitalist tarımda kaydedilen her ilerleme yalnızca işçiyi sömürme sanatında değil, aynı zamanda toprağı yozlaştırma sanatında kaydedilmiş bir ilerlemedir... Böylece kapitalist üretim, sosyal üretim süreci tekniğini ve bileşimini geliştirirken, aynı zamanda tüm zenginliğin kaynağı olan toprağı ve işçiyi tüketir, yıpratır" *(Kapital,* I. Kitap, 13. bölümün sonu).

SOSYALİZM

Görülüyor ki, Marx, kapitalist toplumun ister istemez ve kaçınılmaz bir şekilde sosyalist topluma dönüşeceği sonucuna varmışsa, bunu salt modern toplumun ekonomik hareket yasalarına dayanarak ileri sürmüştür. Sosyalizmin kaçınılmaz gelişinin başlıca maddi temeli şudur: çeşitli biçimler altında her gün biraz daha hızlı gelişen, ve Marx'ın ölümünden bu yana geçen yarım yüzyıl içinde özellikle büyük sanayinin, kartellerin, sendikaların ve kapitalist tröstlerin genişlemesi ve aynı zamanda mali sermayenin boyutlarının ve gücünün görülmemiş ölçüde artmasıyla kendini gösteren emeğin sosyalleşmesi olgusu. Bu dönüşümün entellektüel ve manevi motoru, fiziki etkeni bizzat kapitalizm tarafından eğitilmiş olan proletaryadır. Proletaryanın burjuvaziye karşı, çeşitli ve günden güne daha zengin içerikli biçimler alan savaşımı ister istemez politik iktidarı ele geçirmeye yönelen politik bir savaşıma dönüşür ("proletarya diktatörlüğü"). Üretimin sosyalizasyonu üretim araçlarının sosyal mülkiyete dönüşmesine, "mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesine" yol açmazlık edemez. Emeğin üretkenliğinin alabildiğine artması, çalışma saatlerinin kısalması, ilkel ve dağınık küçük mülkiyetin yıkıntıları ve kalıntıları üzerinde yetkinleştirilmiş kollektif

emeğin yükselmesi bu dönüşümün dolaysız sonuçlarıdır. Kapitalizm tarımla sanayi arasındaki ilişkiye kesinkes son verir, ama bu arada, onu daha yüksek bir düzeyde geliştirerek bu ilişkinin yeni unsurlarını hazırlar: bilimin bilinçli bir uygulaması temeli üzerinde sanayi ile tarımın birleştirilmesini, nüfusun yeniden dağılımını (köylerin tecrit edilmiş durumuna, kendi başına bırakılmışlığına ve bilgisizliğine, büyük kentlerde doğaya aykırı bir nüfus patlamasına son verilmesini) sağlar. Modern kapitalizmin yüksek biçimleri yeni bir aile şeklini, kadının durumu ve yeni kuşakların eğitimi konusunda yeni koşulları hazırlar: kadınların ve çocukların çalıştırılması, ataerkil ailenin kapitalizmin zoruyla çözülmesi modern toplumda ister istemez en korkunuç, en yıkıcı, en tiksindirici biçimlere bürünür. Bununla birlikte, "büyük sanayi, aile çevresinin dışında kadınlara, çocuklara ve yeni yetişen gençlere sosyal bir biçimde örgütlenmiş üretim faaliyetlerinde yüklediği yeni görevler sayesinde, üzerinde daha yüksek bir aile biçimi ve cinsler arasında daha sağlıklı ilişkilerin yükseleceği yeni ekonomik temeli kurmaktan da geri kalmaz. Ailenin Cermen-Hıristiyan modeli kadar, Doğu, Greko-Romen modellerini de mutlak ve kesin bir biçim saymak kadar saçma bir şey olamaz: kaldı ki, bunlar aralarında birbirlerini izleyen bir dizi oluştururlar. Hatta kolekktif emekçinin her yaşta, kadınlı erkekli bireylerden oluşması, kapitalist rejim altındaki bu ahlaksızlık ve kölelik kaynağı bile, sinesinde yeni bir sosyal evrimin tohumlarını taşır." (*Kapital*, Kitap I, 13. bölümün sonu.) Fabrika sistemi bize "geleceğin eğitiminin tohumlarını gösterir: bu eğitim belirli bir yaşın üstündeki bütün çocuklar için üretici emeği öğretim ve beden eğitimiyle birleştirecek ve bunu yalnızca sosyal üretimi artırmak için değil, aynı zamanda dört başı mamur insanlar yetiştirmenin tek geçerli yolu olduğu için yapacaktır." Marx'ın sosyalizmi milliyet ve devlet sorunlarını da aynı tarihsel temel üzerine oturtur, ve bunu da yalnızca geçmişi açıklamak için değil, aynı zamanda geleceği önceden görmek ve onu gerçekleştirmek amacıyla cesur atılımlara girişmek için yapar. Uluslar, toplumların ev-

riminin burjuva dönemine ilişkin kaçınılmaz ürünleri ve biçimleridir. İşçi sınıfı "ulus çerçevesi içinde örgütlenmeden, uluslaşmadan" ("burjuva anlamda olmamakla birlikte") hiçbir zaman güçlenemez, olgunlaşamaz, savaşta bilenemez, oluşamazdı. Ancak kapitalizmin gelişmesi ulusal sınıfları durmadan yıkar, ulusal yalnızlığa son verir, ulusal antagonizmaların yerine sınıf antagonizmaları yaratır. Bunun içindir ki, gelişmiş kapitalist ülkelerde "işçilerin vatanları olmadığı" ve hiç değilse uygar ülkelerde "ortak eylemlerinin proletaryanın kurtuluşunun önde gelen koşullarından biri olduğu" tamamen doğrudur *(Komünist Partisi Manifestosu(*))*. Örgütlenmiş şiddet demek olan devlet, toplumsal evrimin belirli bir aşamasında ister istemez ortaya çıkmış, ve birbirleriyle bağdaşmalarına olanak bulunmayan sınıflara ayrılmış toplumun yaşayabilmesi için sözde toplumun üstünde ve bir dereceye kadar ondan ayrı bir "iktidar" kimliğine bürünmüştür. Sınıf uzlaşmazlıklarından doğan devlet "en güçlü sınıfın, ekonomik bakımdan egemen ve devlet sayesinde politik egemenliği de eline geçiren ve böylece ezilen sınıfı sömürmek için yeni araçlara kavuşan sınıfın devleti haline gelir. Böylece antik devlet, her şeyden önce, amacı köleleri ezmek olan köle sahiplerinin devletiydi; feodal devlet, amacı angaryaya sürülen serf köylüleri ezmek olan soyluların devletiydi; modern temsili devlet de ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesi aracından başka bir şey değildir" (F. Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni:* Engels bu kitapta kendisinin ve Marx'ın görüşlerini ortaya koyar). Burjuva devletinin en özgür ve en ileri biçimi olan demokratik cumhuriyet bile bu gerçeği ortadan kaldırmaz, yalnızca görünümünü değiştirir (hükümetin borsayla ilişkileri, memurların ve basının dolaylı ve dolaysız olarak satın alınması vb.). Sosyalizm sınıfları ortadan kaldırmakla devletin de ortadan kaldırılmasının yolunu açar. "Devletin gerçekten tüm toplumun temsilcisi olarak göründüğü tek eylem —üretim araçlarına toplum adına el konulması— onun

(*) Marx-Engels: *"Komünist Partisi Manifestosu"*. Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 7. Baskı, (Ankara, 1994), s. 63. -*Ed.*

aynı zamanda devlet olarak son eylemidir. Sosyal ilişkilere devlet iktidarının müdahalesi giderek bütün alanlarda gereksiz hale gelir, ve devlet o zaman doğal bir uykuya dalar. Kişilerin yönetimi yerini eşyanın ve üretim işlemlerinin yönetimine bırakır. Devlet ortadan 'kaldırılmamış', *eceli ile ölmüş, kendiliğinden yok olmuştur"* (F. Engels: *Anti-Dühring*). "Üretimi, üreticilerin özgür ve eşit koşullar içinde birleşmelerine dayanarak yeniden örgütleyecek olan toplum tüm devlet aygıtını bundan böyle layık olacağı yere, yani antikalar müzesine, çıkrıkla tunç baltanın yanına atacaktır" (F. Engels: *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*).

Son olarak, Marx sosyalizminin, mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilecekleri dönemde henüz varlıklarını sürdürecek olan küçük köylüler karşısındaki tutumu konusunda, Engels'in, Marx'ın da düşüncelerini yansıtan şu satırlarını hatırlatmakta yarar vardır: "İktidara geldiğimiz zaman büyük toprak sahipleri için yapmak zorunda kalacağımız gibi, küçük köylülerin de topraklarını zorla (tazminat ödeyerek ya da ödemeyerek) ellerinden almayı aklımızdan geçiremeyiz. Küçük köylüye karşı ödevimiz, her şeyden önce, özel toprağını ve işletmesini kooperatif işletmeye dönüştürmek, ama bunu zorla değil, örneklerle kendisini inandırarak ve toplumun yardımını sağlayarak yapmaktır. Ve bu konuda küçük köylünün gözleri önüne daha bugünden açıkça görebileceği avantajlar sermek işten bile değildir" (F. Engels: *Fransa'da ve Almanya'da Köylü Sorunu, Alexeieva yayınları*, s. 17. Rusça çeviride yanlışlar vardır. *Neue Zeit*'te aslına bakınız).

PROLETARYANIN SINIF SAVAŞIMININ TAKTİKLERİ

Daha 1844-1845 yıllarında, pratik devrimci eylemin koşullarını anlayamamış ve kapsamını değerlendirememiş eski materyalizmin başlıca eksikliklerinden birini fark etmiş olan Marx, tüm ömrü boyunca, teorik çalışmalarına koşut olarak, proletaryanın sınıf savaşımının taktik sorunlarına büyük bir özenle eğilmiştir. Marx'ın *bütün yapıtları* ve özellikle 1913'te

dört cilt halinde yayınlanmış olan Engels'le mektuplaşmaları bu konuda çok zengin bir dokümantasyonla doludur. Bu belgeler henüz tam olarak toplanmış, sınıflandırılmış, incelenmiş ve çözümlenmiş olmaktan uzaktır. Onun için burada genel ve kısa gözlemlerle yetinmek zorundayız. Özellikle şu noktanın altını çizmemiz gerekir ki, bu yönü, yani sınıf savaşımı taktiği ele alınmadıkça, Marx haklı olarak materyalizmin eksik, tek yanlı ve kalıplaşmış sayılacağı görüşündeydi. Marx proletaryanın taktiğinin temel görevini, kendi materyalist ve diyalektik dünya anlayışına göre saptamıştır. Öncü sınıfın doğru taktiğinin temeli ancak belirli bir toplumdaki istisnasız bütün sınıfların ilişkiler bütününün objektif bir şekilde incelenmesine ve dolayısıyla bu toplumun objektif gelişme derecesinin ve öteki toplumlarla karşılıklı ilişkilerinin bilinmesine dayanabilir. Ayrıca bütün sınıflar ve bütün ülkeler statik değil, dinamik bir yönden ele alınmıştır; yani bunlar durağan ve değişmez bir halde değil, hareket içinde incelenmişlerdir (bu hareketin yasalarını her sınıfın varlığının ekonomik koşulları belirler). Hareket de yalnızca geçmiş açısından değil, aynı zamanda gelecek açısından dikkate alınmıştır. Yalnızca yavaş değişmeleri gören "evrimcilerin" beylik anlayışına göre değil, diyalektik bir biçimde incelenmiştir. Engels'e bir mektubunda Marx şöyle diyordu: "Büyük tarihsel hareketlerde yirmi yıl bir gün bile sayılmaz; oysa, arkasından öyle günler gelebilir ki, bunlar yirmi yıla bedel olabilir"[17] (*Yazışmalar,* c. III, s. 127). Evrimin her aşamasında, her an, proletaryanın taktiği insanlık tarihinin bu objektif bakımdan kaçınılmaz diyalektiğini dikkate almak zorundadır: bir yandan, politik durgunluk dönemlerinden, "sakin" gelişmelerden yararlanarak ve kaplumbağa adımıyla ilerleyerek öncü sınıf bilincini, gücünü ve savaşkanlığını artırmaya çalışmalı; öte yandan, bütün bu çalışmalarını bu sınıfın "nihai amacına" yöneltmeli ve onu pratik bakımdan "yirmi yıla bedel olan" büyük günlerin büyük görevlerini yerine getirmeye yetenekli hale getirmelidir. Marx'ın iki tezi bu konuda özel bir önem taşır. Birincisi, *Felsefenin Sefaleti*'nde geliştirdiği ekonomik

savaşım ve proletaryanın ekonomik örgütleri tezidir; ikincisi, *Komünist Partisi Manifestosu*'nda üzerinde durduğu proletaryanın politik görevleriyle ilgilidir. Birincisi şu şekilde ortaya konmuştur: "Büyük sanayi birbirini tanımayan bir yığın insanı tek bir yerde toplar, bir araya getirir. Rekabet onları çıkarları bakımından ayrıntır ve böler. Ama ücretlerini koruma kaygısı, efendilerine karşı bu ortak çıkarları, onları aynı direnme düşüncesinde birleştirir. Bundan da *güçbirliği* doğar... Başlangıçta ayrı ayrı ve dağınık olan güçbirliği yavaş yavaş gruplar haline gelir, ve her zaman birleşik olan sermaye karşısında birliğin korunması işçiler için ücretlerin korunmasından daha zorunlu olmaya başlar... Gerçek bir iç savaş olan bu savaşımda, yaklaşan çatışma için gerekli olan bütün unsurlar birleşir ve gelişir. Birlik bir kez bu noktaya varınca politik bir niteliğe bürünür." İşte burada, yıllarca, yani proletarya güçlerinin "yaklaşan çatışma" için geçireceği uzun hazırlanma dönemi boyunca sürecek ekonomik savaşımla, sendikal hareketin program ve taktiğiyle karşılaşmaktayız. Buna, Marx ve Engels'in, İngiliz işçi hareketinin deneyimlerine dayanan ve sınai "refahın" nasıl "proletaryayı satın almak" eğilimlerine yol açtığını gösteren çok sayıdaki gözlemlerini de eklememiz gerekir (*Yazışmalar*, c. I, s. 136[18]). İşçilerin nasıl mücadeleden saptırıldıklarını, refahın genellikle nasıl "işçilerin morallerini çökerttiğini" (II, 218[19]), İngiliz proletaryasının nasıl "burjuvalaştığını" —"dünyanın en burjuva ulusu (İngiliz ulusu), burjuvazisinin yanısıra bir burjuva aristokrasisi ve bir burjuva proletaryası ister gibi görünmektedir"[20] (II, 290[21])— "devrimci enerjisinin" nasıl tükendiğini (III, 124), "İngiliz işçilerinin burjuva salgınından kurtulmaları için" (III, 127[22]) nasıl uzun süre beklemek gerektiğini, İngiliz işçi hareketinin nasıl *"Chartist*'lerin coşkusundan" yoksun olduğunu (1866, III, 305[23]), İngiliz işçi liderlerinin nasıl "radikal burjuva ile işçi arasında" bir çeşit aracı haline geldiklerini (Holyoake'ye atıf, IV, 209[24]), İngiltere'nin tekeli yüzünden ve bu tekel sürdükçe nasıl "İngiliz işçileriyle hiçbir şey yapılamayacağını" (VI, 433[25]) bütün bu

gözlem ve yargılardan anlamak mümkündür. Ekonomik savaşımın taktiği, işçi hareketinin genel ilerleyişi *(ve sonucu)* ile ilgili olmak üzere, son derece geniş, evrensel, diyalektik ve gerçekten devrimci bir açıdan ele alınmış, incelenmiştir.

Komünist Partisi Manifestosu, politik savaşımın taktiği bakımından marksizmin temel ilkesini ortaya koymuştur: "Onlar (komünistler) işçi sınıfının en yakın hedeflerine erişilebilmesi ve güncel çıkarlarının korunması için savaşım yürütürler; ama onlar aynı zamanda mevcut hareket içinde bu hareketin geleceğini temsil ederler ve onu gözden kaçırmazlar."(*) Bu noktadan hareket eden Marx, 1848'de Polonya "toprak devrimi" partisini, "yani 1846'da Krakovi ayaklanmasını[26] başlatan partiyi" desteklemiştir.(**) 1848-1849'da, Marx, Almanya'daki aşırı devrimci demokrasiyi desteklemiş ve o tarihte taktik konusunda söylediklerinden hiçbir zaman dönmemiştir. Marx, Alman burjuvazisini "öteden beri halka ihanet etme eğiliminde ve eski toplumun taçlı temsilcisiyle uzlaşmaya hazır" bir unsur olarak görüyordu (ancak köylülerle yapılacak bir bağlaşma, burjuvazinin amaçlarına tam olarak ulaşmasını sağlayabilirdi). İşte Marx'ın burjuva demokratik devrimi döneminde Alman burjuvazisinin sınıf durumu konusundaki son çözümlemesi. Bu çözümleme ayrıca yetkin bir materyalist çözümleme örneğidir ve *geçmişe yönelik* hareketle yetinmeyerek toplumu ileriye yönelik hareketi içinde ele alır: "...kendine güveni olmayan, halka güveni olmayan, büyüklere dişlerini gıcırdatan, küçükler önünde tir tir titreyen; ... evrensel kasırgadan ödü kopan; hiçbir enerjisi kalmamış, işi gücü taklit olan; ...inisiyatifini yitirmiş; ....genç ve gürbüz bir halkın ilk atılımlarını kendi içi geçmiş çıkarlarına göre yönetmeye mahkûm, lânetlenmiş bir yaşlı budala..." (*Neue Rheinische Zeitung, 1848.* Bk. *Literarischer Nachlass,* c. III. s. 212[27]). Aşağı-yukarı yirmi yıl sonra, Engels'e yazdığı bir mektupta (III, 224), Marx, 1848 devriminin, burjuvazi özgürlük uğrunda savaşmayı göze al-

(*) A.g.y., s. 79-80.
(**) A.g.y., s. 80

maktansa kölelik içinde barışı tercih ettiği için başarısızlığa uğradığını söylüyordu. 1848-1849 devrimleri dönemi kapandıktan sonra, Marx her türlü devrimcilik oyununa karşı cephe aldı (Shapper Willich'e karşı savaşımı), ve zahiri bir "barış" perdesi altında yeni devrimler hazırlayan bu yeni dönemde durmadan çalışmak gerektiğini ileri sürdü. Marx'ın, Almanya'nın 1856'daki, yani gericiliğin bu en kara dönemindeki durumuyla ilgili şu yargısı, bu çalışmanın nasıl bir ruh içinde yürütülmesini istediğini gösterir: "Almanya'da her şey, proleter devrimini yeni bir köylüler savaşına yaslatabilme olanağına bağlıdır" (*Yazışmalar*, II, 108[28]). Almanya'da demokratik devrim (burjuva devrimi) gerçekleştirilmedikçe, Marx, sosyalist proletaryanın taktiği bakımından, tüm dikkatini köylülüğün demokratik enerjisinin geliştirilmesine çevirmiştir. Marx'a göre, Lassalle'in tutumu "objektif bakımdan... tüm işçi hareketine salt Prusya'nın yararına ihanet etmekti" (III, 210[29]). Bunun başlıca nedeni, Lassalle'in büyük toprak sahiplerini ve Prusya milliyetçiliğini tutmasıydı. Engels de 1865'te Marx'a şunları yazıyordu: "Esas olarak bir tarım ülkesi olan Almanya'da, sanayi proletaryası adına yalnızca burjuvaziye saldırmak ve köy proletaryasının büyük feodal soylular tarafından ataerkil biçimde 'sopayla' sömürülmesine hiç ses çıkarmamak bir alçaklıktır" (III, 217). 1864-1870 yılları arasındaki dönemde, Almanya'da burjuva demokratik devrimi dönemi kapanır ve Prusya ile Avusturya'nın sömürücü sınıfları bu devrimi *tepeden inme* gerçekleştirmenin yolları üzerinde tartışırlarken, Marx, Bismarck'a karşı uzlaştırıcı tutumu yüzünden yalnızca Lasselle'i suçlamakla kalmıyor, ayrıca kendini "Avusturya hayranlığına" kaptıran ve ulusal özellikleri savunan Liebnecht'e de karşı çıkıyordu; Marx, Bismarck'a olduğu kadar Avusturya hayranlarına karşı da amansızca savaşan bir devrimci taktik uygulanmasını istiyor, bu taktiğin "muzaffer" Prusyalı köy soylusuyla uyuşmaya kalkmayarak devrimci savaşımı hemen ona karşı yenilemesini ve bunu Prusya'nın askeri zaferlerinin yarattığı *zemin üzerinde* de yapmasını salık veriyordu (*Yazışmalar*,

III, s. 134, 136, 147, 179, 204, 210, 215, 418, 437, 440-441[30]). Enternasyonal'in 9 Eylül 1870 tarihli ünlü "Bildiri"sinde, Marx, Fransız proletaryasını mevsimsiz bir ayaklanmaya karşı uyarıyordu; ama ayaklanma yine de ortaya çıkınca (1871), "gökleri fethetmeye çıkan" yığınların devrimci girişimini coşkunlukla alkışlıyordu (Marx'ın Kugelmann'a mektubu[31]). Devrimci hareketin, birçok başka durumlarda olduğu gibi, bu durumda da yenilgiye uğramış olması, Marx'ın diyalektik materyalizminin ışığında, proletarya savaşımının genel gidişi ve *sonucu* açısından, o kadar önemli değildi; asıl önemli olan kazanılmış mevzinin terkedilmemiş, düşmana savaşsız teslim olunmamış olmasıydı: böyle bir teslim, proletaryayı yılgınlığa sürüklemiş, savaşkanlığını törpülemiş olurdu. Politik durgunluk ve burjuva legalitesinin baskısı dönemlerinde yasal araçların kullanılmasına gereken önem ve değeri veren Marx, 1877-1878 yıllarında, sosyalistlere karşı olağanüstü yasanın kabulünden sonra,[32] bir Most'un "devrimci palavralarını" şiddetle kınamış, ama aynı zamanda, olağanüstü yasaya yanıt olarak illegal savaşıma atılma yürekliliğini, sağlamlığını, kararlılığını, devrimci ruhunu ve iradesini gösterememiş olan resmi Sosyal Demokratik Partinin oportünizmini de aynı ve belki daha büyük bir şiddetle yermişti (*Yazışmalar*, c. IV, s. 397, 404, 418, 422, 424[33]. Ayrıca Marx'ın Sorge'ye yazdığı mektuplara bakınız).

Temmuz-Kasım 1914

Bütün yapıtları, Paris-Moskova
cilt 21, s. 37-74

Nasıl bir zekâ meşalesi söndü.
Nasıl bir yürek durdu![34]

FRIEDRİCH ENGELS 5 Ağustos 1895 tarihinde Londra'da yaşama gözlerini kapadı. Dostu Karl Marx'tan (1883'te öldü) sonra, Engels tüm uygar dünyada çağdaş proletaryanın en büyük bilgini ve eğiticisi olmuştur. Yazgının Karl Marx'la Friedrich Engels'i birleştirdiği günden beri, iki arkadaşın yaşamları boyunca yarattıkları yapıtlar ortak faaliyetlerinin meyvesi olmuştur. Bu bakımdan, Friedrich Engels'in proletarya için yaptıklarını anlayabilmek için, Marx'ın doktrin ve eyleminin çağdaş işçi hareketinin gelişmesinde oynadığı rolü iyice bilmek gerekir. Marx ve Engels, işçi sınıfının ve istemlerinin, burjuvazinin yanısıra ister istemez proletaryayı da yaratan ve örgütleyen bugünkü ekonomik rejimin zorunlu birer ürünü olduklarını ilk kez gösteren yazarlar olmuşlardır. İnsanlığı, bugün belini büken kötülüklerden iyi yürekli insanların iyi niyetli girişimlerinin değil, örgütlenmiş prole-

taryanın sınıf savaşımının kurtaracağını göstermişlerdir. Marx ve Engels, bilimsel yapıtlarında, sosyalizmin bir hayal değil, modern toplumun üretim güçlerinin gelişiminin nihai amacı ve zorunlu sonucu olduğunu ilk kez açıklamış olan yazarlardır. Günümüze dek, tüm yazılı tarih, sınıf savaşımlarının, bazı sosyal sınıfların başkaları üzerinde tahakküm ve zaferlerinin tarihi olmuştur. Ve bu durum, sınıf savaşımlarının ve sınıf tahakkümünün temelleri, yani özel mülkiyet ve sosyal üretim anarşisi ortadan kalkmadıkça sürüp gidecektir. Proletaryanın çıkarları bu temellerin yıkılmasını ve örgütlenmiş işçilerin bilinçli sınıf savaşımının bu amaca yöneltilmesini gerektirir. Sınıf savaşımıysa politik bir savaşımdır.

Marx ve Engels'in bu görüşlerini, kurtuluşu için savaşan tüm proletarya benimsemiştir bugün; ancak 1840'larda, yani iki arkadaş sosyalist yayınlarda işbirliği yapmaya ve dönemlerinin sosyal hareketlerine katılmaya başladıkları sırada, bunlar yepyeni düşüncelerdi. Siyasal özgürlük için, kralların keyfi hareketlerine, polisin ve papazların haksızlıklarına karşı koymak için ellerinden geleni yaptıkları halde, burjuvazi ile proletarya arasındaki çıkar uzlaşmalıklarını göremeyen yetenekli ya da yeteneksiz, namuslu ya da namussuz sürüyle insan vardı. Bunlar işçilerin bağımsız bir sosyal güç olarak harekete geçebilecekleri düşüncesini bile benimsemiyorlardı. Öte yandan, içlerinden bazıları dahi bile sayılabilecek olan pek çok hayalperest, yeryüzünde barışı ve evrensel refahı egemen kılmak için hükümetleri ve egemen sınıfları sosyal düzenin haksızlığına inandırmanın yeterli olacağını sanıyorlardı. Savaşımsız bir sosyalizm düşlüyorlardı. Son olarak, o zamanların sosyalistlerinin çoğu ve genellikle işçi sınıfının dostları, proletaryayı, sanayinin gelişmesiyle birlikte gittikçe büyüdüğüne dehşetle tanık oldukları bir *yara* olarak görüyorlardı. Onun için de, her çareye başvurarak sanayinin ve proletaryanın gelişmesini durdurmaya, "tarihin tekerliğini" durdurmaya çalışıyorlardı. Proletaryanın gelişmesinin herkese korku saldığı bir sırada, Marx ve Engels tam tersine bütün umutlarını proletaryanın aralıksız büyü-

mesine bağlıyorlardı. Ne kadar çok proleter olursa, devrimci sınıf olarak gücü ne kadar artarsa, sosyalizm o kadar yaklaşmış ve olanaklı hale gelmiş olacaktı. Marx ve Engels'in işçi sınıfına yaptıkları hizmeti birkaç sözcükle özetlemek gerekirse, denebilir ki, onlar işçi sınıfına kendi kendisini tanımasını, kendi bilincine varmasını öğretmişler ve hayallerin yerine bilimi getirmişlerdir.

İşte bunun içindir ki, Engels'in adı ve yaşamı her işçi tarafından bilinmeli ve tanınmalıdır; bunun içindir ki, bütün yayınlarımız gibi amacı Rus işçilerinin sınıf bilincini uyandırmak olan derlememizde, çağdaş proletaryanın en büyük eğiticilerinden biri olan Friedrich Engels'in yaşamını ve faaliyetlerini özet halinde olsun anlatmayı kendimiz için bir borç bildik.

Engels 1820'de Prusya krallığının Renanya (Rheinland) eyaletine bağlı Barmen kentinde doğmuştur. Babası bir fabrikatördü. 1838'de Engels ailevi nedenler yüzünden lise öğrenimini yarıda bırakmak ve Bremen'de bir ticarethaneye katip olarak girmek zorunda kaldı. Ticari uğraşıları bilimsel ve politik öğrenimini tamamlamasına engel olmadı. Daha lise sıralarından, mutlakiyete ve bürokrasinin keyfi işlemlerine karşı derin bir nefret duymaya başlamıştı. Felsefe çalışmaları onu daha da ileri götürdü. O zamanlar Alman felsefesine Hegel doktrini egemendi ve Engels de Hegel'in tilmizlerinden (öğrencilerinden) biri oldu. Her ne kadar Hegel, Berlin Üniversitesi profesörü sıfatıyla hizmetinde bulunduğu mutlakiyetçi Prusya devletinin bir hayranıysa da, *doktrini* devrimciydi. Hegel'in insan aklına ve insan haklarına olan inancı, ve dünyayı sürekli bir dönüşüm ve gelişim sürecinin sahnesi olarak gören hegelci felsefenin temel ilkesi, Berlinli filozofun öğrencileri arasında gerçeği görmek istemeyenleri, gerçeğe karşı savaşımın, mevcut haksızlığa ve hüküm süren kötülüğe karşı savaşımın da evrensel sürekli gelişim yasasının sonucu olduğu düşüncesine sürükledi. Mademki her şey gelişiyor, bazı kurumların yerine başkaları geçiyordu, Prusya kralının ya da Rusya çarının mutlakiyeti, küçük bir

azınlığın muazzam bir çoğunluğun sırtından zenginleşmesi, burjuvazinin halka tahakkümü niçin sürüp gitsindi? Hegel'in felsefesi aklın ve düşüncelerin (idelerin) gelişmesini ele alıyordu; yani *idealist* bir felsefeydi. Aklın gelişmesinden, doğanın gelişmesi, insanın ve toplum içinde insanlar arasındaki ilişkilerin gelişmesi sonucunu çıkarıyordu. Marx ve Engels, sürekli bir gelişme sürecine ilişkin hegelci düşünceyi benimsemekle birlikte*, önyargılı idealizmini reddetmişlerdir; yaşamı inceleyerek şu sonuca varmışlardır ki, doğanın gelişmesini açıklayan aklın gelişmesi değil, tersine aklın ne olduğunu açıklayan doğa ve maddedir... Hegel'in ve öteki hegelcilerin tersine, Marx ve Engels materyalisttiler. Dünyanın ve insanlığın materyalist bir anlayışından hareket ederek, nasıl ki bütün doğa olaylarının maddi nedenleri varsa, insan toplumunun gelişmesinin de maddi güçlerle, üretim güçleriyle koşullandırılmış olduğunu saptadılar. Gereksinimlerinin karşılanması için gerekli nesnelerin üretilmesinde insanlar arasında kurulan ilişkiler üretim güçlerinin gelişmesine bağlıdır. Ve işte bu ilişkilerdir ki, sosyal yaşamın bütün olaylarını, insanların özlemlerini, düşüncelerini ve yasalarını belirler ve açıklar. Üretim güçlerinin gelişmesi özel mülkiyete dayanan sosyal ilişkiler yaratır, ama, bugün üretim güçlerindeki bu aynı gelişmenin, çoğunluğu her türlü mülkiyetten yoksun kıldığını ve mal-mülkü küçücük bir azınlığın elinde topladığını görüyoruz. Böylece üretim güçlerinin gelişmesi, çağdaş sosyal düzenin temeli olan mülkiyeti ortadan kaldırmakta ve sosyalistlerin hedef edindikleri amaca kendiliğinden yönelmektedir. Sosyalistler yalnızca, bugünkü toplum içindeki durumu bakımından sosyalizmin gerçekleşmesinde çıkarı bulunan sosyal gücün hangisi olduğunu anlamalı ve bu güce çıkarlarının ve tarihsel misyonunun bilincini aşılamalıdırlar. Bu güç proletaryadır. Engels bunu İngiltere'de, ülkenin sanayi merkezi olan Manchester'de öğ-

* Marx ve Engels birçok kez, entellektüel gelişmelerini büyük Alman filozoflarına ve özellikle Hegel'e borçlu olduklarını söylemişlerdir. Engels bu konuda şöyle der: "Daha önceki Alman felsefesi olmasaydı, Alman bilimsel sosyalizmi —şimdiye dek ortaya çıkmış olan tek bilimsel sosyalizm— hiçbir zaman kurulamazdı." *(Lenin'in Notu).*

renmiştir, proletaryayı orada tanımıştır. Kendisi 1842'de, babasının hissesi bulunduğu bir ticarethanede çalışmak üzere bu kente yerleşmiştir. Engels fabrikanın bürosunda çalışmakla yetinmemiştir; işçilerin yaşadıkları pis ve yoksul mahalleleri gezmiş, onların sefaletini ve yürekler acısı halini kendi gözleriyle görmüştür. Ama yalnızca kendi gözlemleriyle de yetinmemiştir; kendisinden önce, İngiliz işçi sınıfının durumu üzerinde bütün yazılanları okumuş, eline geçirebildiği bütün resmi belgeleri incelemiştir. Bu inceleme ve gözlemlerinin meyvesi olarak 1845'te ortaya çıkan kitabın adı şuydu: *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu.* Engels'in bu kitabın yazarı olarak taşıdığı büyük öneme daha önce değinmiştik. Ondan önce, daha pek çokları proletaryanın acılarını dile getirmiş ve yardımına koşulması gereğini belirtmişlerdi. Ama Engels *ilk kez* proletaryanın *yalnızca* acı çeken bir sınıf olmadığına, içinde bulunduğu utanç verici ekonomik durumun onu karşı durulmaz bir şekilde ileri doğru ittiğine ve son kurtuluşu için savaşmaya zorladığına dikkati çekmişti. Savaşan proletarya *kendi kendisine yardım edecekti.* İşçi sınıfının politik hareketi ister istemez işçileri kendileri için sosyalizmden başka kurtuluş yolu bulunmadığına inandıracaktı. Buna karşılık, sosyalizm de ancak işçi *sınıfının politik* savaşımının amacı haline geldikten sonra bir güç olabilirdi. Engels'in, İngiltere'de işçi sınıfının durumu üzerindeki kitabında ileri sürülen başlıca düşünceler bunlardır. Düşünen ve savaşan proletaryanın tümü bugün bu fikirleri benimsemiştir, ancak o zaman için bunlar yeni ve alışılmamış fikirlerdi. Bunlar büyüleyici bir kitapta, İngiliz proletaryasının yürekler acısı durumunun en gerçekçi ve en etkili tablolarını çizen bir kitapta ortaya konmuştur. Kitap kapitalizm ve burjuvazi aleyhinde korkunç bir suçlamaydı. Tabii etkisi de büyük oldu. Çok geçmeden kitap her yerde çağdaş proletaryanın durumunu olduğu gibi yansıtan bir tablo sayılmaya başlandı. Gerçekten de, ne 1845'e dek ne de daha sonra, işçi sınıfının acılarını bu kadar etkileyici ve gerçekçi bir şekilde dile getiren bir kitap yazılmış değildi.

Engels daha önce değil, ancak İngiltere'de sosyalist olmuştur. Manchester'de, İngiliz işçi hareketinin militanlarıyla ilişki kurmuş ve İngilizce sosyalist yayınlara yazılar yazmaya başlamıştır. 1844'te Almanya'ya dönen Engels Paris'ten geçerken Marx'la tanışmıştır. Engels, Marx'la bir süreden beri zaten mektuplaşıyor ve kendisini gıyaben tanıyordu. Marx da Paris'te kaldığı sıralarda, Fransız sosyalistlerinin ve Fransa'daki yaşamın etkisi altında sosyalist olmuştu. İki arkadaş *Kutsal Aile* ya da *Eleştirinin Eleştirisi* adlı kitaplarını ortaklaşa olarak Paris'te yazmışlardır. *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu* adlı kitaptan bir yıl önce yayınlanan ve en büyük kısmı Marx tarafından yazılan bu kitap, yukarıda ana düşüncelerini belirtmiş olduğumuz devrimci materyalist sosyalizmin temellerini atmıştır. *Kutsal Aile,* iki filozofa, Bauer kardeşlere ve öğrencilerine verilmiş alaycı bir addı. Bu baylar, her türlü gerçeğin, siyasal partilerin ve politikanın üstünde bir eleştiriyi öğütlüyorlar ve övüyorlar, bu eleştirinin, her türlü pratik eylemi bir yana bırakarak çevremizdeki dünyayı ve içinde geçen olayları "eleştirici bir zihniyet"le incelemekle yetinmesini istiyorlardı. Bu baylar eleştiri ruhundan yoksun bir yığın olarak gördükleri proletaryaya tepeden bakıyorlardı. Marx ve Engels bu saçma ve zararlı tutuma karşı köklü bir şekilde karşı çıktılar. Gerçek insan kişiliği adına, egemen sınıflar ve devlet tarafından ayaklar altına alınan işçiler adına, yalnızca seyirci bir tutum değil, toplumun daha iyi bir şekilde örgütlenmesi için savaşım verilmesini istiyorlardı. Kuşkusuz bu savaşımı sürdürebilecek olan ve onu sonuca ulaştırmakta çıkarı bulunan tek gücü proletaryada görüyorlardı. *Kutsal Aile'*den önce, Engels, Marx ve Ruge'nin çıkardıkları *Annales franco-allemandes'*da "Ekonomi Politik Üzerinde Eleştiri Denemeleri"ni[36] yazmış ve modern ekonomik rejimin bellibaşlı olgularını, özel mülkiyet egemenliğinin kaçınılmaz sonuçlarını sosyalist bir açıdan incelemişti. Hiç kuşkusuz Marx'ı ekonomi politikle ilgilenmeye iten Engels'le arkadaşlığı olmuştur. Bu alandaki çalışmaları bilindiği gibi bu

bilimde bir çığır açmış, bir devrim yapmıştır.

1845'ten 1847'ye dek Engels bazan Brüksel'de bazan Paris'te yaşamış, bir yandan bilimsel çalışmalar yaparken, bir yandan da bu iki kentte yaşayan Alman işçileri arasında pratik faaliyetlerde bulunmuştur. Yine bu kentlerdedir ki, Marx ve Engels gizli bir Alman derneğiyle, *Komünist Ligi* ile, temasa geçtiler ve bu dernek tarafından, kurdukları sosyalizmin temel ilkelerini bir kitapta açıklamaya çağrıldılar. Böylece Marx ve Engels'in 1848'de yayınlanan ünlü *Komünist Partisi Manifestosu* doğdu. Bu kitapçık aslında ciltlere bedeldir: günümüze dek uygar dünyanın örgütlü ve savaşan proletaryasının esin ve güç kaynağı olmuştur.

Önce Fransa'da patlak veren ve oradan Batı Avrupa'nın öteki ülkelerine sıçrayan 1848 devrimi üzerine Marx ve Engels yurtlarına döndüler. Orada, Rheinland Prusyasında, Köln'de çıkan demokratik bir gazete olan *Neue Rheinische Zeitung*'un başına geçtiler. İki arkadaş bu bölgedeki bütün devrimci demokratik özlemlerin ruhu olmuşlardı. Sonuna dek halkın ve özgürlüğün çıkarlarını gerici güçlere karşı savundular. Bilindiği gibi, eninde sonunda gericiler duruma hakim oldular. *Neue Rheinische Zeitung* kapatıldı ve yasaklandı. Daha önce İngiltere'de göçmen olarak bulunduğu sırada Prusya vatandaşlığından çıkarılmış olan Marx sınırdışı edildi. Engels'e gelince, halkın silâhlı ayaklanmasına katıldı, üç muharebede özgürlük için çarpıştı ve isyancıların yenilgisinden sonra önce İsviçre'ye, oradan da Londra'ya sığındı.

Marx da Londra'da yerleşti. Engels çok geçmeden, 1840 yıllarında çalıştığı Manchester'deki ticarethanenin önce yeniden kâtibi, sonra da ortağı oldu. 1870'e dek Engels Manchester'de, Marx ise Londra'da yaşadı. Ama bu tam bir düşünce birliği içinde olmalarına engel oluşturmadı: hemen her gün mektuplaşıyorlardı. Bu mektuplarda, iki arkadaş sürekli bir düşünce ve bilgi alışverişi yapıyorlar ve bilimsel sosyalizmi birlikte geliştirmeyi sürdürüyorlardı. 1870'te Engels Londra'ya yerleşti, ve böylece, iki arkadaşın yoğun bir

faaliyetle yüklü ortak entellektüel yaşamları Marx'ın ölüm yılı olan 1883'e dek sürdü. Bu işbirliği son derece verimli olmuştur: Marx, yüzyılımızın ekonomi politik üzerinde yazılmış en büyük yapıtı olan *Kapital*'i, Engels de küçüklü büyüklü bir dizi kitaplar yazmışlardır. Marx özellikle kapitalist ekonominin karmaşık fenomenlerinin çözümlenmesiyle uğraşmıştır. Engels ise kolay okunur bir üslupla, çoğu kez polemik nitelikte yazılar yazmış ve bunlarda, materyalist tarih anlayışından ve Marx'ın ekonomik teorisinden esinlenerek, geçmişin ve günümüzün en genel bilimsel sorunlarını ve çeşitli olaylarını aydınlatmıştır. Engels'in bu çalışmaları arasında şunları sayabiliriz: Dühring'e karşı yazdığı polemik yapıtı (ki bunda hem felsefenin hem de doğa ve toplum bilimlerinin temel sorunlarını incelemiştir*), *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (Rusça çevirisi Saint-Petersburg'da çıkmıştır, 3. baskı. 1895), *Ludwig Feuerbach* (Rusça çevirisinin notları G. Plekhanov'undur, Cenevre, 1892), Rus hükümetinin dış politikası üzerine bir makale (Cenevre'de çıkan *Sosyalist Demokrat* dergisinin 1. ve 2. sayılarında Rusçaya çevrilmiştir[39]), konut sorunuyla ilgili ilginç makaleler[40] ve son olarak, Rusya'nın ekonomik gelişmesi konusunda kısa ama son derece önemli iki yazı *(Friedrich Engels'in Rusya Üzerine İncelemeleri,* Rusça çevirisi Vera Zasuliç'indir, Cenevre, 1894[41]). Marx, sermaye üzerindeki anıtsal yapıtına son şeklini veremeden ölmüştü. Ama elyazmaları hazırdı, ve arkadaşının ölümünden sonra Engels *Kapital*'in II. ve III. Kitaplarının rötuşlarını yapmak ve bunları yayınlamak gibi son derece zor bir işi üzerine aldı. II. Kitabı 1885'te ve III. Kitabı 1894'te çıkardı (IV. Kitabı hazırlamaya ömrü yetmedi[42]). Bu iki kitap çok çetin ve yoğun bir çalışmayı gerektirmişti. Avusturyalı sosyal-demokrat Adler haklı olarak Engels'in *Kapital*'in II. ve III. Kitaplarını yayınlamakla arkadaşının anısına yüce bir anıt inşa etmiş ve üzerine istemeyerek ve

* Bu son derece zengin içerikli ve eğitici bir kitaptır.[37] Rusçaya ne yazık ki ancak küçük bir kısmı çevr lmiştir, o da sosyalizmin gelişmesinin tarihçesiyle ilgilidir (*Bilimsel Sosyalizmin Gelişmesi,* 2. baskı, Cenevre, 1892[38]). *(Lenin'in Notu).*

bilmeyerek de olsa silinmez harflerle kendi adını da kazmış olduğunu belirtmiştir. *Kapital*'in bu iki kitabı gerçekten de iki insanın yapıtıdır: Marx ve Engels'in. Eski efsaneler dokunaklı arkadaşlık örnekleriyle doludur. Avrupa proletaryası haklı olarak ileri sürebilir ki, kendi bilimini yaratmış olan bu iki bilim adamının, bu iki savaşçının arkadaşlığı eskilerin efsanelerinden aktarılan en etkileyici örnekleri bile gerilerde bırakmıştır. Engels, son toplamda haklı olarak, Marx'ın önünde daima kendini silmiş, hep ikinci planda kalmak istemiştir. Eski bir dostuna şunları yazmıştır: "Marx'ın yanında ben oldum olası yalnızca bir ikinci kemandım."[43] Marx'a karşı, yaşadığı sürece sevgisi ve öldükten sonra saygısı sonsuzdu. Bu ciddi militanın ve katı düşünürün sevgi dolu bir yüreği vardı.

1848-1849 hareketini izleyen sürgünlükleri sırasında, Marx ve Engels salt bilimle uğraşmamışlardır: Marx 1864'te, on yıl boyunca yönetimini üstlendiği "Uluslararası Emekçiler Derneği"ni kurdu; Engels de bu girişimde önemli bir rol oynadı. Marx'ın düşüncesi uyarınca, bütün ülkelerin proleterlerini sinesinde toplayan Uluslararası Derneğin faaliyeti işçi hareketinin gelişmesi üzerinde son derece etkili oldu. 70 yıllarında derneğin kapatılmasından sonra bile, Marx'la Engels'in bir çekim merkezi niteliğindeki rolleri sürdü. Dahası var: işçi hareketinin manevi yol göstericileri olarak taşıdıkları önemin günden güne arttığı söylenebilir, çünkü işçi hareketinin kendisi de durmadan gelişiyordu. Marx'ın ölümünden sonra, Engels tek başına Avrupa sosyalistlerinin danışmanı ve yol göstericisi olmaya devam etti. Hükümetin baskılarına karşın gücü hızla artan Alman sosyalistleri olsun, İspanya, Romanya, Rusya gibi geri kalmış ve henüz ilk adımlarını atmakta olan ülkelerin temsilcileri olsun, öğütlerini dinlemek ve direktiflerini almak için Engels'e koşuyorlardı. Hepsi de yaşlı Engels'in zengin bilgi hazinesinden ve deneyiminden bol bol yararlanıyorlardı.

Rusça bilen ve bu dilde yazılmış yapıtları okuyan Marx ve Engels Rusya'yla yakından ilgileniyorlar, Rusya'daki dev-

rimci hareketi sevgiyle izliyorlar ve Rus devrimcileriyle temas halinde bulunuyorlardı. İkisi de önce *demokrat,* sonra sosyalist olmuşlardı ve politik keyfiliğe karşı son derece güçlü bir demokratik *nefret* duyuyorlardı. Bu doğuştan gelen politik duyguya, bir de politik zorbalıkla ekonomik baskı arasındaki ilişkiyi kavrayan derin bir teorik bilgi ve zengin deneyimler eklenince, Marx ve Engels *politikaya* karşı çok duyarlı oldular. Onun içindir ki, bir avuç Rus devrimcisinin, sınırsız bir gücü olan Çar hükümetine karşı sürdürdüğü kahramanca savaş bu iki sınanmış devrimcinin yüreğinde sempatik yankılar uyandırmaktan geri kalmadı. Buna karşılık, sözde bazı ekonomik çıkarlar sağlamak için Rus sosyalistlerinin en önemli ve en ivedi görevinden, yani politik özgürlüğü fethetme çabasından sapmak bu iki büyük adama doğal olarak kuşkulu görünüyordu. Hatta bu gibi eğilimleri büyük sosyal devrim davasına düpedüz bir ihanet olarak görüyorlardı. "Proletaryanın kurtuluşu, proletaryanın kendisinin ürünü olmalıdır"[44]—işte Marx ve Engels'in hiç durmadan salık verdikleri buydu. Proletaryanın, ekonomik kurtuluşu için savaşım verebilmesi içinse, önce bazı *politik* haklar kazanması gerekir. Kaldı ki, Marx ve Engels Rusya'da gerçekleştirilecek bir politik devrimin Batı Avrupa'daki işçi hareketi üzerinde çok büyük bir etkisi olacağını çok iyi biliyorlardı. Otokratik Rusya öteden beri Avrupa'daki gericiliğin kalesi olmuştu. Uzun süre için Fransa'yla Almanya arasında anlaşmazlık tohumlarını atmış olan 1870 savaşından sonra Rusya'nın kazandığı son derece elverişli uluslararası durum, bu zorba ülkenin gerici bir güç olarak önemini daha da artırmıştı. Ancak özgür bir Rusya —ne Polonyalıları, Finlileri, Almanları, Ermenileri ve öteki bazı küçük ulusları baskı altında tutmaya, ne de Fransa'yla Almanya'yı karşı karşıya getirmeye gereksinimi olmayacak bir Rusya— Avrupa'yı altında ezildiği askeri harcamalardan kurtarabilir, Avrupa'daki bütün gerici unsurları zayıflatabilir ve Avrupa işçi sınıfının gücünü artırabilirdi. İşte bu yüzdendir ki Engels, Batı Avrupa işçi hareketinin çıkarları adına, Rusya'da politik özgürlüğün kurulmasını o ka-

dar yürekten istiyordu. Rus devrimcileri Engels'in kişiliğinde en iyi dostlarını yitirmişlerdir.

Proletaryanın büyük savaşçısı ve eğiticisi Engels'in anısı sonsuza dek yaşayacaktır!

Sonbahar 1895

Bütün Yapıtları, Paris-Moskova
cilt 2, s. 9-22

MARKSİZMİN ÜÇ KAYNAĞI VE ÜÇ OLUŞTURUCU UNSURU[45]

MARX'IN DOKTRİNİ uygar dünyanın her yerindeki burjuva bilim çevrelerinde (resmi ya da liberal olsun) öylesine bir düşmanlık ve nefret yaratmıştır ki, marksizm "kötü ve zararlı bir mezhep" gibi görünmeye başlamıştır. Elbette bunun başka türlüsü beklenemezdi, çünkü sınıf savaşımına dayanan bir toplumda "tarafsız" bir sosyal bilimden söz edilemez. *Tüm* resmi ve liberal bilim, şu ya da bu biçimde, ücretli köleliği *savunur*; oysa, marksizm ücretli köleliğe amansız bir savaş ilan etmiştir. Ücretli köleliğe dayanan bir toplumda tarafsız bir bilim beklemek, fabrikatörlere işçilerin ücretlerini artırabilmek için sermayenin kârını azaltmanın yerinde bir önlem olup olmadığını sormak kadar safça ve çocukça bir davranıştır.

Ama hepsi bu kadar değil. Felsefe ve sosyal bilimler tarihi açıkça göstermektedir ki, marksizmin, kendi içine ka-

panmış, kireçlenmiş ve evrensel uygarlığın büyük gelişme yolunun *dışında* oluşmuş bir doktrin anlamında "sektarizm" ile hiçbir ilgisi ve benzerliği yoktur. Tam tersine, Marx'ın dehasının bir özelliği de, ileri insanlığın zaten ortaya koymuş olduğu sorunları yanıtlamış olmasıdır. Marx'ın doktrini, felsefe, ekonomi politik ve sosyalizmin en seçkin temsilcilerinin doktrinlerinin doğrudan bir uzantısı olarak doğmuştur.

Marx'ın doktrini güçlü ve egemendir, çünkü doğru ve haklıdır. Uyumlu ve dört başı mamurdur; insanlara evren hakkında, her türlü boş inançlarla, her türlü gericilikle ve her türlü burjuva baskısı savunuculuğuyla bağdaşması olanağı olmayan tutarlı bir görüş verir. İnsanlığın XIX. yüzyıl içinde yaratmış olduğu en iyi şeylerin meşru mirasçısıdır: Alman felsefesinin, İngiliz ekonomi politiğinin ve Fransız sosyalizminin.

İşte şimdi marksizmin bu üç kaynağı, bu üç oluşturucu unsuru üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

I

Marksizmin felsefesi *materyalizm*'dir. Avrupa'nın tüm modern tarihi boyunca özellikle XVIII. yüzyılın sonlarında, Fransa'da, ortaçağların tüm kargaşasına, kurumlardaki ve fikirlerdeki feodaliteye karşı yazgı belirleyici bir savaşımın yürütüldüğü bu ülkede, materyalizm doğa bilimlerinin bütün öğretilerine uygun, boş inançlara, yobazlığa vb. karşı tek tutarlı felsefeydi. Onun içindir ki, demokrasi düşmanları bütün güçleriyle materyalizmi "çürütmeye", gözden düşürmeye ve karalamaya çalıştılar; son çözümlemede mutlaka dinin savunmasına ya da desteklenmesine dayanan felsefi idealizmin çeşitli biçimlerini savundular.

Marx ve Engels felsefi materyalizmi kararlı bir biçimde savundular ve bütün sapmalarda bu temel doktrine oranla ne gibi köklü yanlışlar bulunduğunu birçok kez gösterdiler. Görüşleri en büyük açıklık ve en geniş ayrıntılarla Engels'in yapıtlarında ifade edilmiştir: *Ludwig Feuerbach* ve *Anti-Dühring*. Bunların ikisi de tıpkı *Komünist Partisi Manifestosu* gi-

bi, her bilinçli işçinin başucu kitabıdır.

Ama Marx XVIII. yüzyılın materyalizminde kalmadı. Felsefeyi daha ileriye götürdü. Onu klasik Alman felsefesinin kazançları, özellikle Feuerbach materyalizmine yol açmış olan Hegel'in sistemiyle zenginleştirdi. Bu kazançların başlıcası *diyalektik*'tir: yani en eksiksiz, en derin ve en geniş biçimiyle evrim teorisi, bize maddenin imgesini sürekli bir gelişme halinde veren insan bilgilerinin izafeti (göreceliği) teorisi. Doğa bilimlerinin son buluşları —radyum, elektronlar, elementlerin dönüşmesi— Marx'ın diyalektik materyalizmini, burjuva filozoflarının doktrinlerine ve eski çürümüş idealizm doğrultusundaki "yeni" dönüşlerine karşın, yetkin bir biçimde doğrulamıştır.

Felsefi materyalizmi derinleştiren ve geliştiren Marx onu mantıki sonucuna ulaştırdı ve onun yalnızca doğa bilimlerini değil, *insan toplumunun* da bilimini kapsadığını gösterdi. Marx'ın tarihsel materyalizmi bilimsel düşüncenin en büyük buluşu ve kazancı olmuştur. O zamana dek tarih ve politika anlayışında egemen olan karışıklığın ve keyfiliğin yerine, son derece tutarlı ve uyumlu bir bilimsel teori getirilmişti: bu teori, belirli bir sosyal örgütlenme biçiminden, üretim güçlerinin gelişmesi sonucu olarak, nasıl başka, daha yüksek bir örgütlenme biçiminin doğup geliştiğini, örneğin feodalizmden nasıl kapitalizmin çıktığını gösteriyordu.

Nasıl ki insanın bilinci kendisinden bağımsız olarak var olan doğayı, yani gelişme halindeki maddeyi yansıtıyorsa, aynı biçimde *sosyal bilinç* de (yani çeşitli felsefi, dinsel, politik vb. görüş ve doktrinler) toplumun *ekonomik rejimini* yansıtır. Politik kurumlar ekonomik bir temelin üstyapısını oluştururlar, o temelin üzerinde yükselirler. Örneğin, modern Avrupa devletlerinin çeşitli politik biçimlerinin burjuvazinin proletarya üzerindeki tahakkümünü pekiştirmeye nasıl yaradığını görüyoruz.

Marx'ın felsefesi insanlığa ve özellikle işçi sınıfına çok güçlü bilgi araçları vermiş olan dört başı mamur bir felsefi materyalizmdir.

II

Ekonomik düzenin politik üstyapının üzerinde yükseldiği temel olduğunu saptadıktan sonra, Marx özellikle bu ekonomik düzeni incelemeye eğilmiştir. Marx'ın en önemli yapıtı olan *Kapital* modern toplumun, yani kapitalist toplumun ekonomik rejiminin incelenmesine ayrılmıştır.

Marx'tan önceki klasik ekonomi politik, kapitalist ülkelerin en gelişmişi olan İngiltere'de doğmuştur. Adam Smith ve David Ricardo, ekonomik rejimi incelerlerken, *emek-değer teorisinin* ilk taslağını meydana getirmişlerdir. Marx onların çalışmalarını sürdürdü. Bu teoriye tamamen bilimsel bir temel sağladı ve onu tutarlı bir biçimde geliştirdi. Marx, her metaın değerinin onu üretmek için gerekli sosyal emeğin zamanı ile belirlendiğini gösterdi.

Burjuva iktisatçılarının yalnızca şeyler arasında ilişkiler (bir metaın bir başka meta karşılığında değiştirilmesi) gördükleri yerde, Marx *insanlar arasında ilişkiler* keşfetmiştir. Metaların mübadelesi pazar aracılığıyla tek tek üreticiler arasında kurulan ilişkiyi ifade eder. *Para* bu ilişkinin, bu bağın gittikçe daha sıkılaştığını, tek tek üreticilerin tüm ekonomik yaşamı bölünmez bir tüm halinde birleştirdiğini gösterir. *Sermaye* bu ilişkinin sürgit gelişmesi anlamına gelir: insanın işgücü, bir meta haline gelmiştir. Ücretli, işgücünü toprak, fabrika, üretim araçları sahibine satar. İşçi işgününün bir kısmını kendisinin ve ailesinin geçim giderlerini karşılamaya harcar (ücret); öteki kısmını ise bedava çalışmaya, kapitalist için *artı-değer* yaratmaya harcar. İşte bu artı-değer kapitalist sınıf için bütün kârların, bütün zenginliklerin kaynağıdır.

Artı-değer teorisi Marx'ın ekonomik teorisinin kilit taşıdır.

İşçinin emeğinin yarattığı sermaye işçiyi ezer, küçük esnafı iflasa sürekler ve bir işsizler ordusu meydana getirir. Sanayide, büyük çapta üretimin zaferi ilk bakışta bellidir; tarımda da buna benzer bir durumla karşılaşırız: kapitalist büyük tarım işletmesinin üstünlüğü artmakta, makinelerin kul-

lanımı yaygınlaşmakta, köylü işletmeciler mali sermayenin yağlı ilmiğini boyunlarında hissetmekte, ilkel teknik ve araçlarının etkisiyle günden güne çökmekte, iflasa sürüklenmektedirler. Tarımda, küçük üretimin gerileme biçimleri farklıdır, ama gerilemenin kendisi yadsınamayacak bir gerçektir.

Küçük üretimi baltalayan sermaye emeğin verimliliğini artırmakta ve büyük kapitalistler topluluğu için bir tekel durumu yaratmaktadır. Üretimin kendisi de günden güne daha sosyal bir niteliğe bürünmektedir: yüzbinlerce, bazan milyonlarca işçi düzenli bir ekonomik organizmanın içinde toplanmakta ve öte yandan bir avuç kapitalist bu ortak emeğin ürününe sahip çıkmaktadır. Üretim anarşisi günden güne büyümektedir: bunalımlar, kıyasıya bir pazar yarışı ve bunun sonucu olarak büyük yığınlar için durmadan artan geçim sıkıntısı.

Kapitalist rejim bir yandan işçinin sermayeye bağımlılığını artırırken, öte yandan birleşmiş emeğin büyük gücünü yaratır.

Marx, kapitalizmin gelişmesini, ticaret ekonomisinin ilk adımları olan basit mübadeleden, çok daha yüksek biçimleri olan büyük üretime dek yakından izlemiştir.

Ve eski olsun yeni olsun, bütün kapitalist ülkelerin deneyimleri, sayıları her yıl artan bir işçi yığınına Marx'ın doktrininin doğruluğunu gösterip durmaktadır.

Kapitalizm tüm dünyada muzaffer olmuştur, ama bu zafer emeğin sermaye üzerinde kazanacağı zaferin başlangıcından başka bir şey değildir.

III

Feodal rejim devrilip de "özgür" kapitalist toplum gün ışığına çıkınca, çok geçmeden bu özgürlüğün emekçileri baskı altında tutmak ve sömürmek için yeni bir sistemden başka bir şey olmadığı anlaşıldı. Bunun üzerine, bu baskının ve ona karşı yükselen protestoların bir yansıması olmak üzere, çeşitli sosyal doktrinler ortaya çıkmaya başladı. Ne

var ki, ilkel sosyalizm *ütopik* bir sosyalizmdi. Kapitalist toplumu eleştiriyor, suçluyor, lânetliyordu; onu ortadan kaldırmayı düşlüyor, daha iyi bir rejim imgeliyordu; zenginleri sömürünün ahlâksızlığına inandırmaya çalışıyordu.

Ancak ütopik sosyalizm bir çıkar yol olamazdı. Ne kapitalist rejimde ücret köleliğinin niteliğini açıklamasını, ne gelişmesinin yasalarını keşfetmesini, ne de yeni toplumun yaratıcısı olacak *sosyal gücü* bulmasını biliyordu.

Oysa, Avrupa'nın her yerinde ve özellikle Fransa'da feodalitenin düşmesini izleyen fırtınalı devrimler, *sınıf savaşımının* gelişmenin, evrimin temeli ve itici gücü olduğunu gitgide artan bir açıklıkla ortaya koyuyordu.

Feodaller sınıfına karşı hiçbir politik özgürlük zorlu bir direnmeyle karşılaşmadan kazanılmamıştı. Hiçbir kapitalist ülke az çok özgür, demokratik bir temel üzerine gelip oturmamış, her yerde bir ölüm-kalım savaşı kapitalist toplumun çeşitli sınıflarını karşı karşıya getirmişti.

Marx'ın dehası şuradadır ki, evrensel tarihin içerdiği dersi ilk kez tutarlı bir biçimde ortaya koymasını ve uygulamasını bilmiştir. Bu ders, *sınıf savaşımı* doktrinidir.

İnsanlar, ahlâki, dinsel, politik ve sosyal demeçlerin, bildirilerin ve vaadlerin arkasında şu ya da bu sınıfın *çıkarlarını* görmeyi öğrenmedikçe, politikada oldum olası başkalarının ve kendilerinin aldatılmış safdil kurbanları olmuşlar ve olacaklardır. Reform ve ıslahat taraftarları eski rejimin savunucuları tarafından aldatılacaklardır: ta ki, her eski kurumun, ne kadar barbar ve çürümüş görünürse görünsün, şu ya da bu egemen sınıfın güçleri tarafından desteklendiğini anlayıncaya dek. Ve bu sınıfların direncini kırmak için *tek bir* yol vardır: eskiyi silip süpürmeye ve yeniyi yaratmaya muktedir, ve sosyal durumları bakımından buna *zorunlu* güçleri çevremizdeki toplumun içinde bulmak ve sonra da bunları savaşım için eğitmek ve örgütlemek.

O zamana dek bütün ezilen sınıfların içine sürüklendikleri manevi kölelikten kurtulmak için izlenecek yolu proletaryaya gösteren yalnızca Marx'ın felsefi materyalizmi ol-

muştur. Yalnızca Marx'ın ekonomik teorisidir ki, proletaryanın kapitalist rejimin tümü içindeki gerçek durumunu açıklamıştır.

Bağımsız proleter örgütler dünyanın her yanında, Amerika'dan Japonya'ya, İsveç'ten Güney Afrika'ya dek, günden güne çoğalmaktadır. Proleter bir yandan sınıf savaşımını sürdürürken öğrenmekte ve kendi kendini eğitmektedir; burjuva toplumunun önyargılarından kurtulmakta, gittikçe daha büyük bir dayanışma ve kaynaşma içine girmekte, başarılarını değerlendirmesini öğrenmekte, her gün yeniden güç kazanmakta ve karşı durulmaz bir biçimde büyümektedir.

"Prosveçtçeniye" no.3,
Mart 1913
İmza: *V. İ.*

Bütün Yapıtları, Paris-Moskova
cilt 19, s. 13-18

MARX'IN KUGELMANN'A MEKTUPLARININ RUSÇA ÇEVİRİSİNE ÖNSÖZ

MARX tarafından Kugelmann'a yazılan ve *Die Neue Zeit* (Yeni Zamanlar) adlı Alman sosyal-demokrat dergisinde yayınlanmış olan bütün mektupları toplayan bir broşür çıkarmakla, Marx'ı ve marksizmi Rus okuyucusuna daha iyi tanıtmak amacını güttük. Marx mektuplarında çok doğal olarak özel işlerine büyük bir yer verir. Bir biyografi yazarı için bundan daha değerli belgeler olamaz. Ama büyük okuyucu çoğunluğu ve özellikle Rus işçi sınıfı için, bu yazışmaların teorik ve politik sorunlarla ilgili kısımları çok daha önemlidir. Özellikle ülkemizde ve içinde bulunduğumuz devrimci dönemde, bu belgeleri yakından incelemek son derece öğretici ve eğiticidir: çünkü bize Marx'ın işçi hareketinin ve dünya politikasının bütün sorunlarına nasıl bir tepki gösterdiğini kanıtlamaktadır. *Neue Zeit*'in haklı olarak belirttiği gi-

bi, "düşünceleri ve iradeleri büyük sosyal çalkantılar sırasında oluşmuş olan insanların yapıtlarıyla temasa geldikçe, kendimizin üstüne çıkmış, kendimizi aşmış oluruz." 1907'de yaşayan bir Rus sosyalisti için bu bilgi bir kat daha önemlidir, çünkü ülkesinin geçirmekte olduğu bütün devrimler karşısında, sosyalistlere düşen yakın görevler konusunda çok değerli birtakım öğüt ve direktifleri içermektedir. Rusya bu "büyük çalkantılardan" birinin içindedir. Marx'ın 1860-1870 yıllarının nispeten fırtınalı ortamındaki politikası, çağdaş Rus devreminde sosyal-demokrat politikamızı saptamakta bize sık sık örnek olmalıdır.

Bu nedenle, Marx'ın mektuplarının teorik bakımdan en önemli sayılabilecek pasajlarını kısaca da olsa belirtmeye ve sonra da bir proletarya temsilcisi olarak devrimci politikası üzerinde daha uzun boylu durmaya çalışacağız.

11 Temmuz 1868 tarihli mektup (Rusça baskı, s. 42 ve müt.), marksizmin tam olarak ve derinlemesine anlaşılması yönünden büyük bir önem taşır. Marx, beylik (vülger) iktisatçılara karşı polemik notlar halinde, çok açık bir biçimde, "emek" değeri denilen teoriyi *kendisinin nasıl anladığını* açıklamaktadır. *Kapital*'i hazırlıksız okuyanların ilk aklına gelen ve burjuva "üniversite bilimi"nin yeteneksiz temsilcilerince mal bulmuş magribi gibi elden düşürülmeyen, işte Marx'ın bu değer teorisine yöneltilen itirazlardır. Marx bu mektubunda bu itirazları kısa, yalın ve son derece açık bir biçimde çözümlemektedir. Marx burada değer yasasını açıklayabilmek için izlediği ve izlenmesi gereken yolu göstermektedir. Bize *yöntemi* en adi itirazların yardımıyla öğretmektedir. Değer teorisi gibi görünürde tamamen teorik ve soyut bir sorunla *"zihinlerde yaratılan karışıklığın sürdürülmesini gerektiren"* "egemen sınıfların çıkarları" arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Marx'ı incelemeye ve *Kapital*'i okumaya başlayacakların, yapıtın en zor kısımları olan ilk bölümleri üzerinde çalışırlarken, sözünü ettiğimiz mektubu tekrar tekrar okumalarını dileriz.

Teorik açıdan, bu mektuplarda çok ilginç daha başka pa-

sajlar vardır: örneğin, Marx'ın çeşitli yazarlarla ilgili yargılarını içeren pasajlar. Bu hareketli ve tutkulu satırları okurken, insan Marx'ın bütün büyük fikir akımlarına ve bunların çözümlenmesine nasıl sönmez bir heyecanla eğildiğini anlıyor ve dahi düşünürün adeta sesini duyar gibi oluyor. Dietzgen'le ilgili bazı değerlendirmelerinin yanısıra okuyucuların dikkati özellikle Marx'ın proudhoncular üzerine söylediklerine yönelmelidir (s.17). Burjuvazinin içinden çıkan ve sosyal hareketin ilerleme dönemlerinde "proletaryaya" katılan ama işçi sınıfının görüş açısını benimsemeyi ve proleter örgütlerin "safında" kararlılık ve ciddiyetle çalışmayı başaramayan "parlak" aydın gençlik burada birkaç çizgide etkileyici bir açıklıkla sergilenmiştir.[46]

Kitabın 35. sayfasında Marx'ın Dühring[47] üzerine bir yargısına rastlanacaktır: bu yargı, Engels'in dokuz yıl sonra (Marx'la birlikte) yazacağı kitapta, *Anti-Dühring*'de, ileri süreceği hususların hemen hemen hepsini kapsar. Bu kitabın Zederbaum tarafından yapılan Rusça çevirisi ne yazık ki birçok eksikliklerin yanısıra pek çok yanlışları da içermektedir. Kısacası, kötü bir çeviridir. Ayrıca Thünen ve Ricardo'nun rant teorisiyle ilgili değerlendirmelere rastlanacaktır. Daha 1868'den itibaren, Marx "Ricardo'nun yanılgılarını" kararlı bir biçimde suçluyordu. Bunları daha sonra, 1894 yılında yayınlanan *Kapital*'in III. cildinde kesinlikle çürütecekti. Başta bizim aşırı-burjuva, hatta aşırı-gerici Bay Bulgakov'umuz olmak üzere, bütün revizyonistler, bu arada "nerdeyse ortodoks" Maslov nedense bu hataları bugüne dek yineleyip durmuşlardır.

Marx'ın Büchner üzerindeki düşünceleri de ilginçtir: "vülger" materyalizm ve Lange'den (burjuva "üniversite" felsefesinin alışılagelen kaynağı!) aktarılan "yüzeysel safsatalar" ne güzel değerlendirilmiştir (s. 48[48]).

Şimdi gelelim Marx'ın devrimci politikasına: Özel savaşım biçimleri ve proletaryanın özel görevleriyle devrimci dönemin bir istisna ve buna karşılık "anayasal rejimin" ve "aşırılığa karşı çıkmanın" kural olduğunu savunan küçük-

burjuva marksizm anlayışı, Rusya'da sosyal-demokratlar arasında son derece yaygın bir görünüştür. Halen dünyanın hiçbir ülkesinde Rusya'da olduğu kadar derin bir devrimci bunalım yoktur, ve dünyanın hiçbir ülkesinde, devrimi buradakiler gibi kuşkucu ve darkafalı bir biçimde yorumlayan, marksizmi aşağılayan ve bayağılaştıran "marksistler" görülmemiştir. Devrimin burjuva devrimi olmasından bizimkiler burjuvazinin devrimin *motoru* olduğu sonucunu çakarıyorlar; ayrıca proletaryanın yalnızca yardımcı bir rol oynadığını, bağımsız bir görevi bulunmadığını, devrimi yönetmesinin olanaksız olduğunu ekliyorlar!

Marx, Kugelmann'a mektuplarında, bu marksizm anlayışının yavanlığını, saçmalığını nasıl da sergiliyor! İşte 6 Nisan 1866 tarihli bir mektubu. Marx bu dönemde başlıca yapıtını yeni tamamlamıştı. Ondört yıl önce, 1848 Alman devrimi üzerindeki kesin yargısını bildirmişti.[49] 1848'de yakın bir sosyalist devrimle ilgili düşlerini 1850'de bizzat kendisi eleştirmişti. 1866'da da, yeni politik bunalımların yaklaşmakta olduğunu gözlemlemeye başlayarak şunları yazmıştır:

"Darkafalılarımız (Alman liberal burjuvalarını kasdetmektedir), Habsburg'larla Hohenzollern'leri silecek bir devrim olmadıkça yeni bir Otuz Yıl Savaşına doğru gideceğimizi nihayet anlayacaklar mıdır?" (s. 13-14).

Gelecek devrimin burjuvaziyi ve kapitalizmi silip süpüreceği hayaline kapılmaktan ne kadar uzak (ki bu devrim Marx'ın beklediği gibi aşağıdan değil, yukardan gelmiştir)! Marx açıkça bu devrimin yalnızca Prusya ve Avusturya monarşilerini ortadan kaldıracağını saptamaktadır. Ve bu burjuva devrimine nasıl da inanmaktadır! Sosyalizmin ilerlemesi için burjuva devriminin rolünü, hem de çok büyük rolünü anlayan bir proleter militan olarak böylesine bir devrimci coşku ve tutku nerede görülmüştür?

Üç yıl sonra, ikinci Fransız İmparatorluğunun devrilmesinin arifesinde "çok ilginç" bir sosyal harekete tanık olan Marx, *heyecanla* "yaklaşan yeni devrimci savaşıma hazırlanmak için Parislilerin yakın geçmişteki devrimci deneyim-

lerini incelemeye başladıklarından" söz etmektedir. Geçmişin bu çözümlemesinin ortaya koyduğu sınıf savaşımını betimledikten sonra da, Marx şu sonuca varmaktadır (sayfa 56): "İşte! tarih kazanı kaynıyor. Sıra bize (Almanya'ya) ne zaman gelecek?"[50]

İşte kuşkuculuktan yakalarını sıyıramayan, durmadan bilgiçlik taslayan, ikide-bir sözlerinden dönen, devrimden çabuk yılan, devrimin cenaze törenini ve yerini anayasal bir düzenin almasını bir bayram sevinciyle karşılayan marksist Rus aydınlarının Marx'tan öğrenmeleri gereken şeyler! Bu büyük kuramcıdan, proleterlerin bu eşsiz yol göstericisinden, devrime inançla bağlanmayı, işçi sınıfını yakın devrimci çıkarlarını sonuna dek savunmaya çağırma sanatını ve devrim geçici yenilgilere uğradıkça pısırıkça yakınmalara yer vermeyen karakter sağlamlığını öğrenmelidirler.

Marksizm taslayanlar bütün bunların gevezelik, romantizm ve gerçekçilik eksikliği olduğunu sanırlar! Hayır, baylar, bu devrimci teorinin devrimci politikayla el ele yürütülmesidir ki, bu olmadan marksizm, Brentano'ların, Struve'lerin, Sombart'ların[1] safsatalarından başka bir şey olmaz. Marx'ın doktrini sınıf savaşımını çözülmez bir tüm halinde birleştirmiştir. Olanı haklı göstermek için durumu objektif olarak saptayan bir teoriyi soysuzlaştıran, devrimin geçici gerileme dönemlerini gözünde büyüterek kendini hemen olayların gidişatına uydurmaya çalışan, "devrimci hayaller"den kendini çabucak kurtarmak isteyen ve küçük "gerçekçi" işler peşinde koşan marksist değildir ve olamaz.

Marx, görünürde en sakin, en "idilik", "durgun bir bataklığı andıran" dönemlerde bile, devrimin yaklaştığını sezinlemesini ve proletaryaya öncü görevlerinin, devrimci görevlerinin bilincini aşılayarak *cesaret vermesini* bilirdi. Darkafalarıyla Marx'ı basitleştiren bizim Rus aydınlarımız ise proletaryaya en devrimci dönemlerde bile pasifizm politikasını öğütlemektedirler: proletarya onlara göre yaltaklanarak

---

(1) Sombart (Verner): *Modern Kapitalizm ve Sosyalizm ve XIX. Yüzyılda Sosyal Hareket* gibi yapıtları bulunan reformist Alman iktisatçısı ve kürsü profesörü. Brentano ve Struve için fihriste bakınız. *(Ç. N.)*

"akıntıyı" izlemeli, günün modası olan liberal partinin en kararsız elemanlarını alçakgönüllülükle desteklemelidir!

Marx'ın Komün üzerindeki yargısı Kugelmann'la mektuplaşmalarının doruk noktasını oluşturur. Ve bu yargı, Rus sağ kanat sosyal-demokratlarının yöntemleriyle kıyasladığımızda özellikle değer taşır. Aralık 1905'ten sonra korkakça "silaha sarılmamak gerekirdi" diyen Plekhanov sonradan kendisini Marx'la kıyaslamak alçakgönüllülüğünü göstermiştir! Ona göre, Marx da 1870'te devrimi frenlemişti.

Evet, Marx *da* devrimi frenlemişti. Ama bakınız, Plekhanov'la Marx arasında bizzat Plekhanov tarafından yapılmış olan kıyaslama önümüzde nasıl bir uçurum açmaktadır!

Plekhanov, 1905 Kasımında, yani ilk Rus devrimci saldırısının doruğundan bir ay önce, proletaryayı uyarmak şöyle dursun, tersine ona açıkça *silah kullanmasını öğrenmekten ve silahlanmaktan* söz ediyordu. Bir ay sonra çatışma başlayınca, Plekhanov, bunun önemini, olayların genel akışındaki rolünü, daha önceki savaşım biçimleriyle ilişkisini çözümlemeye şu kadarcık gerek görmeden, pişman olmuş aydın rolünde bağırmaya başladı: "Silaha sarılmamak gerekirdi!"

Marx, *Eylül 1870'te, Komün'den altı ay önce,* Fransız işçilerini doğrudan doğruya uyarmıştı: ayaklanma bir *çılgınlık* olur, demişti Enternasyonal'in ünlü bildirisinde.[51] 1792 esprisi içinde bir hareket olanağı konusunda milliyetçi düşleri *önceden* suçlamıştı. "Silaha sarılmamalı!" demesini olay *olup bittikten sonra* değil, aylarca önce bilmişti.

Bir de Marx'ın, Eylül ayındaki demecinde bizzat kullandığı deyimle bu "umutsuz" girişim Mart 1871'de uygulamaya konulunca nasıl davrandığına bakalım. Marx, Aralık olayları sırasında Plekhanov'un yaptığı gibi, hasımlarını, yani Komün'ü yöneten proudhoncularla blanquicileri "köşeye sıkıştırmak" için fırsattan yararlanmak mı istemiştir? "Size demedim miydim, sizi uyarmamış mıydım, işte romantizminizin, devrimci düşlerinizin sizi getirdiği nokta!" diye bir yatılı okul mubassırı gibi söylenip sızlanmaya mı başlamıştır? Plekhanov'un Aralık savaşçılarına yaptığı gibi, Komün'cülere "sila-

ha sarılmamak gerekirdi" diye kendini beğenmiş darkafalının biri havasıyla öğütler mi vermeye kalkışmıştır?

Hayır. 12 Nisan 1871'de Marx, Kugelmann'a *coşku dolu* bir mektup yazar. Bu mektubu her sosyal-demokrat Rus'un, okumasını bilen her Rus işçisinin başucuna asmak isterdik.

Marx 1870 Eylülünde ayaklanmanın bir çılgınlık olacağını söylemişti; ama 1871 Nisanında, halkçı bir yığın hareketini görünce, dünya tarihinin devrimci hareketinde bir ilerleme kaydeden büyük olaylara katılan bir insanın dikkatiyle izlemişti onu.

Komün, der Marx, bürokratik ve askeri makineyi yalnızca başka ellere geçirmeyi değil, yıkmayı amaçlayan bir *girişimdir*. Ve proudhoncularla blanquiciler tarafından yönetilen "kahraman" Paris işçilerine gerçek bir zafer şarkısı söyler. "Bu Parislilere vergi esneklik, tarihsel inisiyatif ve özverilik ruhu karşısında hayran olmamak mümkün mü!" diye yazar... "Tarih henüz böylesine büyük bir örnek kaydetmemiştir."[52]

Marx her şeyden önce yığınların *tarihsel inisiyatifini* takdir eder. Ah! keşke bizim Rus sosyal-demokratlarımız da Marx'tan Rus işçilerinin ve köylülerinin 1905 Ekim ve Aralık aylarındaki *tarihsel inisiyatifini* öğrenebilselerdi!

Bir yanda, daha altı ay önce hareketin başarısızlığa uğrayacağını görmüş olan bir büyük düşünürün yığınların *tarihsel inisiyatifi* karşısında duyduğu hayranlık; öbür yanda, cansız, ruhsuz bir tutum ve bilgiççe bir hayıflanma: "Silaha sarılmamak gerekirdi!" Bu, ak ile kara değil de nedir?

Ve Marx yığın savaşımına kendine özgü tüm o heyecan ve tutkusuyla *katılarak*, Londra'daki sürgününden, Parislilerin "çılgınca gözüpek" *kendiliğinden eylemlerini* eleştirir, *"gökleri fethetmeye hazır"* olduklarından söz eder.

Kimbilir bizim, bugünkü "gerçekçilerimiz", 1906-1907 Rusyasında devrimci romantizmin kökünü kazıyan marksist "aklı evvellerimiz" bugün olsa Marx'la nasıl alay ederlerdi! *Gökleri fethetme "girişimine"* hayran olan *materyalist, ekonomist*, ütopi düşmanı Marx'la nasıl alay ederlerdi! Bu terlikli devrimciler, bu ayaklanma eğilimleri, bu ütopizm, gök-

leri fethe çıkan bir hareketin böylesine olumlu bir biçimde yargılanması karşısında nasıl da gözyaşlarını ya da kahkahalarını tutamazlardı!

Ama Marx terliklilerin, devrimci savaşın en yüksek biçimlerinin *tekniklerini* tartışmaktan ürken o zevatın yüce aklına sahip değildir! Tam tersine, ayaklanmanın *teknik* sorunlarını tartışır. Harekat Londra yakınlarında cereyan ediyormuşçasına, "saldırı mı, savunma mı?" diye sorar. Ve kararını verir: mutlaka saldırıya geçilmeli: *"Hemen Versailles üzerine yürümek gerekirdi ..."*

Bu satırlar 1871 Nisanında, o muhteşem kanlı Mayıs ayından birkaç hafta önce yazılmıştı:

"Hemen Versailles üzerine yürümek gerekirdi": bunu 1870 Eylülünde gökleri fethetme *çılgınlığına* kalkışmış olan isyancılara söyler!

Öte yandan, Aralık 1905'te, henüz kazanılmış ve elimizden alınmak istenilen özgürlüklerimizi silah zoruyla savunmak için "silaha sarılmamak gerekir"miş...

Hayır, Plekhanov kendisini Marx'la kıyaslamakta haksız değildi!

Marx teknik eleştirisini şöyle sürdürmektedir: "İkinci hata: Merkez Komitesi (*yani Komün ordusunun komutanlığı;* dikkat edilsin, milli muhafız gücünün Merkez Komitesidir sözkonusu olan) görevini *çok erken* bırakmıştır."

Marx mevsimsiz bir ayaklanmaya karşı *yöneticileri* uyaracak güçteydi. Ama o, göklerin fethine çıkan *proletaryanın* pratik danışmanı olarak, Blanqui'nin ve Proudhon'un yanlış teorilerine ve yanılgılarına karşın *hareketin tümünü daha yüksek bir dereceye* yükselten yığın savaşına bizzat katılan bir kimse olarak konuşuyordu.

"Her ne olursa olsun, Paris ayaklanması, eski toplumun kurtları, domuzları ve köpekleri tarafından bastırılmış olsa bile, Parislilerin Haziran ayaklanmasından bu yana, partimizin en şanlı başarısıdır." Marx, Komün'ün hatalarından *bir tekini bile* proletaryadan saklamadan, bu *başarıya* öyle bir yapıt ayırmıştır ki, "gökler" için savaşımızda bundan güzel

bir yol gösterici, liberal ve radikal *"domuzlar"* için bundan daha dehşetli bir korkuluk olamaz.[53]...

Plekhanov ise Aralık olaylarına nerdeyse Kadet'lerin İncil'i sayılan bir "yapıt" ayırmıştır.[54]...

Evet, Plekhanov kendisini Marx'la kıyaslamakta haksız değildi!

Kugelmann, Marx'a verdiği yanıtta olaylardan kuşku duyduğunu, durumun umutsuz olduğunu bildirmiş, romantik değil gerçekçi bir tutum izlemekten söz etmiş, Komün'ü bir *ayaklanma* olarak nitelemiş ve Paris'te 13 Haziran 1849 tarihinde yapılan barışçı yürüyüşle kıyaslamıştı.

Marx bunun üzerine hemen (17 Nisan 1871) Kugelmann'a ciddi bir uyarıda bulunur:

"Mücadeleye ancak mutlak surette elverişli koşullar altında atılmak gerekseydi, tarihi yapmak kuşkusuz çok kolay olurdu."[55]

Marx Eylül 1870'te ayaklanmanın bir çılgınlık olacağını söylemişti. Ama *yığınlar* bir kez ayaklanınca onlarla birlikte yürümek, onlarla birlikte öğrenmek, savaşıma katılmak istemiş, bürokratik dersler vermeye kalkışmamıştır. Savaşımın başarı şanslarını önceden *tam bir kesinlikle* kestirme savının şarlatanlık ya da bağışlanmaz bir bilgiçlik olacağını anlamıştı. İşçi sınıfının yiğitçe, özveriyle, inisiyatif ruhuyla dünyanın tarihini *yapmasına* her şeyden daha çok önem vermiştir. Marx, tarihi onu *yaratanların* açısından ele almış, başarı şansının *hiç yanılmadan* kestirilebileceğini kabul etmemiştir. Ama hiçbir zaman tarihe küçük-burjuva aydını gözüyle de bakmamış, "olacağı belliydi... şunu şöyle yapmamalıydı..." türünden ahkam kesmeye kalkışmamıştır.

Marx ayrıca şunu da görmüş ve anlamıştır ki, tarihin bazı anlarında, umutsuz bir dava uğruna da olsa *yığınların* kıyasıya bir savaşımı bu yığınların ilerdeki eğitimi için, onları *geleceğin* savaşına hazırlamak için *kaçınılmaz* olabilir.

Marx'ı dillerinden düşürmeyen, ama ondan yalnızca geçmişe ilişkin yargılar aktarıp geleceği çizmek için ondan ders almaya yanaşmayan günümüzün sahte marksistleri için *so-*

runu bu biçimde ortaya koymak olanaksızdır: buna ne akılları yatar ne de güçleri yeter. Plekhanov, Aralık 1905'ten sonra hareketi *"frenlemeye"* çalıştığında böyle bir şeyi aklından bile geçirmemiştir.

Ama işte Marx, hem de daha Eylül 1870'te ayaklanmanın bir çılgınlık olacağını bizzat kendisinin söylediğini unutmadan, sorunu bu biçimde ortaya koymasını bilmiştir.

İşte mektubunda yazdıkları:

"Aşağılık Versailles burjuvaları Parislileri ya savaşı kabul etme ya da savaşımsız teslim olma seçeneğiyle karşı karşıya bırakmışlardır. İkinci seçeneği seçmiş olsalardı, *işçi sınıfının moral çöküntüsü* birkaç hatta pek çok sayıda liderin kaybından *çok daha büyük* bir felaket olurdu."

Marx'ın Kugelmann'a yazdığı mektuplarda, proletaryaya yaraşır bir politika konusunda bize verdiği derslerin bu kısa özetine burada son veriyoruz.

Rusya'nın işçi sınıfı "göklerin fethine çıkmaya" muktedir olduğunu bir kez göstermiştir ve sırası geldiğinde yine gösterecektir.

5 Şubat 1907
Karl Marx:
"L. Kugelmann'a Mektuplar".
N. Lenin'in Önsözü.
"Novaya Duma" Yayınları.
St-Petersburg 1907.

Bütün Yapıtları, Paris-Moskova
cilt 12, s. 101-109

"J. BECKER, J. DIETZGEN, F. ENGELS, K. MARX VE BAŞKALARI TARAFINDAN F. SORGE VE BAŞKALARINA MEKTUPLAR"IN RUSÇA ÇEVİRİSİNE ÖNSÖZ

MARX, Engels, Dietzgen, Becker ve geçen yüzyılın uluslararası işçi hareketinin öteki liderlerinin yazışmalarından derlenmiş olup bu kitapta Rus okuyucusuna sunduğumuz mektuplar, avangard marksist literatürümüzün zorunlu bir tamamlayıcısıdır.

Burada bu mektupların sosyalizm tarihi ve Marx'la Engels'in faaliyetlerinin tam bir çözümlemesi yönünden taşıdıkları önem üzerinde duracak değiliz. Esasen buna gerek de yoktur. Yalnızca şu kadarını belirtelim ki, yayınladığımız mektupların iyice anlaşılabilmesi için Enternasyonal tarihi üzerine yazılmış bellibaşlı yapıtları (bk. Jaeckh: *Enternasyonal*, Rusça çevirisi "Znanie" tarafından yayınlanmıştır) ve ayrıca Alman ve Amerikan işçi hareketini inceleyen kitapları (bk. F. Mehring: *Alman sosyal-demokrasisinin Tarihi* ve Mau-

rice Hillquit: *Amerika'da sosyalizmin Tarihi)* okumuş olmak gerekir.

Amacımız bu yazışmaların genel bir özetini vermek ya da ilgili bulundukları çeşitli tarihsel dönemleri yargılamak da değildir. Mehring, *Der Sorgesche Briefwechsel* (Neue Zeit, 25 Jahrg., nr. 1 und 2) başlıklı makalesinde bu işi yetkinlikle başarmıştır. Bu makale belki de yayınevi tarafından bu çeviriye eklenecek ya da yakında ayrı bir Rusça baskı halinde çıkacaktır.

İçinde yaşadığımız devrimci dönemde Rus sosyalistleri için özellikle önemli olan şey, savaşım halindeki proletaryanın Marx ve Engels'in aşağı-yukarı otuz yılı kapsayan (1867-1895) bir dönem içindeki faaliyetlerinin mahrem yönlerinden çıkarması gereken derslerdir. Bu bakımdan, bizim kendi sosyal-demokrat literatürümüzde de, Marx ve Engels'in Sorge'ye mektuplarının tanıtılması yolundaki ilk girişimlerin Rus devrimi için Plekhanov'un öngördüğü sosyal-demokrat taktik sorunlarıyla ilgili olarak (*Sovremennaia Jizn*[36]) yapılmış olmasında ve Menşeviklerin *Otkliki*[37] dergisinin yayınlarıyla aynı zamana rastlamasında şaşılacak bir taraf yoktur. Rusya İşçi Partisinin bugünkü görevleri açısından büyük bir önem taşıyan bu yazışmalara okuyucunun özellikle bu yönden dikkatini çekmek istiyoruz.

Marx ve Engels mektuplarında daha çok Anglo-Amerikan ve Alman işçi hareketinin güncel sorunlarından sözetmişlerdir. Bunun nedeni açıktır: ikisi de Almandılar ve o sırada İngiltere'de yaşıyorlar ve Amerikalı bir yoldaşla mektuplaşıyorlardı. Fransız işçi hareketine ve özellikle Paris Komünü'ne gelince, Marx bunlardan daha sık ve daha ayrıntılı olarak Alman sosyal-demokratı Kugelmann'a yazdığı mektuplarda sözetmiştir.

Marx ve Engels tarafından, Anglo-Amerikan ve Alman işçi hareketlerinin sorunları konusunda ileri sürülen görüşlerin karşılaştırılması son derece ilginç ve öğreticidir. Bir yandan Almanya'nın ve öte yandan İngiltere ve Amerika'nın, kapitalist gelişmenin değişik evrelerini, burjuvazinin bir sı-

nıf olarak ilgili ülkelerin tüm politik yaşamı üzerinde sürdürdüğü egemenliğin çeşitli biçimlerini temsil ettikleri düşünülecek olursa, belirttiğimiz karşılaştırma daha da büyük bir önem kazanır. Bilimsel açıdan, burada materyalist diyalektiğin, yani asıl sorunu ön plana koyup şu ya da bu politik ve ekonomik koşullara uygulanan somut özelliklerini, çeşitli noktalarını ve yönlerini ortaya çıkarma yönteminin bir örneğine rastlamaktayız. Pratik politika ve işçi partisinin taktiği açısındansa, burada *Komünist Partisi Manifestosu* yazarlarının savaşın halindeki proletaryanın görevlerini nasıl çeşitli ülkelerin ulusal işçi hareketinin değişik evrelerine göre saptadıklarını görüyoruz.

Marx ve Engels'in Anglo-Amerikan sosyalizminde en şiddetli bir biçimde eleştirdikleri şey, onun işçi hareketinden kopukluğudur. İngiltere'deki "Sosyal-Demokrat Federasyon" *(Social-Democratic Federation)*[58] ve Amerikan sosyalistleriyle ilgili bütün değerlendirmelerinde hep şu suçlama adeta kırmızı bir çizgi gibi ortaya çıkmaktadır: bunlar marksizmi bir dogma, "katı bir ortodoksluk" *(starre)* haline sokmuşlar, onda *"bir eylem kılavuzu"* değil, bir "amentü" görmüşler,[59] belki teorik bakımdan yeterince donatılmamış, ama canlı, güçlü, çaplı işçi hareketine, yanı başlarında ilerleyen bu harekete ayak uyduramamışlardır. 27 Ocak 1887 tarihli mektubunda şöyle demektedir Engels: "1864'ten 1873'e dek ancak bizim programımızı açıkça benimseyenlerle birlikte hareket etmekte direnmiş olsaydık, bugün nerede olurduk?" Ve daha eski tarihli bir mektubunda da (28 Aralık 1886), Henry George'un fikirlerinin Amerika'da işçi sınıfı üzerinde yaptığı etkiden söz ederken, şunları yazmıştır:

"Kasımda gerçek ve *'iyi niyetli'* bir işçi partisine verilecek bir-iki milyon oyun bugün için teorik açıdan yetkin bir programa verilecek birkaç yüzbin oydan çok daha büyük bir değeri vardır."

Bunlar son derece ilginç pasajlardır. Bizde öyle sosyaldemokratlar çıkmıştır ki, bunlardan bir "işçi kongresi" ya da Larine tarafından öngörülen "büyük işçi partisi"[60] türünden

şeyleri savunmak için yararlanmaya kalkışmışlardır. Biz de Engels'in bütün o aceleci "izleyicileri" takımına "peki ama niçin bir 'sol bloku' savunmak için değil?" diye sormak isteriz. Alıntılar yaptığımız mektuplar, Amerikalı işçilerin seçimlerde Henry George'a oy verdikleri döneme ilişkindir. Bir Rusla evli Amerikalı bir kadın olan ve Engels'in yapıtlarını çevirmiş olan Bayan Wischnewetzky, Engels'ten, kendisine verdiği yanıttan anlaşıldığı üzere, Henry George'u esaslı bir biçimde eleştirmesini istemişti. Engels 28 Aralık 1886 tarihli mektubunda *henüz bunun zamanının gelmediğini,* çünkü yüzde-yüz tutarlı ve katıksız bir program üzerinde olmasa bile işçi partisinin oluşmaya başlamasını beklemenin daha yerinde olacağını yazmıştır. Engels'e göre, ondan sonra işçiler sorunun özünü kendiliklerinden anlayacaklar, "kendi hatalarından ders çıkarmasını" öğreneceklerdi.

"Bu bakımdan, işçi partisinin bu ulusal düzeydeki güçlenmesini —nasıl bir program üzerinde olursa olsun— geciktirecek ya da engelleyecek her şeyi ben kendi hesabıma büyük bir yanılgı sayarım."

Kuşkusuz Engels, *sosyalist* bir açıdan, H. George'un fikirlerinin saçmalığını ve *gerici* karakterini biliyor ve bunları birçok kez belirtmiş bulunuyordu. Sorge ile yazışmalarında Karl Marx'ın 20 Haziran 1881 tarihli bir mektubuna rastlanmaktadır. Bu son derece ilginç mektupta Marx, H. George üzerindeki yargısını şöyle belirtmiştir: *radikal burjuvazinin* ideologu. "Teori konusunda, H. George *çok geri kalmıştır*," diyordu Marx. Ve işte Engels seçimlerde bu gerçek *gerici-sosyalisti* desteklemekten çekinmiyor, elverir ki diyordu, yığınlara "kendi hatalarının sonuçlarını önceden söyleyebilecek kimseler bulunsun" (Engels'in 29 Kasım 1886 tarihli mektubu).

Bu dönemin bir Amerikan işçi örgütü olan "Emek şövalyeleri"ne *Knights of Labour*[61]) gelince, Engels yukarıda sözü geçen mektubunda şöyle diyordu: "Emek Şövalyelerinin en zayıf yanı (aslına sadık kalacak olursak, en çürümüş, *faulste) politik tarafsızlıkları* olmuştur..." "Harekete yeni gi-

ren her ülkede önem verilmesi gereken ilk büyük adımlardan biri, işçilerin, ne biçimde olursa olsun, bağımsız bir siyasal parti halinde örgütlenmeleridir."

Bu sözlerden, *partisiz* bir işçi kongresi lehine sosyal-demokrasiden vazgeçmeyi haklı gösterecek bir sonuç çıkarılamayacağı açıktır. Bazı hallerde radikal "sosyal-gericiler"le ortak bir seçim kampanyasına yanaşmak zorunluluğuna gelince, Engels'in marksizmi bir "dogma", bir "ortodoksluk", bir "sektarizm" haline dönüştürme suçlamasına muhatap olmak istemeyen herkesçe bunun kabul edilmesi gerekir.

Ama asıl ilginç olan, Amerika'yla Rusya arasındaki bu paralellikler üzerinde durmaktan çok (hasımlarımızı yanıtlamak için buna bir sözcükle değinmek zorundaydık), Anglo-Amerikan işçi hareketinin *temel* özelliklerine eğilmektir. Bu özellikler şunlardır: proletarya önünde ulusal düzeyde asgari *demokratik* görevlerin yokluğu; proletaryanın tamamen burjuva politikasının buyruğu altında kalması; sekter grupçukların, bir avucu doldurmayacak sosyalist kümeciklerin proletaryadan kopması; sosyalistlerin seçimlerde işçi yığınlarından hemen hemen hiç oy alamaması vb.. Bu temel koşulları unutan ve Amerika'yla Rusya arasında bulunabilecek ortak noktalardan geniş kapsamlı sonuçlar çıkarmaya kalkışan herkes son derece yüzeysel bir kavrayış içinde bulunuyor demektir.

Eğer Engels bu koşullar altında işçilerin ekonomik örgütleri üzerinde bu kadar ısrarla durmuşsa, bunun nedeni, proletaryaya salt sosyalist görevler yükleyen, sağlam bir biçimde yerleşmiş demokratik bir rejimin sözkonusu olmasıdır.

Eğer Engels kötü bir programla bile olsa bağımsız bir işçi partisinin önemi üzerinde durmuşsa, o zamana dek işçilerin politik bağımsızlığı konusunda hiçbir belirtinin bulunmadığı, işçilerin özellikle politik alanda burjuvazinin gerisinde sürüklenip durduğu ülkeler sözkonusu olduğu içindir.

Bu gibi yargılardan çıkarılan sonuçları, proletaryanın liberal burjuvalardan daha önce partisini kurduğu, proletaryanın burjuva politikacılarına oy verme geleneğinin bulunmadığı,

yakın gündeme sosyalist değil, demokratik burjuva görevlerin alınması gerektiği ülkelere ya da tarihsel dönemlere uygulamaya çalışmak, Marx'ın tarihsel yöntemini hiçe saymak anlamına gelir.

Engles'in Anglo-Amerikan işçi hareketiyle ilgili değerlendirmelerini Alman işçi hareketine ilişkin yargılarıyla karşılaştıracak olursak, ne demek istediğimiz daha kolay anlaşılır.

Yayınladığımız mektuplarda bu değerlendirmeler de geniş bir yer tutmakta ve hayli ilginç bulunmaktadır. "Leitmotif"leri bambaşkadır: işçi partisinin "sağ kanadı"na karşı işçileri uyarma, sosyal-demokrasi bünyesinde oportünizme karşı amansız bir savaş.

Bu savları önce mektuplarından yapacağımız alıntılarla kanıtlamak, daha sonra da bu durumu çözümlemek istiyoruz.

Her şeyden önce Karl Marx'ın Höchberg ve hempaları üzerindeki düşüncelerini ve yargılarını belirtmek gerekir. F. Mehring *der Sorgesche Briefwechsel* (Sorge ile mektuplaşmalar) başlıklı makalesinde Marx'ın ve daha sonra Engels'in oportünistlere karşı saldırılarını yumuşatmaya çalışmakta ve bize kalırsa buna gereğinden fazla önem vermektedir. Özellikle Höchberg ve hempaları konusunda Mehring, Marx'ın Lasalle ve lassalleciler[62] üzerine düşüncelerinin yanlış olduğu kanısında direnmektedir. Ama bizi burada ilgilendiren, yineleyelim, Marx'ın şu ya da bu sosyalistlere yönelttiği haklı ya da abartmalı saldırılarının çözümlemesi değil, genellikle sosyalizmin belirli *akımları* ile ilgili olarak *ilkeler düzeyinde* yaptığı değerlendirmedir.

Alman sosyal-demokratların lassalleciler ve Dühring'le uzlaşmalarını kınayan Marx (19 Ekim 1877 tarihli mektup), ayrıca "henüz olgunlaşmamış öğrenciler ve son derece akıllı *doktorlardan* oluşan derme-çatma bir takımla" uzlaşmalarını da suçlamakta ve şöyle demektedir: "Bunlar sosyalizme 'yüksek idealist' bir yön verme çabası içindedirler; yani, ciddi bir objektif inceleme isteyen materyalist bir temel yerine, adalet, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik tanrıçalarıyla modern bir mi-

toloji ikame etmeye çalışmaktadırlar. *Zukunft*[63] dergisini çıkaran Dr. Höchberg bu eğilimin bir temsilcisidir ve belki partiye girişini 'en soylu' niyetlerle *satın almıştır*, ama niyetler bana vız gelir. *Zukunft* programı kadar yürekler acısı ve 'mütevazi iddialı' bir şey bugüne dek görülmemiştir" (mektup no. 70[64]).

Aşağı-yukarı iki yıl sonra yazılmış başka bir mektubunda (19 Eylül 1879), Marx, Engels'le kendisinin *J. Most*'u desteklediklerı yolundaki söylentileri yalanlamaktadır; Sorge'ye, Alman sosyal-demokrat partisindeki oportünistlere karşı tutumunu ayrıntılarıyla açıklamaktadır. *Zukunft* dergisi Höchberg, Schramm ve Ed. Bernstein tarafından yönetilmekteydi. Marx ve Engels böyle bir yayın organına yazılarıyla katkıda bulunmayı *reddetmişlerdi*; daha sonra bu aynı Höchberg'in katılması ve mali yardımıyla yeni bir parti organı çıkarmak sözkonusu olduğunda, Marx ve Engels önce bu "doktorlar, öğrenciler ve kürsü sosyalistleri karışımı" üzerinde tam bir denetim kurabilmeleri için sorumlu yazı işleri müdürü olarak kendi adamları olan Hirsch'in alınması koşulunu dayatmışlar; arkasından da doğrudan doğruya Bebel, Liebknecht ve sosyal-demokrat partinin öteki liderlerine bir sirküler göndererek "parti teorisinin böylesine küçültülmesine *(Verluderung* Almancada *daha da şiddetli* bir sözcüktür)", Höchberg, Schramm ve Bernstein'in yönü değişmediği taktirde, açıkça karşı çıkacakları konusunda kendilerini uyarmışlardır.

Bu Alman sosyal-demokrat partisinde, Mehring'in, *Tarih*'inde "kargaşalık ve huzursuzluk yılları" (ein Jahr der Verwirrung) olarak nitelediği bir dönem olmuştur. "Olağanüstü yasa'dan sonra, parti hemen doğru yolu bulamadı, önceleri Most'un anarşizmiyle Höchberg ve avenesinin oportünizmine saptı. Höchberg üzerine Marx şunları yazmaktadır: "Teorik yönden birer sıfır olan ve pratik yönden kendilerinden yararlanma olanağı bulunmayan bu insanlar sosyalizmin ve özellikle sosyal-demokrat partinin çanına ot tıkamak, işçileri aydınlatmak ya da kendi deyimleriyle, 'eğitmek' peşindedirler;

oysa, kendilerinin bu konuda ancak yarım-yamalak bilgileri bulunduğuna göre, bütün yapabilecekleri partiye küçük-burjuvazinin gözünde saygınlık kazandırmaktır. Bunlar zavallı karşı-devrimci laf ebeleridir.[65]

Marx'ın "ateş püsküren" saldırıları karşısında oportünistler gerilemişler ve çok geçmeden silinmişlerdir. 19 Kasım 1879 tarihli mektubunda Marx, Höchberg'in redaksiyon komitesinden çıkarıldığını ve partinin bütün nüfuzlu liderlerinin —Bebel, Liebknecht, Bracke vb.— Höchberg'in fikirlerini *reddetmiş* olduklarını bildirmektedir. Sosyal-demokrat partinin yayın organı *Der Sozialdemokrat*[66] o tarihte partinin devrimci kanadına mensup olan Vollmar'ın yönetimi altında çıkmaya başladı. Bir yıl sonra (5 Kasım 1880) Marx, Engels'le birlikte, bu *Sozialdemokrat*'ın "sefil" tutumuna, hem de çoğu kez *şiddetle (wobei's oft scharf hergeht)* karşı çıktıklarını anlatır.

Liebknecht 1880'de gidip Marx'ı bulmuş ve *her bakımdan* "durumun iyiye doğru gideceğine" söz vermişti.[67]

Barış yeniden kurulmuş ve savaş su yüzüne çıkmamıştı. Höchberg dergiden ayrıldı ve Bernstein devrimci bir sosyal-demokrat olup çıktı... hiç değilse Engels'in 1895'te ölümüne dek.

Engels, Sorge'ye yazdığı 20 Haziran 1882 tarihli mektubunda bu savaşımı geçmiş bir şeyden sözeder gibi anlatır: "Kısaca, Almanya'da işler çok iyi gidiyor. Partinin edebiyatçıları rolündeki baylar gerici bir hükümet darbesi yapmayı denediler denemesine... ama sonu onlar için hüsran oldu... Sosyal-demokratların her yerde horlanmaları onları üç yıl önce olduğundan çok daha devrimci yapmıştır... Bu adamlar (parti edebiyatçıları), her ne pahasına olursa olsun, ister tatlılık ve iyilikle, ister sürünerek ve yaltaklanarak, kendilerini geçim kaynaklarından yoksun kılınış olan olağanüstü yasanın kaldırılmasını sağlamak peşindeydiler. Ama yasa bir kez kaldırılmaya görsün, bölünmeler yine su yüzüne çıkacağa benzer. O zaman Viereck'ler ve Höchberg'ler belki de ayrı bir sağ kanat kuracaklar ve bunlarla bir daha kalkmamacasına

kıçüstü düşene dek pazarlıklara girişmek gerekecektir. Sosyalistlere karşı çıkarılan yasanın hemen ardından, ve Höchberg'le Schramm *Annuare*'de (Yıllık'ta) parti faaliyetleriyle ilgili son derece çirkin bir değerlendirme yayınladıkları ve daha iyi, daha yakışık alır, salonlara layık bir parti davranışı beklediklerini yazdıkları günlerde biz bu öneride bulunmuştuk..."

Bernsteinciliğin[68] 1882'de ortaya koyduğu öngörü 1898'-de ve daha sonraki yıllarda tamamen doğrulanmıştır.

Ve denilebilir ki, o zamandan bu yana, özellikle Marx'ın ölümünden sonra, Engels Alman oportünistleri tarafından çarpıtılmış olan çizgiyi düzeltmek için durmadan çaba harcamış ve sesinin tonunu perde perde yükseltmiştir.

1884 sonu. Reichstag'da deniz ulaştırması şirketine (*"Dampfersubvention"*[69]) bütçeden ödenek verilmesi için oy kullanan Alman sosyal-demokrat milletvekillerinin "küçük-burjuva önyargıları"nın suçlanması. Engels bu konuda ayrıntılı bir yazışmaya girmek zorunda olduğunu bildirir (31 Aralık 1884 tarihli mektup).

Yıl 1885. *"Dampfersubvention"* olayıyla ilgili kanısını açıklayan Engels "nerdeyse bölünme noktasına" varıldığını yazar (3 Haziran). Sosyal-demokrat milletvekillerinin "dar-kafalı açgözlülükleri" *"dev"* boyutlara ulaşmıştı. "Almanya gibi bir ülkede, bir küçük-burjuva sosyalistleri fraksiyonu kaçınılmazdı," demektedir Engels.

Yıl 1887. Engels, partinin Viereck (Höchberg'e benzer bir sosyal-demokrat) gibi insanları milletvekili seçmekle utanç verici bir davranış içine girdiğini yazan Sorge'yi yanıtlar. Engels haklı olduğunu göstermek için şöyle der: "Buna karşı elimizden ne gelir? İşçi partisi Reichstag için iyi milletvekillerini nereden bulsun? Sağ kanatta yer alan bu baylar kendilerine ancak sosyalistlere karşı çıkarılan yasa yüzünden katlanıldığını ve parlamentonun yeniden hareket özgürlüğüne kavuştuğu gün kovulacaklarını pekâlâ bilirler." Kaldı ki, genel olarak, "partinin parlemanter kahramanlarından daha iyi olması, tersine oranla" daha iyidir (3 Mart 1887). Engels, Lieb-

knecht'ten de yakınır ve onun bir uzlaştırıcı olduğunu söyler: "bütün görüş ayrılıklarını, der, sözcüklerle örtbas etmeye çalışıyor. Ama bölünme olunca kesinlikle yanımızda yer alacaktır."

Yıl 1889. Paris'te iki uluslararası sosyal-demokrat kongre.[70] Oportünistler (başta Fransız *"possibiliste"*leri[71]) devrimci sosyal-demokratlardan ayrılmışlardır. Engels (o zaman 68 yaşındadır) bir delikanlı gibi savaşıma atılır. Bir dizi mektup (12 Ocaktan 20 Temmuza dek) oportünistlere karşı verilen savaşa ayrılmıştır. Engels yalnızca bunlara değil, aynı zamanda Almanlara, Liebknecht'e, Bebel'e ve ötekilere de, uzlaştırma çabaları yüzünden çatar.

Engels 12 Ocak 1889 tarihli mektubunda şunları yazar: *Possibiliste*'ler kendilerini hükümete satmışlardır. İngiliz Sosyal-Demokrat Federasyonu (S.D.F.) üyelerine gelince, onlar da berikilerle işbirliği yapmaktan suçludurlar. Bu kahrolasıca kongreyle ilgili yoğun yazışmalar ve işler başka şeylerle uğraşmama engel oluyor" (11 Mayıs 1889). *Possibiliste*'lerin hızlı çalışmalarına karşılık, bizimkiler uyumaktan başka bir şey yapmıyorlar, diye yakınır Engels. "Bugün artık Auer ve Schippel bile *possibiliste*'lerin kongresine gitmemizi istiyorlar. Bu *nihayet* Liebknecht'in gözlerini açtı." Engels, Bernstein'le birlikte oportünistlere karşı yergiler yazar (altlarındaki imza salt Bernstein'indir. Engels bunlardan "Bizim yergilerimiz" diye sözeder).

"Sosyal-Demokrat Federasyon dışında, *possibiliste*'lerin yeryüzünde tek bir sosyalist örgütleri yoktur (8 Haziran 1889). Bu yüzden sosyalist olmayan sendikalara yanaşmaktadırlar" (büyük bir işçi partisi, işçi kongresi vb. hayranlarımız dikkat etsinler!). "Amerika'dan 'Emek Şövalyeleri'nden bir tek delegeleri olacak. Düşman, bakunincilere karşı savaşımdaki düşmanın aynısıdır... Yalnız şu farkla ki, anarşistlerin bayrağı yerine *possibiliste*'lerin bayrağı geçmiştir. İlkeler, burjuvaziye, ayrıntılara değinen ödünler ve özellikle yöneticiler için *sinekürler* (arpalıklar —ç.) karşılığında (Belediye Meclisi, İş Borsası vb.) satılmaktadır." Brousse (*possibiliste*'lerin

lideri) ve Hyndman (bunlarla birleşen Sosyal-Demokrat Federasyonunun lideri) "otoriter marksizmi" eleştirmekte ve "yeni bir Enternasyonalin nüvesini" kurmaya çalışmaktadırlar.

"Almanların safdilliğini tasavvur edemezsin! Bebel'e bile sorunun iç yüzünü anlatmakta zorluk çektim" (8 Haziran 1889). İkinci kongre toplanıp da devrimci sosyal-demokratlar, sendikacılar, S.D.F. ve bir kısım Avusturyalılarla birleşen *possibiliste*'leri sayıca geride bırakınca, Engels çok sevinir (17 Temmuz 1889). Liebknecht ve ötekilerin uzlaşma planlarının ve önerilerinin başarısızlığa uğramış olmasından mutludur (20 Haziran 1889). "Duygusal uzlaştırıcılar takımımızın, bütün dostluk vaatlerine karşın arkalarına tekme yemiş olmaları ne kadar isabetli oldu. Bu onların belki bir süre için akıllarını başlarına getirir."

Mehring, Marx ve Engels'in "kibar insanların dilinden" pek bir şey anlamadıklarını söylemekte haklıydı *(der Sorgesche Briefwechsel)*: "...eğer attıkları her tekmeden önce uzun uzadıya düşünmüyorlardıysa, yedikleri tekmelerden de yakınıp sızlanmıyorlardı..." Engels de bir gün şunları yazmıştı: "Eğer iğnelerinizin benim kalın ve iyice sepilenmiş derimi delebileceğini sanıyorsanız aldanıyorsunuz."[72]

1893 yılı, "Fabien"lerle hesaplaşma.[73] Bernsteincileri yargılamak için buna nasıl olsa gerek duyulacaktı. *Fabien*'ler, burada Londra'da, sosyal devrimin kaçınılmaz olduğunu anlayacak kadar sağduyuları olan ama bu dev işi tek başına kaba-saba proletaryaya emanet etmeye yanaşmayan ve bunun için de lütfen hareketin başına geçen bir avuç gericiden başka bir şey değillerdir. Devrim korkusu başlıca ilkeleridir. Tam anlamıyla "kültürlü insanlar"dır. Sosyalizmleri yerel bir sosyalizmdir; hiç değilse bir süre için, ulus değil de, komün (belediye) üretim araçlarının sahibi olmalıdır! Kendilerine özgü bu sosyalizmi burjuva liberalizminin aşırı ama kaçınılmaz bir sonucu olarak sunarlar. Taktikleri de bundan ileri gelir: liberallere doğrudan doğruya ve kararlı bir biçimde düşman gibi saldırmamak, yalnızca onları sosyalist sonuçlar çıkarmaya itmek, yani onları aldatmak, "liberalizme sosyalizm aşılamak"; liberallerin kar-

şısına sosyalist adaylar çıkarmamak, ama baskı ve eninde sonunda yalan-dolanla bunları kendilerine yutturmak... Ne var ki, bu işte ya kendilerinin aldanacakları ya da sosyalizmi aldatacakları tabii akıllarından bile geçmiyor.

Bu arada, bir sürü saçmalıkların yanısıra, bazı iyi propaganda yazıları da yazmış ve yayınlamışlardır, ve bu alanda gerçekten İngilizlerin şimdiye dek yaptıklarının en iyisini yapmışlardır. Ama kendilerine özgü taktiklerine, yani sınıf savaşımını kösteklemeye gelindi mi, ortalığı pis bir koku kaplıyor. Zaten Marx'a ve bizlere karşı duydukları fanatik nefret hep bu yüzden, sınıf savaşımını reddettiklerinden değil midir?

Fabien'lerin tabii pek çok burjuva yandaşları ve bu sayede de "çok paraları" vardır.[74]...

SOSYAL-DEMOKRASİDE AYDIN OPORTÜNİZMİNİN KLASİK BİR DEĞERLENDİRMESİ

Yıl 1894. Köylü sorunu. 10 Kasım 1894'te Engels şunları yazar: "Avrupa kıtasında elde edilen başarılarla daha da büyük başarılar arzusu artmakta ve gerçek anlamda bir köylü avcılığı başlamaktadır. Önce Fransızlar, Nantes'da Lafargue'ın ağzından, kendi tarafımızdan doğrudan doğruya yapılacak bir müdahaleyle küçük köylünün yıkımını çabuklaştırmayı istemedikten başka (kapitalizm bunu bizim yerimize yapmaktadır), küçük köylüyü maliyeye karşı, tefecilere ve büyük toprak sahiplerine karşı açıkça savunmak gerektiğini söylemektedirler. Ancak bunu hiçbir biçimde kabul edemeyiz, çünkü bu hem saçma hem de olanaksız bir şeydir. İşte Vollmar Frankfurt'a *genel olarak köylüyü* baştan çıkarmaya geliyor; oysa, yukarı Bavyera'da ilgilendiği köylü, borç altında ezilen küçük köylü değil, orta köylüyü uşak ve hizmetçilerini sömüren, hayvan ve tahıl satan bağımsız büyük köylüdür. Bütün ilkelerden vazgeçmedikçe de, bunu yapmak olanaksızdır."

Yıl 1894, 4 Aralık: "... Oportünizmin batağına gömülmüş

ve nerdeyse alelâde bir halk partisine dönüşmüş olan Bavyeralılar (partinin çoğu liderlerinden ve yeni üyelerinden sözediyorum), *Landtag*'da[1] bütçenin tümüne oy vermişlerdi; özellikle Vollmar, Yukarı Bavyera'nın büyük çiftçilerini —10 ilâ 30 hektar arasında toprağı olup ücretli işçi kullanmadan yapamayacak olan toprak ağalarını— elde etmek için köylüler içinde ajitasyonlar örgütlemiş, ama bu insanların uşaklarını hiç düşünmemişti."

Görüyoruz ki, Marx ve Engels, on yıl boyunca bıkmadan usanmadan, sistematik bir biçimde Alman sosyal-demokrat partisindeki oportünizme karşı savaşmışlar, sosyalizm içindeki aydın anlayışsızlığına ve küçük-burjuva zihniyetine karşı savaşmışlardı. Bu son derece önemli bir olaydır. Büyük okuyucu yığını Alman sosyal-demokrasisinin, proletaryanın marksist politika ve taktiğinin modeli sayıldığını bilir; ama bilmediği, marksizmin kurucularının bu partinin "sağ kanadına" (Engels'in deyimi) karşı girişmek zorunda kaldıkları sürekli savaştır. Engels'in ölümünden kısa bir süre sonra bu gizli savaşın açık bir savaşa dönüşmüş olması bir rastlantı değildir. Alman sosyal-demokrasisinin uzun yıllar süren tarihsel evriminin kaçınılmaz bir sonucudur.

Artık Engels'in (ve Marx'ın) tavsiye, uyarı, öneri ve direktiflerinin bellibaşlı iki çizgisini açık-seçik olarak görebiliriz. Anglo-Amerikan sosyalistlerine özellikle işçi hareketine katılmalarını, örgütlerinin bünyesinden sekter zihniyeti çıkarıp atmalarını, dar ve görenekçi tutumlarından sıyrılmalarını öğütlüyorlardı. Alman sosyal-demokratlarına ise, ısrarla darkafalılıktan kurtulmalarını, parlamentarizme saplanıp kalmamalarını (Marx bu konuda "parlemanter kretinizm" deyimini kullanmıştır, 19 Eylül 1879 tarihli mektubunda), küçük-burjuva aydınları oportünizmine kaymamalarını salık vermiştir.

Bizim geveze sosyal-demokratlarımızın Marx ve Engels'in birinci kategoriye giren öğütlerini sergileyip durdukları halde, ikinci kategoriye giren öğütlerini sessizlikle geçiştir-

(1) Eyalet yasama meclisi. *(Ç. N.)*

miş olmaları bunların ne mal olduklarını göstermeye yetmez mi? Marx ve Engels'in mektuplarının *böylesine* tek yanlı olarak değerlendirilmesi bizim yerli sosyal-demokratlarımızın bilinen özelliklerini ortaya koyan en güzel kanıt değil midir?

Günümüzde uluslararası işçi hareketi derinden derine bir kaynamanın ve çalkantının belirtilerini göstermekte; aşırı oportünizm, "parlemanter kretinizm" ve reformizm ters yönde aşırılıklara, bu arada devrimci sendikalizme yol açmakta... Bu koşullar altında Marx ve Engels'in Anglo-Amerikan ve Alman sosyalizmlerine getirdikleri "düzeltmeler" olağanüstü bir değer taşımaktadır.

Sosyal-demokrat bir işçi partisinin *bulunmadığı*, parlamentolarında sosyal-demokrat milletvekillerinin *bulunmadığı*, ne seçimlerde, ne basında sistematik ve tutarlı bir sosyal-demokrat politikanın *bulunmadığı* ülkelerde, ama yalnızca bu ülkelerde, Marx ve Engels sosyalistlere, *her ne pahasına olursa olsun*, dar sektarizmin kalıplarını kırmayı ve proletaryayı *politik bakımdan silkelemek* için işçi hareketine katılmayı öğütlemişlerdir. Çünkü İngiltere ve Amerika'da, XIX. yüzyılın son otuz yılı içinde proletaryanın bağımsız politik faaliyetine *hemen hemen hiç* rastlanmamıştır. Bu ülkelerin politik arenasında, burjuva demokrasisinin tarihsel görevlerine hemen hemen hiç kimse sahip çıkmadığı için, meydan, işçileri aldatma, baştan çıkarma, ayartma sanatında eşi emsalleri bulunmayan muzaffer, kendini beğenmiş ve iddialı burjuvaziye kalmıştı.

Marx ve Engels'in Anglo-Amerikan işçi hareketine ilişkin bu öğütlerinin olduğu gibi ve doğrudan doğruya Rusya'daki koşullara uygulanabileceğini sanmak, marksizmi, *yöntemini* benimsemek, çeşitli ülkelerdeki işçi hareketinin somut tarihsel özelliklerini *incelemek* için değil de, çeşitli fraksiyonlara mensup aydınlar arasında hesaplaşmalar için kullanmak anlamına gelir.

Tersine, demokratik burjuva devriminin tamamlanmadığı, henüz *parlemanter kılıf geçirilmiş askeri istibdadın* (Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi*'nde kullandığı de-

yim) hüküm sürdüğü proletaryanın zaten uzun yıllardan beri politikanın içinde bulunduğu ve sosyal-demokrat politikayı gerçekleştirdiği bir ülkede, Marx ve Engels'in en çok korktukları şey, parlemanter yozlaşma, işçi hareketinin görevlerinin ve çapının darkafalılık ve anlayışsızlık yüzünden ayağa düşmesidir.

Bizim görevimiz marksizmin *bu yönünün altını çizmek* ve onu ön plana almaktır. Çünkü Rusya demokratik burjuva devrimi dönemini yaşamaktadır. Üstelik büyük, "parlak" ve zengin liberal burjuva basınımız hep bir ağızdan, komşu Alman işçi hareketinin "örnek" sadakatini, parlemanter yasallığını, alçakgönüllülüğünü ve ılımlılığını göklere çıkarıp durmaktadır.

Rus devrimine ihanet eden burjuva hainlerinin bilerek söyledikleri bu yalanlar ne bir rastlantı ne de Kadet'lerin eski ya da gelecekteki bakanlarının kişisel ahlaksızlıklarının sonucudur. Rusya'nın liberal toprak sahiplerinin ve liberal burjuvalarının köklü ekonomik çıkarlarından ileri gelmektedir. Bu yalanlara karşı, bu "yığınları sersemleştirme" (*Massen verdummung:* Engels'in 29 Kasım 1886 tarihli mektubunda kullandığı deyim) çabalarına karşı savaşımımızda, Marx ve Engels'in mektupları bütün Rus sosyalistleri için değerli bir silah yerine geçmelidir.

Liberal burjuvaların bilerek söyledikleri yalanlar halka Alman sosyal-demokratlarının "örnek" alçakgönüllülüğünü göstermektedir. Oysa, bu sosyal-demokratların en büyükleri, marksizm teorisinin kurucuları bize şunları söylemektedirler:

"Fransızların devrimci söz ve eylemleridir ki, bize Viereck ve şürekâsının (Reichstag'da sosyal-demokrat grubunun oportünistleri) ikiyüzlülüklerini tüm çıplaklığıyla göstermiştir (sözkonusu olan, Fransız Millet Meclisinde bir işçi partisinin kurulması ve Fransız radikallerini Fransız proletaryasından koparmış olan Decazeville[75] grevidir). Öyle ki, son tartışmalarda, yalnızca Liebknecht ve Bebel söz almışlar ve ikisi de çok güzel konuşmuşlardır. Bu tartışmalarla, yeniden

insan içine çıkabiliriz. Ötekilerle buna olanak yoktu. Almanların yönetimine karşı çıkılması genel olarak iyi bir şey, hele bu kadar çok sayıda darkafalı ve anlayışsız kimseleri seçmelerinden sonra (ki bu zaten kaçınılmazdı). *Almanya'da durgunluk zamanlarında darkafalılık ve anlayışsızlık alıp yürümektedir,* onun için Fransız rekabetinin bizi dürtmesi *kesinlikle zorunluydu...*" (29 Nisan 1886 tarihli mektup).

Alman sosyal-demokrasisinin ideolojik etkisi altında bulunan Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin özellikle öğrenmesi gereken dersler işte bunlardır.

Bu dersleri bize öğreten, XIX. yüzyılın en büyük adamlarının mektuplarının şu ya da bu pasajı değil, proletaryanın uluslararası deneyimleriyle ilgili kardeşçe, içten, diplomasiden ve her türlü küçük hesaplardan uzak eleştirilerinin tüm ruhu ve içeriğidir.

Marx ve Engels'in bütün mektuplarının bu ruh ve zihniyetle ne kadar dolup taştıklarına, ayrıntılara değinmekle birlikte son derece karakteristik olan aşağıdaki pasajlar tanıktır.

1889'da, uzmanlaşmamış, vasıfsız İngiliz işçileri arasında (havagazı işçileri, tersane işçileri vb.) taze, zinde, yeni bir devrimci ruhla dolu bir haraket başlamıştı. Engels bundan son derece memnundur. Bunların arasında ajitasyon ve propaganda eylemlerinde bulunmuş olan Marx'ın kızı Tussy'nin rolünü coşkuyla belirtir. Londra'dan yazdığı 7 Aralık 1889 tarihli mektupta şöyle der: "Burada insanı en çok iğrendiren şey, işçilerin etine ve kanına sinen burjuva 'saygınlığı'dır. Toplumun tartışmasız herkes tarafından tanınan çok sayıda sosyal kesimlere bölünmüş olması, bunlardan her birinin kendine özgü gururu, ama aynı zamanda 'daha iyiler' ve 'daha yüksektekiler' için doğuştan bir saygısı oluşu o kadar eski ve öylesine köklü bir olgu ki, burjuvalar yığınları aldatmakta hiç de güçlük çekmiyorlar! Örneğin, bir John Burns, eminim ki, vicdanının derinliklerine inecek olursak, kendi sınıfı içindeki prestiji ile ne kadar övünüyorsa, Londra Belediye Başkanı Kardinal Manning ve genellikle burjuvazi katındaki saygın-

lığıyla da o kadar övünmektedir. Öte yandan, emekli general Champion yıllar önce burjuvalar ve özellikle muhafazakarlarla dümenler çevirmiştir; oysa, Anglikan kongresinde sosyalizmi savunmuştur vb.. İçlerinden en iyisi saydığım Tom Mann bile Belediye Başkanı'yla yemek yiyeceğini sağda solda anlatmıştır. Ama asıl bunların topunu Fransızlarla kıyasladığımız zamandır ki, bir devrimin ne de olsa iyi bir şey olduğunu daha iyi anlarız."

Bunlara herhangi bir yorum eklemek gerekmez sanırız.

Bir örnek daha. 1891'de, ufukta bir Avrupa savaşı tehlikesi görünmüştü. Engels bu konuda Bebel'le mektuplaşıyordu; ikisi de, Rusya'nın Almanya'ya saldırması halinde, Alman sosyalistlerinin Ruslara ve kim olurlarsa olsunlar bağlaşıklarına karşı umutsuzca savaşmaları gerekeceği konusunda aynı düşüncedeydiler. "Eğer Almanya yıkılacak olursa biz de birlikte yıkılırız. Ama daha elverişli bir olasılık halinde, savaşım o kadar sertleşecektir ki, Almanya ancak devrimci önlemler sayesinde ayakta kalabilecek, ve o zaman da bizim büyük bir olasılıkla, hükümeti ele almamız ve 1793 yılının senaryosunu oynamamız gerekecektir" (24 Ekim 1891 tarihli mektup).

1905'te Rus işçi partisinin önünde açılan "jakoben" perspektiflerin sosyal-demokrat bir niteliği bulunmadığını dünya-âleme haykıran oportünistlerimizin kulakları çınlasın! Engels, Bebel'e açıkça sosyal-demokratların geçici hükümete katılmak zorunda kalabileceklerinden sözediyordu.

Marx ve Engels'in, sosyal-demokrat işçi partilerinin görevleri konusunda böyle bir görüşü ileri sürerlerken, Rus devrimine ve onun dünya çapındaki büyük önemine yürekten inandıkları açıktır. Yirmi yıl süren bu yazışmalar boyunca, Rus devriminin tutkuyla beklendiğine tanık oluyoruz.

İşte Marx'ın 27 Eylül 1877 tarihli mektubu. Doğu'daki bunalım[76] Marx'ı adeta coşturur. "Rusya... uzun süreden beri zaten bir devrimin eşiğindedir, bunun için bütün koşullar mevcuttur. Yiğit Türkler indirdikleri darbeler sayesinde patlamayı çabuklaştırmışlar, belki birkaç yıl öne almışlardır...

Hükümet darbesi *secundum artem* (sanatın bütün kurallarına uygun olarak) *anayasal nazlanmalarla* başlayacak, işte *o zaman festivali görün siz.** Doğa anamız bizi kayırırsa, bu zafere tanık oluruz." (Marx bu sırada 59 yaşındaydı.)

Ne yazık ki, doğa ana Marx'ın "bu zafere" kadar yaşamasına izin vermedi —zaten veremezdi! "Anayasal nazlanmalara" gelince, Marx bunları *önceden görmüştü:* o kadar ki, sözleri adeta dün, I. ve II. Rus Duma'ları için söylenmiş gibidir... Oysa, "anayasal nazlanmalar" konusunda halka yapılan uyarı, liberaller ve oportünistlerce o kadar nefret edilen boykot taktiğinin "canlı ruhunu" oluşturuyordu...

İşte 5 Kasım 1880 tarihli mektup. Marx, *Kapital*'in Rusya'daki başarısı karşısındaki sevincini dile getirmekte, ve yeni kurulan *kara paylaşma*[77] yanlısı gruba karşı *Narodnaia Volia*'yı[78] desteklemektedir. Onların görüşünü benimseyen anarşist unsurlar Marx'ın gözünden kaçmamıştı; *kara paylaşma* yanlısı *Popülist*'lerin ilerde sosyal-demokrat kesileceklerini bilmeyen ve bilmesine olanak olmayan Marx, kendine özgü o acı alayıyla ve tüm gücüyle *kara paylaşma* yanlısı olanlara yüklenmektedir.

"Bu baylar her türlü devrimci politik eyleme karşıdırlar. Rusya anarşist-komünist-ate altın çağına tehlikeli bir sıçrayışla girecektir! Bu arada kendileri de, ilkeleri *merhum Bakunin'den beri dil pelesengi olan*** can sıkıcı bir doktrincilikle bu sıçrayışı hazırlayacaklardır."[79]

Marx'ın 1905 Rusyası ve sosyal-demokrasinin "devrimci politik eylemi"ni izleyen yıllar için nasıl bir yargıya varmış olacağını bu satırlardan anlayabiliriz.***

İşte Engels'in 6 Nisan 1887 tarihli bir mektubu: "Buna karşılık Rusya'da bunalım yakın ve kesin gibi görünmektedir. Son suikastlar büyük bir kargaşalık yaratmıştır..." 9 Ni-

---

* ... et il y aura un beau tapage. (metinde Fransızca.)

** ... courent les rues depuis feu Bakounine. (metinde Fransızca.)

*** Nitekim, eğer hafızam beni aldatmıyorsa, Plekhanov ya da V. Zasuliç 1900-1903 yıllarında Engels'in Plekhanov'a bir mektubundan sözetmişlerdi bana. Engels bu mektubunda *görüş ayrılıklarımıza* ve Rusya'da patlak verecek olan devrimin niteliğine değiniyormuş. Böyle bir mektubun gerçekten mevcut olup olmadığını, varsa muhafaza edilip edilmediğini ve yayınlanması zamanının gelip gel iğini incelemek ilginç olurdu.[80] *(Lenin'in Notu.)*

san 1887 tarihli mektubunda aynı şeyi yinelemektedir: "Ordu fesat çıkarmaya çalışan hoşnutsuz subaylarla dolu." (Engels bu sıralarda *Narodovoltsy*'lerin devrimci savaşımlarının etkisi altında bulunuyor, umudunu subaylara bağlıyor ve Rus askerleriyle denizcilerinin onsekiz yıl sonra parlak bir şekilde gösterecekleri devrimci atılımı henüz göremiyordu...) "Bu günkü durumun daha bir yıl sürebileceğini sanmıyorum; devrim bir kez Rusya'da patlak verdi miydi *(losgeht)*, yaşasın!"

23 Nisan 1887 tarihli mektup: "Almanya'da baskılar (sosyalistlere karşı) birbirini izliyor. Görünüşe bakılırsa, Bismarck, artık birkaç aylık bir mesele olan Rus devrimi patlak verir vermez, Almanya'nın hemen örnek alması için *(losgeschlagen werden)* elinden geleni yapmaktadır."

Ne yazık ki aylar bir türlü geçmek bilmemiştir. Şimdi kuşkusuz bir takım darkafalılar derin derin düşünceye dalarak ve kaşlarını çatarak Engels'in "devrimciliğini" (révolutionnarisme) suçlayacaklar, ya da yaşlı göçmen devrimcinin hayallerine kıs kıs güleceklerdir.

Evet, Marx ve Engels, devrimin bir an meselesi olduğu yolundaki sanıları konusunda olsun, devrimin başarısına bağladıkları umutları konusunda olsun (örneğin, 1848'de Almanya'da), Alman "Cumhuriyetinin" yakın zamanda doğacağına inançları konusunda olsun (Engels bu dönem üzerinde, 1848-1849 yıllarında İmparatorluk Anayasası için askeri harekata katıldığı günlerdeki ruh halini düşünerek "cumhuriyet için ölmek" diye yazıyordu)[81] sık sık yanılmışlardır. 1871'de, "Güney Fransa'yı ayaklandırmak için ellerinden geleni yaptıkları (Becker kendinden ve yakın arkadaşlarından sözederken "biz" demektedir: 21 Temmuz 1871 tarihli ve 14 sayılı mektup) ve her türlü özveriyi ve riski göze aldıkları" sırada yine yanılmışlardı. Aynı mektupta şu satırlara da rastlıyoruz: "Martta ve Nisanda biraz daha çok kaynaklarımız bulunsaydı, tüm Güney Fransa'da kazan kaldırtır ve Paris Komünü'nü kurtarırdık (s. 29). "Ama dünya proletaryasını günlük küçük işlerin üstüne çıkarmak için uğraşan ve bunda başarı sağlamış olan, devrimci düşüncenin bu devlerinin neden olduk-

ları *bu gibi* hatalar, allahın günü devrimlerin hiçliğini, devrimci savaşımın boşluğunu, karşı-devrimci "anayasal" budalalıkların erdemlerini haykırıp duran resmi liberalizmin yavan akıllılığından bin kez daha soylu, daha görkemli ve *tarihsel bakımdan daha değerli ve gerçeğe daha yakındır*...

Rus işçi sınıfı özgürlüğünü kazanacak ve yanılgılarla dolu devrimci eylemleriyle Avrupa'ya örnek olacak, onu peşinden sürükleyecektir. Bırakalım tadı-tuzu olmayan insanlar devrimci ataletlerinin yanılmazlığından kendilerine övünme payı çıkarsınlar...

6 Nisan 1907

Bütün Yapıtları, Paris-Moskova
Cilt 12. s. 359-379

BİR atasözüne göre, eğer geometrik mütearifeler (aksiyomlar) insanların çıkarlarına dokunsaymış, insanlar onları mutlaka çürütmeye çalışırlarmış. Tanrıbilimin eski önyargılarına dokunan doğa bilimleri teorileri gözü kara saldırılara uğramış ve hâlâ da uğramaktadırlar. Bu bakımdan, Marx'ın doktrininin, yani doğrudan doğruya modern toplumun ileri sınıfını aydınlatmayı ve örgütlemeyi amaçlayan, bu sınıfın görevlerini belirten ve ekonomik gelişmenin sonucu olarak bugünkü rejimin ister istemez yerini yeni bir düzene bırakacağını gösteren bir doktrinin yaşam yolunda attığı her adımı ancak büyük savaşımlar pahasına atabilmiş olmasında şaşılacak bir şey olmasa gerektir...

Mülk sahibi sınıfların genç kuşaklarının zihinlerini karıştırmak ve onları içteki ve dıştaki düşmanlara karşı "kışkırtmak" isteyen kanları donmuş profesörlerin öğrettikleri burjuva bilim ve felsefesinden sözetmek gereksizdir. Bu bilim,

çürütülmüş ve yok edilmiş saydığı ve öyle ilan ettiği marksizmin lafının bile edilmesini istemez. Sosyalizmi çürütmekle kendilerine bir karyer yapan genç "bilgin"ler, bütün modası geçmiş "sistemlerin" mirasının koruyucusu sarsak ihtiyarlar, Marx'a saldırmakta birbirleriyle yarış etmektedirler. Marksizmin ilerlemesi, fikirlerinin işçi sınıfı içinde yayılması ve kök salması burjuvazinin marksizme yönelttiği bu saldırıları ister istemez kamçılamakta, sıklaştırmakta ve keskinleştirmektedir. Ama marksizm yine de, resmi bilimin her "idam" fermanından sonra daha sağlam, daha bilenmiş ve daha canlı bir biçimde yeniden ortaya çıkmaktadır.

Ne var ki, işçi sınıfının savaşımına bağlı ve proletarya içinde yaygın doktrinler arasında bile, marksizm durumunu bir çırpıda sağlamlaştırmış, pekiştirmiş olmaktan uzaktır. Varlığının ilk elli yılında (1840'tan bu yana), marksizm kendisine temelde karşı olan teorilerle savaşmıştır. 1840'tan 1845'e dek Marx ve Engels, felsefede idealizme bağlı kalan radikal genç hegelcilerin hesabını görmüşlerdir. 1840-1850 yılları sonunda ekonomik doktrinler alanında proudhonculuğa karşı çetin bir savaşım başlamıştır. 1850-1860 yılları bu savaşımın tamamlanmasına sahne olmuştur: 1848 yılının kargaşalıkları sırasında ortaya çıkan partiler ve doktrinler eleştirilmiştir. 1860'tan 1870'e dek, savaşım genel teori alanından asıl işçi hareketine daha yakın bir alana geçmiştir: Bakuninciler Enternasyonal'den atılmışlardır. 1870-1880 yılları başında, Almanya'da proudhoncu Mühlberger bir süre görüşlerini kabul ettirmeyi başarmıştır; 1880'e doğru sıra pozitivist Dühring'e gelmiştir. Ancak bu kez her ikisinin de proletarya üzerindeki etkisi son derece sınırlı kalmıştır. Artık marksizm, işçi hareketinin bütün öteki ideolojileri üzerinde tartışma götürmez bir egemenlik sağlamıştır.

1890 yıllarında bu zafer, büyük çizgileri bakımından, artık tam bir oldu-bittidir. Proudhoncu geleneklerin en uzun süre tutunmayı başardıkları Latin ülkelerinde bile, işçi partileri aslında programlarını ve taktiklerini marksist temellere oturtmuşlardır. Düzenli aralıklarla toplanan uluslararası kongreler

biçiminde yeniden canlanan işçi hareketinin uluslararası örgütlenmesi bundan böyle, bütün temel sorunlarda hemen hemen savaşımsız, marksizm çizgisinde oluşmuştur. Ama marksizm, tutarsız da olsa karşıt teorilerin rekabetiyle karşılaşınca, bu teorilerin yansıttıkları eğilimler yeni yollar aramaya başlamıştır. Savaşımın biçimleri ve amaçları değişmişti, ama savaşım sürüyordu. Marksizmin yarım yüzyıllık varlığının sonundaysa, marksizmin kendi içinde marksizme karşı bir akımın savaşımı başlamıştır (1890'dan sonra).

En çok ağzı laf yapan ve Marx'ın doktrinine getirilen sözde düzeltmelere en tam ifadesini veren eski ortodoks marksist Bernstein revizyonizm denilen bu akıma adını vermiştir. Ülkenin ekonomik geri kalmışlığının ve serfliğin kalıntıları altında ezilmiş köylü nüfusun ağır basmasının sonucu olarak marksist olmayan sosyalizmin başka yerlere oranla daha uzun süre tutunabildiği Rusya'da bile marksizm, gözümüzün önünde, açıkça revizyonizme kaymakta, soysuzlaşmaktadır. Genel program ve taktik sorunlarında olduğu gibi, toprak sorununda da (toprakların belediyelere maledilmesi programı), sosyal-popülistlerimiz, kendi türünde tutarlı sistemlerinin can çekişen kalıntılarını sözde Marx'ı "düzeltmekle" ayakta tutmaya çalışmaktadırlar; ama günden güne artan bu çabalarına karşın, temelde marksizme karşı olan sistemleri geçersiz hale gelmiştir.

Marx-öncesi (premarksist) sosyalizm yenilmiştir. Artık savaşımını kendi alanında değil, revizyonizm biçiminde marksizmin kendi genel alanında sürdürmektedir. Bakalım revizyonizmin ideolojik özü neymiş.

Felsefe konusunda, revizyonizm oldum olası burjuva kürsü "biliminin" dümen suyunda gitmiştir. Profesörler "Kant'a dönüyor" ve revizyonizm yeni-Kantçılara[82] ayak uyduruyordu. Profesörler, papazlar tarafından felsefi materyalizme karşı temcit pilavı gibi bin kez ileri sürülmüş olan safsataları yeniden ele alıyor ve revizyonistler, dudaklarında alaycı bir gülümsemeyle, materyalizmin çoktan beri *"çürütülmüş"* olduğunu geveleyip duruyorlardı. Profesörler Hegel'e "ölmüş

köpek" diyorlar, ancak kendileri de idealizmi, hem de Hegel'inkinden bin kez daha pespaye, daha yavan bir idealizmi savunduklarından diyalektik karşısında küçümsemeyle dudak büküyorlar, omuz silkiyorlardı. Revizyonistler de vakit geçirmeden onların peşisıra bilimin felsefi yozlaştırılmasının batağına dalmışlar, devrimci diyalektiğin yerine "basit evrim" gibi huzur bozucu olmayan bir fikir getirmişlerdir. Profesörler, idealist ve "kritik" sistemlerini moda olan ortaçağ "felsefesine", yani teolojiye uydurarak ay sonlarını getiriyorlar, revizyonistler de onların dümen suyunda giderek dini, çağdaş devlet karşısında değil de, öncü sınıfın partisi karşısında "kişisel bir sorun" olarak görüyorlardı.

Bu "düzeltmelerin" gerçek sınıf anlamından sözetmek gereksizdir. Bu kendiliğinden anlaşılmaktadır. Yalnız şu kadarını söyleyelim ki, uluslararası sosyal-demokrasi hareketi içinde, burada revizyonistlerce ileri sürülen akıl almaz saçmalıkların tutarlı bir diyalektik materyalizm açısından eleştirisini yapmış olan tek marksist Plekhanov olmuştur. Bunu özellikle belirtmemizin nedeni günümüzde gerici bir felsefenin bu eski safsatalarını Plekhanov'un taktik oportünizminin bir eleştirisi olarak göstermek isteyen son derece yanlış girişimlere tanık oluşumuzdur.*

Ekonomi politik alanında, revizyonistlerce getirilen "düzeltmelerin" çok daha çeşitli ve ayrıntılı olduğunu belirtmekle işe başlayalım. Revizyonistler, "ekonomik gelişmenin son verileri"nden sözederek kamuoyunu etkileme peşindeydiler. Üretimin yoğunlaşmasına (temerküzüne) ve büyük üretimin küçük üretimi kovmasına tarım alanında hiç rastlanmadığını, ticaret ve sanayide de bu olayların çok yavaş meydana geldiğini savunuyorlardı. Bugün bunalımların, çok daha seyrek ve hafif olduğu, büyük bir olasılıkla kartellerin ve trostlerin sermayeye bunları büsbütün ortadan kaldırma olanağını ve-

* Bogdanov, Bazarov ve diğerlerinin *Marksist Felsefe Denemeleri*'ne bakınız. Bu yapıtı burada tahlil etmenin yeri değildir. Şimdilik şunu belirtmekle yetinmek isterim ki, yakında yazmayı tasarladığım bir dizi makalede ya da özel bir broşürde, yukarıda yeni-Kant'çı revizyonistler için söylenmiş olan *her şeyin* aslında bu yeni-Hume'cu ve yeni-Berkeley'ci "yeni" revizyonistler için de geçerli olduğunu göstermeye çalışacağım.[83] *(Lenin'in Notu.)*

receği ileri sürülüyordu. Sermayenin yöneldiği "iflas teorisinin" tutarsız olduğu, sınıf antagonizmalarının yumuşadığı, hafiflediği söyleniyordu. Nihayet, Marx'ın değer teorisinin de Böhm-Bawerk'e göre düzeltilmesinin yerinde olacağı savunuluyordu.

Bu sorunlar üzerinde revizyonistlere karşı sürdürülen savaş, uluslararası sosyalist düşünceye, yirmi yıl önce Engels'in Dühring'e karşı polemikleri kadar verimli bir itici güç sağlamıştır. Revizyonistlerin savları, elde olay ve rakamlarla incelendi. Revizyonistlerin sistematik bir biçimde modern küçük üretimin durumunu pembe göstermeye çalıştıkları kanıtlandı. Çürütülmesi olanaksız veriler büyük *üretimin,* hem sanayide hem tarımda küçük üretime teknik ve ticari bakımdan üstün olduğunu göstermektedir. Ancak tarımda pazar için üretim çok daha az gelişmiştir; çağdaş istatistikçiler ve iktisatçılar, genellikle, tarımın dünya ekonomisinin *mübadeleler* sistemiyle giderek bütünleşmesini yansıtan özel dallarını (hatta bazan işlemlerini) ayırmasını bilmezler. Doğal ekonominin yıkıntıları üzerinde, küçük üretim ancak gittikçe artan bir beslenme yetersizliği, kronik bir kıtlık, çalışma saatlerinin uzaması, sürü hayvanlarının kalite ve bakımının düşmesi pahasına, kısaca artizanal üretimin kapitalist manüfaktüre dayanmak için kullandığı araçlar sayesinde ayakta durabilmektedir. Bilim ve teknolojinin her ileri adımı kapitalist toplumda küçük üretimin temelini önüne geçilmez bir biçimde, amansızca yıkmaktadır. Bu bakımdan, sosyalist ekonomi biliminin görevi bu süreci, çoğu zaman karmaşık ve girift olan bütün biçimleri içinde çözümlemek, küçük üreticiye kapitalist rejimde tutunabilmesinin olanaksızlığını göstermek, kapitalizmde köylü işletmelerinin geleceği olmadığına onu inandırmak ve köylünün proletaryanın görüş açısını benimsemek zorunda olduğunu belirtmektir. Bu noktada revizyonistler, bilimsel açıdan, olayları kapitalist rejimin tümüyle olan ilişkilerinin dışında gelişigüzel ya da işlerine geldiği biçimde ele alıp yüzeysel bir genellemeye gittikleri için kabahatlıydılar; politik açıdansa, suçları, köylüye devrimci proleterin görüşünü benimsetecek

yerde onu toprak sahibinin (yani burjuvazinin) görüşünü kabul etmeye çağırmaları, hiç değilse isteyerek de istemeyerek de onu sürekli olarak bu yola itmeleriydi.

Bunalımlar teorisi ve iflas teorisi konusunda revizyonistler daha da büyük yanılgılar içinde bulunuyorlardı. Ancak uzağı göremeyenler, o da çok kısa bir süre için, birkaç yıllık sınai ilerleme ve refaha aldanarak Marx'ın doktrinindeki ilkelerin baştan başa değiştirilmesi gerektiğini düşünebilmişlerdir. Gerçekler çok geçmeden revizyonistlere krizler döneminin sona ermediğini gösterdi: refah yerini bir bunalıma bıraktı. Bazı bunalımların biçimleri, izlediği çizgi ve fizyonomisi değişmişti; ancak krizler kapitalist rejimin ayrılmaz ve kaçınılmaz bir parçası olarak sürüp gidiyordu. Karteller ve tröstler, üretimi birleştirmekle, aynı zamanda herkesin gözünde üretim anarşisini, proletarya için gelecek kaygısını ve sermayenin baskısını daha da şiddetlendiriyordu. Ayrıca, o zamana dek görülmemiş ölçüde, sınıf çelişkilerini keskinleştiriyordu. Modern dev tröstler aslında çarpıcı bir biçimde ve çok geniş bir açıdan kapitalizmin, gerek çeşitli politik ve ekonomik bunalımlar bakımından, gerek kapitalist düzenin toptan çöküşü bakımından, iflasa doğru sürüklenmekte olduğunu göstermiştir. Amerika'daki son mali kriz, tüm Avrupa'da günden güne daha korkunç boyutlara ulaşan işsizlik, hatta birçok belirtileri şimdiden görülen pek yakın bir gelecekteki sınai bunalım, revizyonistlerin "teorilerini" herkese, hatta görünüşe bakılacak olursa bazı revizyonistlerin kendilerine bile, unutturmuştur. Yalnız işçi sınıfının, aydınların bu tipik kararsızlığından çıkardığı dersleri unutmamak gerekir.

Değer teorisine gelince, şu kadarını söyleyelim ki, bol bol iç çekmeler ve Böhm-Bawerk'in son derece sisli bazı imaları dışında, revizyonistler bu konuda hiçbir katkıda bulunmamışlar ve bu yüzden bilimsel düşüncenin gelişmesinde hiçbir iz bırakmamışlardır.

Politika alanındaysa, revizyonizm marksizmin temel ilkesini sözde yeniden gözden geçirip düzeltmeye kalkışmıştır: sınıf savaşımı teorisini. Siyasal özgürlük, demokrasi ve

genel oy hakkının sınıf savaşımını gereksiz kıldığı ve *Komünist Partisi Manifestosu*'nun, işçilerin vatanının bulunmadığı yolundaki eski ilkesini yalanladığı öne sürülmektedir. Mademki, denmektedir, demokraside egemen olan "çoğunluğun iradesidir", o halde ne devleti bir sınıf tahakkümü aracı saymamız ne de gericilere karşı sosyal-reformcu, ilerici burjuvaziyle bağlaşmayı reddetmemiz gerekir.

Revizyonistlerin bu itirazlarının oldukça tutarlı bir görüşler sisteminde özetlenebileceği açıktır: uzun süreden beri bilinen liberal burjuva görüşleri. Liberaller öteden beri burjuva parlamentarizminin sınıfları ve sınıfsal bölünmeleri ortadan kaldırdığını, çünkü ayrımsız bütün yurttaşların oy hakkına ve yönetime katılma hakkına sahip olduklarını savunurlar. XIX. yüzyılın ikinci yarısının tüm Avrupa tarihi, XX. yüzyılın başlarındaki tüm Rus devriminin tarihi bu görüşlerin saçmalığını apaçık ortaya koymuştur. "Demokratik" kapitalizmin özgürlükleriyle, ekonomik ayrımlar yumuşamak şöyle dursun, tersine yoğunlaşmış ve keskinleşmiştir. Parlamentarizm en demokratik burjuva cumhuriyetlerini bile sınıf baskısı organları olmaktan alıkoymadığı gibi, bunu daha da açık bir biçimde ortaya koyar. Eskiden politik yaşama etkin bir biçimde karışan nüfus yığınlarından çok daha büyüklerini aydınlatmak ve örgütlemekle, parlamentarizm siyasal bunalım ve devrimlerin ortadan kaldırılması koşullarını hazırlamaz, tersine bu devrimler sırasında iç savaşın çok daha şiddetlenmesine yol açar. Paris'te 1871 ilkbahar olayları ve Rusya'da 1905 kış olayları bunun mutlaka böyle olduğunu açıkça göstermiştir. Fransız burjuvazisi proleter hareketi ezmek için ulusal düşmanla, vatanını işgal etmiş, yakıp yıkmış olan yabancı ordularla anlaşmakta bir saniye duraksama geçirmemiştir.

Parlamentarizm ve burjuva demokrasisinin kaçınılmaz iç diyalektiğini kavramayan, bunun yığınların şiddetine daha fazla yol açmak suretiyle çelişkiye eskisinden daha sert ve kırıcı bir çözüm getirdiğini anlamayan bu parlamentarizm zemininde ilkelerimize uygun bir propaganda ve ajitasyon

yaratamaz ve işçi yığınlarını bu "çatışmalara" katılmaya ve son zaferi kazanmaya hazırlayamaz. Batıda sosyal-reformcu liberalizm ile, Rus devriminde liberal reformizm ile (Kadet'lerle) yapılan bağlaşma, anlaşma ve blokların deneyi inandırıcı bir biçimde göstermiştir ki, bu anlaşmalar yığınların bilincini törpülemekten, köreltmekten başka bir işe yaramaz; bu tür bağlaşmalar savaşçıları savaşmaya en az yatkın, yılgınlığa ve ihanete en eğilimli unsurlara bağlamak suretiyle savaşımların gerçek kapsamını genişletecek yerde sınırlar. Fransız *millerandisme*'i[84] —revizyonist politik taktiğin büyük bir mikyasta, gerçekten ulusal bir düzeyde uygulanmasının en önemli deneyimi— revizyonizmin dünya proletaryasının asla unutmayacağı pratik bir örneğini vermiştir.

Revizyonizmin ekonomik ve politik eğilimlerinin doğal tamamlayıcısı, sosyalist hareketin nihai gayesi karşısındaki tutumu olmuştur. Bernstein'in sloganı şuydu: "Nihai gaye hiçtir, hareket her şeydir." Revizyonizmin ne olduğunu uzun boylu yorumlardan daha iyi yansıtan bir slogan! Davranışını koşullara göre belirlemek, günün olaylarına ayak uydurmak, proletaryanın canalıcı çıkarlarını ve kapitalist rejimin tümüne ilişkin temel özellikleri, kapitalist evrimi unutmak, bu canalıcı çıkarları günün gerçek ya da hayali avantajlarına feda etmek: işte revizyonistlerin politikası. Bu politikanın özünden de şu sonuç çıkmaktadır ki, biçimlerini sonsuza dek değiştirebilir, ve az çok "yeni" her sorun, biraz beklenmedik bir değişiklik ya da önceden tahmin edilemeyen olaylar her zaman ve mutlaka revizyonizmin şu ya da bu varyantına yol açar.

Revizyonizmi kaçınılmaz kılan, modern toplumdaki sosyal kökleridir. Revizyonizm uluslararası bir olgudur. Biraz uyanık ve kafası işleyen bir sosyalist için Almanya'da ortodokslar ile bernsteinciler arasında, Fransa'da guesdistler ile jaurésciler[85] (bugün özellikle broussecular)[86] arasında, İngiltere'de Sosyal-Demokrat Federasyon[87] ile Bağımsız İşçi Partisi[88] arasında, Belçika'da Brouckére ile Vandervelde arasında, İtalya'da *entegralist*"ler[89] ile reformistler arasında, Rus-

ya'da Bolşeviklerle Menşevikler[90] arasında mevcut ilişkilerin, bütün bu ülkelerin bugünkü durumunda ulusal koşulların ve tarihsel etkenlerin sonsuz çeşitliliğine karşın, aslında her yerde aynı niteliği taşıdıkları konusunda en ufak bir kuşku bulunmamak gerekir. Çağdaş uluslararası sosyalizmin bünyesinde "sınır çizgisi", daha bugünden, dünyanın çeşitli ülkelerinde *aynı* çizgi doğrultusunda belirlenmekte, ve böylece, başka başka ülkelerde birbirine benzemeyen eğilimlerin tek bir uluslararası sosyalizm bünyesinde çatıştıkları otuz-kırk yıl öncesine oranla büyük bir ileri adım atılmış bulunmaktadır. Bugün Latin ülkelerinde "devrimci sendikalizm"[91] olarak ortaya çıkan "sol revizyonizm" de kendisini "düzeltmeye" yeltendiği marksizme uydurmaktadır. İtalya'da Labriola, Fransa'da Lagardelle yanlış anlaşılan Marx'tan kurtulmak için doğru anlaşılan Marx'tan medet ummaktadırlar.

Burada, henüz oportünist revizyonizm gibi gelişmiş olmaktan uzak bulunan, uluslararası bir nitelik kazanmamış olan ve hiçbir ülkenin sosyalist partileriyle hemen hemen hiçbir önemli savaş vermemiş bulunan *bu* revizyonizmin ideolojik özü üzerinde uzun boylu duracak değiliz. Yukarda ana çizgilerini belirtmiş olduğumuz "sağ revizyonizm" üzerinde birkaç söz daha söylemekle yetineceğiz.

Revizyonizmi kapitalist toplumda kaçınılmaz kılan nedir? Revizyonizm niçin ulusal özelliklerden ve kapitalizmin gelişme derecelerinden daha köklüdür? Çünkü her kapitalist ülkede proletaryanın yanısıra küçük-burjuvazinin, küçük patronların geniş tabakaları bulunmaktadır. Küçük üretim kapitalizmi yaratmış ve sürekli olarak yaratmaya devam etmektedir. Kapitalizm de ister istemez "orta tabakalar" yaratmaktadır (fabrika eklentileri, evde çalışma, bütün ülkeye dağılmış küçük atölyeler vb. büyük sanayinin, örneğin bisiklet ve otomobil sanayiinin doğurduğu sonuçlardır). Bu yeni küçük üreticiler ister istemez sırayla proletarya saflarına geçeceklerdir. Bu bakımdan büyük işçi partilerinin bünyesinde küçük-burjuva görüşlerinin sık sık ortaya çıkması son derece doğaldır. Bunun başka türlüsü düşünülemez. Hatta küçük-

burjuva ideolojisinin bu kalıntılarına proletarya devriminin büyük çalkantıları içinde bile rastlanacaktır. Çünkü bu devrimin gerçekleşebilmesi için nüfusun çoğunluğunun "tamamen" proleterleşmesinin zorunlu olduğunu sanmak kadar büyük bir yanılgı olamaz. Bugün çoğu kez yalnızca düşünce düzeyinde kalan teorik çatışmalar işçi hareketinin salt bazı özel sorunları için söz konusu olan görüş ve taktik ayrılıkları, yarın proletarya devrimi bütün anlaşmazlık konularını alevlendirdiği, yığınların davranışıyla yakından ilgili belli noktalar üzerinde yoğunlaştırdığı ve bizi savaşımın ateşi içinde dostla düşmanı ayırmak, düşmana kesin darbeyi indirmek için kötü bağlaşıkları atmak zorunda bıraktığı zaman, işçi sınıfını çok daha derinden etkileyecek ve çalkalandıracaktır.

Devrimci marksizmin XIX. yüzyılın sonunda revizyonizme karşı verdiği ideolojik savaş, küçük-burjuva unsurlarının bütün kararsızlık ve zaaflarına karşın, davasının tam zaferine doğru ilerleyen proletaryanın yarın vereceği büyük devrimci savaşlarının yalnızca bir başlangıcıdır.

Martın ikinci yarısı–en geç 3(16) Nisan 1908.

Bütün Yapıtları, Paris-Moskova cilt 15, s. 25-36.

İŞÇİ PARTİSİNİN DİN KARŞISINDAKİ TUTUMU

MİLLETVEKİLİ Surkov'un Sinod[92] bütçesi görüşülürken Devlet Dumasında yaptığı konuşma, ve bu konuşma taslağı üzerinde parlamento grubumuzda cereyan eden tartışmalar, son derece önemli ve güncel bir sorunu ortaya koymuştur. Kuşku götürmez bir gerçektir ki, dine ilişkin her şeye karşı duyulan ilgi bugün "toplumun" geniş kesimlerine yayılmış, işçi hareketine yakın aydın çevrelerini ve hatta bazı işçi çevrelerini etkilemiştir. Sosyal-demokratlar, din konusun daki görüşlerini açıklamak için mutlaka bu tartışmalara karışmalıdırlar.

Sosyal demokrasinin tüm anlayışı, dünya görüşü bilimsel sosyalizme, yani marksizme dayanır. Marksizmin felsefi temeli, Marx ve Engels'in birçok kez belirtmiş oldukları gibi, diyalektik materyalizmdir. Fransa'da XVIII. yüzyıl materyalizminin ve Almanya'da Feuerbach materyalizminin (XIX.

yüzyılın ilk yarısı) tarihsel geleneklerini tamamen benimsemiş ve kendine mal etmiş olan bu materyalizm tartışma götürmez bir biçimde ate (dinsiz) ve her türlü dine kararlı bir biçimde karşıt olan bir materyalizmdir. Elyazmaları Marx tarafından okunmuş olan Engels'in Anti-Dühring'inin tümü, dinsiz ve materyalist Dühring'i, materyalizminde ideolojik bir sağlamlıktan yoksun olmak, dine ve dinsel felsefeye açık kapılar bırakmış olmakla suçlamıştır. Gerek bu noktayı, gerek Engels'in Ludwig Feuerbach üzerine yapıtında onu dini yıkmak için değil de kalafatlamak, yeni, "yüksek" vb. bir din yaratmak için savaş açmakla suçladığını anımsatmak yerinde olur. "Din halkların afyonudur." Marx'ın bu yargısı din konusunda tüm marksist anlayışının kilit noktasıdır.[93] Marksizm her zaman için dini ve kiliseleri, mevcut her türlü dinsel kurum ve kuruluşları, sömürüyü savunmaya ve işçi sınıfını sarhoş etmeye yarayan gerici burjuva araçları olarak görmüştür.

Ama buna karşın, Engels birçok kez, kendilerini sosyal-demokratlardan "daha solda" ya da "daha devrimci" olarak göstermek isteyen bazı kimselerin işçi partisinin programına ateizm ilkesini açık bir biçimde yerleştirme ve ona dine karşı bir savaş anlamını verme girişimlerini suçlamış, bunlara şiddetle karşı çıkmıştır. 1874'te, Komün mültecilerinin, Londra'ya göç etmiş olan *blanquiste*'lerin ünlü manifestosundan sözeden Engels, dine savaş ilan eden şatafatlı bildirilerine budalalık damgasını vurmuştu; böyle bir savaş ilanının, dine karşı ilgiyi canlandırmanın ve onun kesin olarak göçüp gitmesini güçleştirmenin en iyi yolu olduğunu söylemiştir. Engels, *blanquiste*'leri ancak işçi yığınlarının savaşımının, proletaryanın geniş tabakalarının bilinçli ve devrimci sosyal *eyleminin* ezilen yığınları dinin boyunduruğundan kurtarabileceğini, ancak işçi partisinin politik görevi olan dine savaş ilanının anarşistlerin ağzında bir gevezelikten öteye gitmediğini anlamamakla suçlamıştır.[94] 1877'de, *Anti-Dühring*'de, filozof Dühring'in idealizme ve dine verdiği en ufak ödünlere şiddetle çatan Engels, Dühring'in sosyalist toplumda dinin yasaklanmasına ilişkin sahte devrimci dü-

şüncesine de aynı şiddetle saldırır. Engels'e göre, böyle bir savaş ilan etmek, "Bismarck'tan daha bismarckçı olmak" demektir, yani Bismarck'ın papazlara karşı savaşımını (ünlü "kültür savaşımı", *Kulturkampf*, yani Bismarck'ın 1870'ten sonra Alman Katolik Partisine karşı, katolikliğe yöneltilmiş polis baskıları aracılığıyla giriştiği savaş) sosyalizm adına yinelemek anlamına gelir. Bismarck'ın bu savaşımı ise katoliklerin militan klerikalizmini ancak *pekiştirmiştir;* gerçek kültür davasına ancak zarar vermiştir; politik bölünmeler yerine dinsel bölünmeleri ön plana almakla işçi sınıfının bazı tabakalarının ve demokratların dikkatini devrimci sınıf savaşımının gerektirdiği temel görevlerden saptırmış, son derece yüzeysel ve burjuva yalanlarıyla dolu bir anti-klerikalizme (papaz düşmanlığı, kilise aleyhtarlığı) kaydırmıştır. Aşırı-devrimci gözükmek isteyen Dühring'i Bismarck'ın bu saçmalığını bir başka biçim altında yinelemekle suçlayan Engels, işçi partisinin proletaryanın örgütlenmesi ve eğitilmesi için sabırla çalışmasını istiyor, bunun kendiliğinden dinin giderek ortadan kalkmasına yol açacağını, yoksa dine karşı politik bir savaşın maceralarına atılmanın geçerli bir yol olmadığını belirtiyordu.[95] Bu görüş Alman sosyal-demokrasisinin iliğine işlemiştir, örneğin Cizvitlere politik özgürlük tanınmasından, Almanya'ya girmelerine izin verilmesinden, şu ya da bu dine karşı polis baskılarının kaldırılmasından yana çıkılmıştır. "Dini kişisel ve özel bir iş olarak kabul etmek." Erfurt programının (1891) bu ünlü maddesi sosyal-demokrasinin bu konudaki politik taktiğini noktalamıştır.

Bu taktik daha sonraları görenekçi bir nitelik kazanmıştır; marksizmin bu kez ters yönde, oportünizm yönünde bir deformasyonuna yol açmıştır. Erfurt programının ilkeleri şu anlamda yorumlanmaya başlanmış, denilmiştir ki, biz, sosyal-demokratlar ve partimiz, dini özel bir sorun olarak görmekteyiz ve dolayısıyla biz sosyal-demokratlar için, yani parti olarak bizler için din özel bir iştir. Engels, bu oportünist görüşe karşı açık bir polemiğe girişmeksizin, 1890'dan sonra, polemik biçiminde değil de, olumlu bir biçimde buna karşı

çıkma gereğini görmüştür. Nitekim, Engels bunu özellikle altını çizdiği bir cümlede yapmış, bu cümlesinde sosyal-demokrasinin dini *devlet karşısında* özel bir iş saydığını, ancak kendisine karşı, marksizme karşı, işçi sınıfına karşı hiç de öyle saymadığını belirtmiştir.[96]

Marx ve Engels'in din konusundaki demeçlerinin dış yüzü budur. Marksizmi hor görenler için, düşünmesini bilmeyenler ya da istemeyenler için, bu öykü marksizmin saçma bir takım çelişki ve duraksamalarından meydana gelmiş bir yumaktır: "tutarlı" ateizm ile dinin "gönlünü alma" çabalarının bir karışımı, tanrıya karşı devrimci (şeddeli "de" ile!) savaş ile inanan işçilerin "kavrayışının dışına çıkmamak", onları incitmemek kaygısı arasında "ilkesiz" bir dalgalanma da diyebilirsiniz buna. Anarşist laf ebelerinin literatüründe, marksizme karşı bu türden sayısız suçlamalara rastlamak mümkündür.

Ama marksizmi ciddi bir biçimde ele almaya, felsefi ilkeleri ve uluslararası sosyal-demokrasinin deneyleri üzerinde düşünmeye birazcık yatkın olan bir insan, marksizmin din karşısındaki taktiğinin son derece tutarlı olduğunu ve Marx ve Engels'in bu konuyu uzun uzadıya düşündüklerini kolayca anlar. Nitekim, heveskarların ya da cahillerin kararsızlık saydıkları, aslında diyalektik materyalizmin dolaysız ve kaçınılmaz bir sonucudur. Marksizmin din konusundaki görünürde "ılımlı" tutumunu, "işçileri incitmeme" vb. gibi taktik düşüncelerle açıklamaya kalkışmak büyük bir yanılgı olur. Tersine, marksizmin bu sorunla ilgili politik çizgisi felsefi ilkelerine sıkı sıkıya bağlıdır.

Maksizm materyalizmdir. Bu niteliğiyle, dine düşmanlığı XVIII. yüzyıl ansiklopedistlerinden ya da Feuerbach materyalizminden aşağı kalmaz. Ancak Marx ve Engels'in diyalektik materyalizmi, ansiklopedistlerin ve Feuerbach'ın materyalizminden daha öteye gider, çünkü materyalist felsefeyi tarih alanına, sosyal bilimler alanına da uygular. Elbette dine karşı çıkmamız gerekir; bu *tüm* materyalizmin ve dolayısıyla marksizmin alfabesidir. Marksizm daha ileriye gider. Şöyle der: dine karşı savaşmayı *bilmek* gerekir; bunun için de, yı-

ğınların inancının ve dininin kaynağını *materyalist* bir biçimde açıklamak gerekir. Dine karşı savaşımı soyut bir ideolojik vaaz çerçevesi içinde sınırlamak doğru değildir; onu kısıtlamamak gerekir; bu savaşımı, dinin sosyal kökenlerini ortadan kaldırmayı amaçlayan sınıf hareketinin somut pratiğine bağlamak gerekir. Din niçin hâlâ kent proletaryasının geri kalmış tabakaları, yarı proletaryanın geniş tabakaları ve köylü yığınları içinde varlığını sürdürmektedir? Burjuva ilericileri bunu, halkın cehaleti yüzünden diye yanıtlarlar. Radikaller ve burjuva materyalistleri de öyle düşünürler. Bunun sonucu olarak da, kahrolsun din, yaşasın ateizm diye bağırırlar, ate fikirlerinin yayılmasını başlıca görevleri sayarlar. Marksistler ise, bu doğru değildir, derler. Bu görüş, kültürün kendi başına bağımsız eylemini kabul eden yüzeysel, dar burjuva kalıpları içinde sıkışmış bir düşünceyi yansıtır. Böyle bir görüş dinin kökenlerini yeterince açıklamaz, ya da onları materyalist bir açıdan değil, olsa olsa idealist bir açıdan açıklar. Bugünün kapitalist ülkelerinde bu kökenler her şeyden önce *sosyal* niteliktedir. Emekçi yığınların elverişsiz sosyal durumu, her gün, her saat zavallı emekçilere savaşlar, depremler vb. gibi olağanüstü olaylardan bin kez daha korkunç acılara, daha barbarca işkencelere mal olan kapitalizmin kör güçleri karşısında tam bir acz içinde bulunmaları —işte bugün dinin en derin kökenlerini burada aramak gerekir. "Korku tanrıları yaratmıştır." Sermayenin kör gücü karşısındaki korku —kör diyoruz, çünkü halk yığınları ona karşı hiçbir şey yapamazlar, o ise proleteri, küçük iş sahibini yaşamının her dakikasında iflasla tehdit eder, "ani", "beklenmedik", "tesadüfi" iflasına yol açar, açlığa mahkûm bir dilenci, bir düşkün, bir fahişe yapar— modern dinin tek *kökenidir,* ve her materyalist, ilkel bir materyalist olarak kalmak istemiyorsa bunu her an ve her şeyden önce göz önünde bulundurmak zorundadır. Hiçbir vülgarizasyon kitabı, kapitalist boyunduruk altında insanlığını yitiren, kapitalizmin kör ve yıkıcı güçleri altında ezilen yığınları, bu yığınlar dinin bu *kökenlerine* karşı, bütün biçimleriyle *sermayenin saltanatına* karşı tutarlı, örgütlü, sis-

tematik ve bilinçli bir biçimde savaşım vermeyi öğrenmedikleri sürece, dinin etkisinden kurtaramaz.

Bu dine karşı yazılmış vülgarizasyon kitaplarının zararlı ya da yararsız oldukları anlamına mı gelir? Hayır. Çıkarılması gereken sonuç bambaşkadır. Sosyal-demokratların dinsizlik propagandası, asıl, temel göreve, yani sömürülen yığınların sömürücülere karşı sınıf savaşımını geliştirme görevine *tabi kılınmalıdır.*

Diyalektik materyalizmin temelleri, yani Marx ve Engels'in felsefesi üzerinde uzun uzun düşünmemiş bir insan bu tezi anlamayabilir ya da hiç değilse bir çırpıda anlamayabilir. Bu nasıl olur denebilir. İdeolojik propagandayı, bazı fikirlerin yayılmasını, binlerce yıldan beri kültüre ve ilerlemeye set çeken, ortalığı kasıp kavuran bir düşmana karşı (yani dine karşı) savaşımı nasıl olur da sınıf savaşım önünde, yani ekonomik ve politik alana özgü belirli pratik amaçlar uğrunda girişilen bir savaşım karşısında ikinci plana itebiliriz?

Bu itiraz genellikle marksizme yöneltilen eleştirilerden biridir. Ancak marksist diyalektiğin hiç anlaşılmadığını gösterir. Bu itirazları ileri sürenleri rahatsız eden çelişki, canlı gerçeğin canlı çelişkisinden, yani diyalektik bir çelişkiden başka bir şey değildir. Ateizmin teorik propagandasını, yani proletaryanın bazı tabakalarında dinsel inanaçları yıkıp atma girişimini, bu tabakaların başarısından, ileriye doğru yürüyüşünden, sınıf savaşımı koşullarından mutlak, aşılmaz engellerle ayırmak, [marksizmi] diyalektik olmayan bir biçimde yargılamaktır; değişken, göreli bir engeli mutlak bir engel haline getirmek, yaşayan gerçek içinde birbirine çözülmez bağlarla bağlı olan şeyleri zorla birbirinden koparmaktır. Bir örnek alalım. Diyelim ki, belirli bir bölgenin ya da belirli bir sanayi dalının proletaryası bir yandan oldukça bilinçli ve tabii dinsiz sosyal-demokratlardan, öbür yandan ise nispeten geri kalmış, henüz köylülükle bütün bağlarını koparmamış, tanrıya inanan, kiliseye giden ve hatta oturduğu yerin ya da mahallenin belki de bir hıristiyan işçiler derneği kurmuş olan papazının etkisi altında kalmış işçilerden oluşuyor. Bir de bu

yerdeki ekonomik savaşımın bir greve yol açtığını varsayalım. Bir marksist, grev hareketinin başarısını ilk plana almak, işçilerin bölünmesine kararlı bir biçimde karşı çıkmak, dinsizlerle hıristiyanların birbirlerine düşmemelerini sağlamak zorundadır. Bu koşullar altında, dinsizlik propagandası, geri kalmış tabakaları ürkütmek, seçimlerde bir sandalye kaybetmek vb. gibi harcıalem bir açıdan değil de, sınıf savaşımının gerçek ilerlemesi açısından gereksiz ve zararlı olabilir. Modern kapitalist toplum koşulları içinde, sınıf savaşımının keskinleşmesi hıristiyan işçileri salt bir dinsizlik vaazından yüz kez daha çabuk sosyal-demokrasiye götürür. Bu koşullar altında ve böyle bir durumda, ateizm propagandası yapan papanın ve bütün papazların oyununa gelmiş olur, çünkü bunların tüm isteği grevci ve grevci olmayan işçiler arasındaki bölünmenin yerine tanrıya inanan ve inanmayan işçiler arasındaki bölünmeyi koymaktır. Her ne pahasına olursa olsun tanrıya karşı savaşı öğütleyen anarşist, aslında papaya ve burjuvaziye hizmet etmiş olur (nitekim anarşistler *aslında* her zaman burjuvaziye hizmet ederler). Marksist, materyalist, yani din düşmanı olmalı, ama diyalektik bir materyalist olmayı da unutmamalı, yani dine karşı savaşı spekülatif bir biçimde değil, tekdüze bir propagandanın soyut ve salt teorik alanında değil, somut bir biçimde, yığınların en etkin eğitim aracı olan sınıf savaşımı platformunda ele almalıdır. Marksist, somut durumun tümünü hesaba katmasını bilmelidir; her zaman için anarşizm ile oportünizm arasındaki dengeyi bulmasını (bu denge nispi, esnek, değişkendir, ama vardır), ne soyut "revolüsyonarizm"e, anarşizmin laf ebeliğine, ne de küçük-burjuva ya da liberal aydın "darkafalılığı" ve oportünizmine düşmemesini bilmeli, bu ikinciler gibi dine savaş açmaktan korkmamalı. Bu alanda kendisine düşen görevi unutmamalı, tanrıya inanmanın rahatlığında gevşememeli, incitmemek, ürkütmemek gibi küçük hesaplardan değil, sınıf savaşımının ilkelerinden esinlenmelidir.

Sosyal-demokrasinin din karşısındaki tutumuyla ilgili bütün özel sorunlara bu açıdan yaklaşılmalı ve çözüm yolu

aranmalıdır. Örneğin, bir papazın sosyal-demokrat parti üyesi olup olamayacağı sık sık sorulur durur. Bu soruya genellikle, Avrupa sosyal-demokrat partilerinin deneyleri tanık gösterilerek kayıtsız şartsız evet yanıtı verilir. Ancak unutulan nokta, bu deneylerin yalnızca marksizmin işçi hareketine uygulanmasından değil, aynı zamanda Rusya'da mevcut olmayan Batıya özgü tarihsel koşullardan (bu koşullardan ilerde sözedeceğiz) doğmuş olduklarıdır; bu bakımdan da, soruya kesinlikle olumlu (müspet) bir yanıt vermek yanlıştır. Koşullar ne olursa olsun, papazların sosyal-demokrat partiye üye olamayacaklarını kesinlikle ilân etmek ne kadar yanlışsa, aynı kesinlikle bunun tersini ileri sürmek de o kadar yanlıştır. Eğer bir papaz yanımızda savaşıma katılmak için bize gelir ve parti programına karşı çıkmadan görevini dürüst bir biçimde yerine getirirse, onu sosyal-demokrasi saflarına kabul edebiliriz; çünkü bu durumda, programımızın ruhu ve ilkeleriyle papazın dinsel inançları arasındaki çelişki onun kendi kişisel ve özel çelişkisi olarak kalabilir. Kendi düşünceleriyle parti programı arasında bir çelişki bulunup bulunmadığını saptamak için bütün üyelerini sınavdan geçirmek ise politik bir kuruluş için olanaksızdır. Ama böyle bir durumun Avrupa'da bile az rastlanır bir istisna oluşturacağı açıktır; özellikle Rusya'da bunun olasılığı yok gibidir. Öte yandan, bir papaz sosyal-demokrat partiye girer de tüm faaliyetini dinsel inançların propagandasına harcarsa, parti onu mutlaka saflarından çıkarmalıdır. Henüz tanrıya inançlarını yitirmemiş olan bütün işçilerin sosyal-demokrat partiye girmelerine yalnızca sesimizi çıkarmamakla kalmamalı, bunun için sürekli çaba harcamalıyız; onların dinsel inançlarının horlanma ya da alay konusu yapılmasına kesinlikle karşıyız, ama onları partimize çağırıyorsak, programımızın esprisi içinde yetiştirmek, eğitmek içindir bu, yoksa ona açıkça karşı çıkmaları için değil. Parti *içinde* düşünce özgürlüğünü kabul ederiz, ama ancak bir ölçüde ve eğilim özgürlüğü dışında: partinin çoğunluğunca reddedilmiş olan görüşlerin etkin propagandacıları ve savunucularıyla el ele yürümek zorunda değiliz.

Bir örnek daha: Sosyal-demokrat parti üyelerini, "sosyalizm benim dinimdir" dedikleri ve bu demeçlerine uygun görüşler yaydıkları için toptan ve hiçbir ayrım gözetmeden suçlayabilir miyiz? Hayır. Bunun marksizmden ve dolayısıyla sosyalizmden bir sapma olduğu tartışma götürmez, ancak bu sapmanın kapsamı ve önemi koşullara göre değişebilir. Bir ajitatör ya da işçi yığını önünde söz alan bir kimse, daha iyi anlaşılmak, konuşmasına bir giriş yapmak, düşüncelerini eğitilmemiş yığınlara daha kolay anlayabilecekeleri gerçekçi bir biçimde anlatmak için böyle demişse, bu bir şeydir. Yok eğer bir yazar "tanrının inşasından" ya da tanrı inşa eden sosyalizmden[97] sözetmeye kalkarsa (örneğin, bizim Lunaçarski ve hempalarının yaptıkları gibi), bu bambaşka bir şeydir. Birinci durumda yapılacak suçlama nice haksız ve ajitasyon özgürlüğünü çiğnediği için nice yersizse, ikinci durumda böyle bir konuşmanın partice suçlanması o kadar gerekli ve zorunludur. "Sosyalizm bir dindir" tezi kimileri için dinden sosyalizme geçişin, kimileri içinse sosyalizm*den* dine geçişin bir biçimidir.

Şimdi de, Batıda, "din özel bir iştir" tezinin oportünist yorumuna yol açmış olan koşullara geçelim. Elbette bunda oportünizmi yaratan genel nedenlerin, örneğin işçi hareketinin temel çıkarlarını geçici avantajlara feda etme eğiliminin etkilerine rastlamak mümkündür. Proletarya partisi yalnızca *devletin* dini özel bir iş olarak kabul ve ilan etmesini ister, yoksa hiçbir biçimde halkın afyonuna karşı, dinin boş inançlarına karşı yürütülecek savaşı "özel bir iş" saymaz. Oportünistler gerçekleri değiştirerek *sosyal-demokrat partinin* dini kişisel bir sorun olarak gördüğü izlenimini yaratmak isterler!

Ancak bu genel oportünist sapmanın yanısıra, bugün Avrupalı sosyal-demokratların din sorununa karşı aşırı sayılabilecek kayıtsızlıklarının kaynağını oluşturan özel tarihsel koşullar vardır. Bu koşullar iki türdendir. İlkin, dine karşı savaş devrimci burjuvazinin görevidir; ve Batıda burjuva demokrasisi, devrimler (yani kendi devrimleri) ya da feodalizme ve ortaçağ geleneklerine karşı saldırıları çağında bu görevi

geniş ölçüde yerine getirmiş, ya da getirmeye çalışmıştır. Gerek Fransa'da gerek Almanya'da, sosyalizmden çok önce başlatılmış olan (ansiklopedistler, Feuerbach) dine karşı burjuva savaşı geleneği vardır. Oysa, Rusya'da, burjuva demokratik devrimimizin koşullarına uygun olarak, bu görev de hemen hemen tek başına işçi sınıfına düşmektedir. Bu bakımdan, bizde küçük-burjuva demokrasisi (popülizm), Avrupa'ya oranla (*Vikhi*'nin[98] Yüz-karalar Kadet'lerinin ya da yeni-Kadet'lerin düşündüklerinin tersine) bu konuda çok fazlasını değil, *çok azını* yapmıştır.

Öte yandan, dine karşı burjuva savaşı geleneği Avrupa'da tipik bir burjuva *deformasyonu* yaratmıştır. Bunun da sorumlusu anarşizmdir; o anarşizm ki, marksistlerin öteden beri ve uzun uzadıya açıkladıkları gibi, burjuvaziye karşı saldırılarının bütün kudurganlığına karşın, burjuva dünya görüşüne saplanıp kalmıştır. Latin ülkelerinin anarşistleri ve blanquicileri, Almanya'da (ki daha başkalarıyla birlikte Dühring'in öğrencisiydi) ve avenesi, Avusturya'da 1880 yıllarının anarşistleri dine karşı savaşta devrimci lafazanlığı son kertesine dek götürmüşlerdir. Bu yüzden şimdi Avrupa sosyal-demokratlarının anarşistlerle *taban tabana zıt bir tutum* içine girmelerinde şaşılacak bir şey yoktur. Bunu anlayışla karşılayabilir ve bir ölçüde haklı bulabiliriz; ama bizler, Rus sosyal-demokratları olarak, Batının kendine özgü tarihsel koşullarını unutmamak zorundayız.

İkincisi, Batıda, ulusal burjuva devrimlerinden *sonra,* az çok tam bir vicdan özgürlüğünün yerleşmesinden *sonra,* dine karşı demokratik savaş sorunu tarihsel bakımdan ikinci plana itilmiş, burjuva demokrasisinin sosyalizme karşı yürüttüğü savaşım ön plana geçmiştir: öyle ki, burjuva hükümetleri klerikalizme karşı sözde liberal bir "haçlı seferi" düzenleyerek yığınların dikkatini sosyalizmden çevirmeye *özellikle* çalışmışlardır. Almanya'da *Kulturkampf* ve Fransa'da burjuva cumhuriyetçilerinin klerikalizme karşı savaşımları aynı karakteri taşımışlardır. Batıda sosyal-demokratlar arasında dine karşı savaş konusunda bugün görülen "kayıtsızlığa" öncülük

etmiş olan, işte yığınların dikkatini sosyalizmden uzaklaştırma aracı olan bu burjuva anti-klerikalizminden başka bir şey değildir. Bu da bir dereceye dek hoş karşılanabilir ve haklı görülebilir, çünkü burjuva ve Bismarck anti-klerikalizmine karşı çıkmak için sosyal-demokratların sosyalizm uğrunda savaşım içinde dine karşı savaşı *ikinci plana itmekten* başka çareleri yoktu.

Rusya'da ise koşullar bambaşkadır. Proletarya burjuva demokratik devrimimizin öncüsüdür. Partisi bütün ortaçağ kalıntılarına karşı verilecek savaşın ideolojik öncüsü olmalıdır. Bu kalıntıların içine ise, eski resmi din gibi, onu yenileştirmeye, değiştirmeye, başkalaştırmaya yönelik bütün çabalar da girer. Bu bakımdan, Alman sosyal-demokratların oportünizmini nispeten yumuşak bir dille kınamış olan Engels (ki bunlar *devletin* dini özel bir iş olarak ilan etmesiyle yetinmeyerek dinin sosyal-demokratların kendileri ve sosyal-demokrat partisi için de özel bir sorun olduğunu resmen *ilan edilmesini* istiyorlardı), bugün yaşamış olsaydı, bu Alman deformasyonunun Rus oportünistlerince yinelenmesi karşısında bu baylara kuşkusuz *yüz kez* daha şiddetli saldırılarda bulunurdu.

Parlamento kürsüsünden dinin halkların afyonu olduğunu söylemekle fraksiyonumuz son derece isabetli hareket etmiştir; bu suretle, din konusunda bütün Rus sosyal-demokratlarına örnek olması gereken bir davranışta bulunmuştur. Acaba daha ileri gitmek ve dinsizlik tezini daha çok deşmek gerekir miydi? Sanmıyoruz. Çünkü bu proletarya partisini dine karşı savaşı abartmaya itmiş olurdu; bu da dine karşı burjuva savaşıyla sosyalist savaş arasındaki "ara çizgiyi" ortadan kaldırma sonucunu doğururdu. Duma'daki sosyal-demokrat grubun yerine getirmek zorunda bulunduğu bu ilk görev şerefle yerine getirilmiştir.

Sosyal-demokrasinin ikinci ve belki en önemli görevi, kilisenin ve papazların, işçi sınıfına karşı savşımında gerici hükümetin ve burjuvazinin destekleri olarak oynadıkları rolü açıklamaktı. Bu görev de şerefle yerine getirilmiştir. Kuşku-

suz bu konuda henüz söylenecek pek çok şey vardır ve sosyal-demokratların bundan sonraki konuşmaları yoldaş Surkov'un konuşmasını elbette ki tamamlayacaktır. Doğrusu, Surkov'un konuşması mükemmeldi ve bu konuşmanın partinin bütün örgütlerince yayılması partimizin başlıca görevlerinden biri olmalıdır.

Üçüncü görevimiz, Alman oportünistlerince yozlaştırılıp duran tezin *doğru* anlamını en açık biçimde ortaya koymak, açıklamaktı: yani "dinin özel bir iş olduğunun ilanı" tezini. Bunu yoldaş Surkov ne yazık ki yapmamıştır. Buna şu bakımdan da hayıflanmak gerekir ki, daha önce yoldaş Belousov'un bu konuda işlediği hataya parlamentodaki grubumuz ses çıkarmamış ve yalnızca *Proletari* bunu zamanında belirtmişti. Gruptaki görüşmeler, ateizm tartışmalarının ve dinin özel bir sorun olarak ilanını isteyenlerin hangi noktada haklı olduklarının ve hangi noktada yanıldıklarının açıkça ortaya konulması gereğini grubumuzun gözünden gizlediğini göstermektedir. Biz tüm grubumuza ilişkin bu yanılgıyı yalnızca Surkov yoldaşa yükleyecek değiliz. Tam tersine, hatanın tüm partimize ilişkin olduğunu açıkça kabul etmeliyiz: Partimiz bu sorunu yeterince irdelememiş, Engels'in Alman sosyal-demokratlarına yaptığı uyarının kapsamını sosyal-demokratların bilincine yeterince yerleştirememiştir. Gruptaki görüşmeler bunun Marx'ın doktrinini göz önünde bulundurmak isteğinin yokluğundan değil, yalnızca sorunun iyice anlaşılmamış olmasından ileri geldiğini göstermiştir. Bu hatanın grubumuzun bundan sonraki müdahalelerinde düzeltileceğinden kuşku duymuyoruz.

Bir tüm olarak yoldaş Surkov'un konuşması mükemmeldi ve söylediklerinin bütün örgütlerimizce yayılması gerekir. Bunun üzerinde ısrarla duruyoruz. Grupta bu konuşma üzerinde yapılan görüşmeler ve tartışmalar, konuşmacının bir sosyal-demokrat olarak görevini tam anlamıyla yerine getirdiğini göstermiştir. Gönül ister ki, bundan böyle grup içindeki görüşmelerin tutanakları da parti basınında daha sık yayınlansın, böylece basınla grup arasında daha yakın ilişkiler

kurulsun ve grubumuzun kendi içinde partinin ve parlamento grubunun faaliyetlerinde ideolojik birliğin kurulması için yaptığı çetin çalışmalar partimizin gözleri önüne serilmiş olsun.

"Proletari" no 45.
13 (26) Mayıs 1909

Bütün Yapıtları, Paris-Moskova
cilt 15, s. 332-344

AVRUPA İŞÇİ HAREKETİ İÇİNDEKİ AYRILIKLAR

I

AVRUPA ve Amerika'daki çağdaş işçi hareketinin içinde görülen başlıca taktik ayrılıklar, bugün artık bu hareketin egemen teorisi haline gelmiş olan marksizmden sapmış iki büyük eğilime karşı sürdürülen savaşa indirgenebilir. Bu iki eğilim revizyonizm (oportünizm, reformizm) ile anarşizmdir (anarko-sendikalizm, anarko-sosyalizm). Marksizm ve marksist taktikten bu iki sapma, işçi sınıfının yığın hareketinin yarım yüzyılı geçen uzun tarihi boyunca, bütün uygar ülkelerde çeşitli biçimler altında ve farklı nüanslarla kendini göstermiştir.

Salt bu olaydan kolayca anlaşılabileceği gibi, bu sapmaları ne rastlantıyla, ne belirli kişi ya da grupların hatalarıyla, hatta ne de ulusal özellik ve geleneklerin etkisiyle açıklamak mümkündür. Bunun ekonomik rejimde bütün kapitalist ülkelerin evriminin niteliğinde yatan temelli ve sürekli nedenleri

olmak gerekir. Hollandalı marksist Anton Pannekoek'in geçen yıl yayınlanan küçük kitabı (*Die taktischen Differenzen in der Arbeiterbewegung*,[1] Hamburg, Erdmann Dubber, 1909) bu nedenlerin bilimsel çözümlemesi doğrultusunda ilginç bir girişimdir. Bu yazımızda, okuyucularımıza Pannekoek'in isabetinden kuşku duyulamayacak olan çıkarımlarını tanıtmaya çalışacağız.

Taktik konusunda zaman zaman ortaya çıkan anlaşmazlıkları yaratan başlıca ve en köklü nedenlerden biri bizzat işçi hareketinin büyümesidir. Eğer bu hareketi bilmem hangi fantastik fikrin ölçüsüne vuracak yerde sıradan insanların pratik bir hareketi olarak görecek olursak, her gün yeni üyelerin ve emekçi yığınların yeni yeni tabakalarının harekete katılmasının ister istemez teori ve taktik alanında dalgalanmalara, eski hataların yinelenmesine, modası geçmiş görüş ve yöntemlere geçici olarak da olsa ikide-bir geri dönülmesine vb. yol açacağını kolayca anlarız. Her ülkenin işçi hareketi, yeni üyelerin "eğitimi" için enerji, çaba, dikkat ve zaman harcar.

Devam edelim. Kapitalizm çeşitli ülkelerde ve ulusal ekonominin çeşitli kollarında aynı hızla gelişmez. Marksizmin işçi sınıfı ve ideologlarınca en kolay, en çabuk, en tam ve en sürekli biçimde benimsenmesi büyük sanayinin azami gelişme koşullarına bağlıdır. Geri kalmış ya da yavaş gelişen ekonomik ilişkiler, sürekli olarak işçi hareketinin içinde, marksizmin ancak bazı yönlerini benimseyen, yeni görüşün ancak bazı kısımlarını ya da belirli slogan ve istekleri kabul eden, genellikle burjuva görüşlerinin ve özellikle demokratik burjuva görüşlerinin bütün gelenekleriyle kararlı bir biçimde bağlarını koparamayan unsurların ortaya çıkmasına yol açar.

Bunun yanısıra, ayrılıkların bir kaynağı da, çelişkiler içinde ve çelişkiler yoluyla gerçekleşen sosyal evrimin diyalektik niteliğidir. Kapitalizm giderek gelişir, çünkü eski üretim biçimlerini yıkar ve üretici güçleri geliştirir; ama aynı zamanda, gelişmesinin belirli bir aşamasında, üretici güçlerin büyümesini engeller. İşçileri kalkındırır, örgütler, disipline ko-

(1) *İşçi Hareketindeki Taktik Ayrılıklar.*

şar, ama aynı zamanda onları ezer, bellerini büker, yozlaşmaya, soysuzlaşmaya, yoksulluğa vb. yol açar. Kapitalizm kendi mezarını kendisi kazar, yeni bir rejimin unsurlarını kendi bağrından çıkarır, ama bir "sıçrama" olmadan, bu unsurlar tek tek genel durumu değiştiremez, sermaye egemenliğini söküp atamaz. Gerçek yaşamın, kapitalizm ve işçi hareketinin canlı tarihinin bu çelişkilerini marksizm, diyalektik materyalizm teorisi olarak yorumlar. Ama yığınlar öğreneceklerini kitaplardan değil, bizzat yaşamın içinde öğrenirler. İşte bunun içindir ki, insanlar ya da gruplar sürekli olarak aşırılıklara kayarlar, kapitalist gelişmenin şu ya da bu özelliğini, bu gelişmeden çıkarılacak şu ya da bu "dersi" tek yanlı bir teori, tek yanlı bir taktik sistemi haline getirirler.

Burjuva liberal ve demokrat ideologlar marksizmi anlamazlar, çağdaş işçi hareketini anlamazlar, durmadan bir aşırılıktan bir başka aşırılığa atlarlar. Kimi zaman düzenin bozukluğunu kötü insanların sınıfı sınıfa "düşürmesi" ile açıklarlar, kimi zaman işçi partisinin "barışçı bir reform partisi" olduğunu söyleyerek avunurlar. Anarko-sendikalizm ve reformizmde bu burjuva görüşünün ve etkisinin doğrudan bir örneğini görmek mümkündür: bu eğilimlerin her ikisi de işçi hareketinin *tek bir* yönüne saplanıp kalırlar, bu tek yanlı karakteri teori haline getirirler, bu hareketin, falanca dönemin işçi sınıfı faaliyetinin belirli koşullarının özellikleri olan eğilimlerinin bir arada bulunabileceğini kabul etmeye yanaşmazlar. Oysa, gerçek yaşam, gerçek tarih bu değişik eğilimleri *içinde barındırır*: tıpkı yaşamın ve doğadaki gelişimin hem yavaş evrimi hem de hızlı sıçrayışları, sürekli çözümleri içlerinde barındırdıkları gibi.

Revizyonistler "sıçramalar" ve işçi hareketiyle tüm eski toplum arasında ilkeler planında mevcut çelişki konusunda söylenilenlerin tümünü boş laflar sayarlar. Reformlara sosyalizmin kısmi gerçekleştirilmesi gözüyle bakarlar. Anarko-sendikalistler "küçük işleri" ve özellikle parlamento kürsüsünden yararlanmayı küçümserler ve reddederler. Oysa, bu taktik, büyük olayları yaratan güçleri toplamasını bilmeden

"büyük akşamı" ya da "sökecek şafağı" beklemek anlamını taşır. Her iki eğilimin de temsilcileri en önemli, en ivedi eylemi frenlerler: işçilerin, iyi işleyen ve *her* durumda iyi işlemesini bilen geniş, güçlü örgütler halinde, sınıf savaşımı esprisini benimsemiş, amaçlarının açık bir bilincine varmış ve gerçek marksist bir anlayışa göre eğitilmiş örgütler halinde bir araya getirilmelerini.

Burada ufak bir parantez açarak her türlü yanlış anlamayı önlemek bakımından şu noktayı belirtmek isteriz ki, Pannekoek çözümlemesini salt *Batı* Avrupa ve özellikle Almanya ve Fransa tarihinden aldığı örneklerle desteklemekte, Rusya'yı *hiçbir biçimde* göz önünde bulundurmamaktadır. Eğer arasıra Rusya'dan sözeder gibi görünüyorsa, bunun tek nedeni, marksist taktiğe oranla belirli ve belli sapmalar yaratan eğilimlerin, Rusya ile Batı arasındaki muazzam kültür, görenek, tarihsel ve ekonomik koşul farklarına karşın, bizde de ortaya çıkmış olmasıdır.

Son olarak, işçi hareketine katılanlar arasında anlaşmazlıklara yol açan bellibaşlı nedenlerden biri de, genel olarak egemen sınıfların ve özellikle burjuvazinin uyguladıkları taktiklerdeki değişikliklerdir. Eğer burjuvazinin taktiği her zaman bir-örnek ya da hiç değilse aynı türden olsaydı, işçi sınıfı aynı biçimde bir-örnek ya da benzer bir taktikle karşılık vermesini çok geçmeden öğrenirdi. Oysa, bütün ülkelerin burjuvazileri çıkarlarını savunmak ve egemenliklerini elden bırakmamak için ister istemez birbirinden ayrı iki hükümet sistemi, iki yöntem uygularlar. Bu yöntemler bazan birbirini izlerler, bazan da çeşitli kombinezonlar halinde iç içe girmiş bir durum gösterirler. Bunlardan birincisi şiddet yöntemi, işçi hareketine her türlü ödünde bulunmayı reddeden, bütün köhne kurumları destekleyen, reformlara kesinlikle karşı çıkan yöntemdir. Batıda giderek toprak sahipleri sınıfının politikası olmaktan çıkıp genel olarak burjuva politikasının varyantlarından biri olmaya yüz tutan politikanın özü budur. İkinci yöntemse "liberalizmin" yöntemidir, politik haklar, reformlar, ödünler vb. doğrultusunda alınan önlemlerdir.

Burjuvazi bu yöntemlerden birinden ötekine, bazı kimselerin kötü niyetli hesapları ya da rastlantılar sonucunda değil, kendi öz durumunun temel çelişkisi yüzünden geçer. Normal bir kapitalist rejim istikrarlı bir temsili rejim, halka tanınmış bazı siyasal haklar olmadan başarıyla gelişemez. Çünkü halkın "kültür" açısından nispeten güçlü olması zorunludur. Bu asgari kültür zorunluluğu, kapitalist üretim biçimi koşullarının, ilerleyen tekniğin, kapitalist üretim biçiminin karmaşıklığının, esnekliğinin, değişkenliğinin, evrensel rekabetteki büyümenin vb. sonucudur. Burjuva taktiklerinde dalgalanmalar, şiddet yönteminden sözde ödünler yöntemine geçiş, bu son yarım yüzyıl içinde bütün Avrupa ülkeleri tarihinin belirgin özelliğidir. Şunu da ekleyelim ki, birçok ülkeler bu yöntemlerden birini ya da ötekini yeğ tutarak belirgin dönemlerde uygularlar. Örneğin, İngiltere, 1860-1880 yılları arasında, "liberal" burjuva politikasının uygulandığı ülke olmuştur; Almanya ise, 1870-1890 yılları arasında, şiddet yöntemine yönelmiştir vb., vb..

Şiddet yöntemi Almanya'da hüküm sürdüğü sırada, bu burjuva hükümeti sisteminin sonuçlarından bir tanesi anarko-sendikalizmin, ya da o zamanın deyimiyle işçi hareketinde anarşizmin gelişmesi olmuştur (1890 yıllarının başında "gençler";[99] 1880 yıllarının başında Johann Most). 1890'da, ödünler doğrultusunda bir dönüm noktasına gelince, bu dönüm noktası her zaman olduğu gibi işçi hareketi için daha da tehlikeli olmuş, çünkü burjuva "reformizminde" de aynı doğrultuda bir yankı uyandırmıştır: işçi hareketinde görülmeye başlanan oportünizm. Pannekoek bu konuda şunları yazmaktadır: "Burjuvazinin liberal politikasının olumlu (müspet), gerçek amacı işçilere yollarını şaşırtmak, saflarında bölünmeler yaratmak, politikalarını güçsüz ve gelip geçici bir psödo-reformizm politikasına dönüştürmektir."

Bir süre için burjuvazi "liberal" bir politika sayesinde amacına ulaşır. Pannekoek'in haklı olarak belirttiği gibi, bu politika "daha ince" bir politikadır. İşçilerin bir bölüğü, temsilcilerinin bir bölüğü görünürdeki ödünlerin tuzağına düşer-

ler, kandırılırlar. Revizyonistler sınıf savaşımı teorisinin "modası geçmiş" olduğunu ileri sürerler, ya da pratik açıdan bu teorinin bir inkârı olan bir politikaya kendilerini kaptırırlar. Burjuva taktiklerinin çizdiği zikzaklar işçi hareketinde revizyonizmi güçlendirir ve ortaya çıkan görüş ayrılıklarını bölünmeye dek götürür.

Bütün bu nedenler ve benzerleri işçi hareketi içinde, proleter çevrelerde uygulanacak taktik konusunda görüş ayrılıklarına yol açar. Ancak proletarya ile küçük-burjuvazi tabakaları ve onlara yakın köylüler arasında bir "Çin seddi" yoktur ve olamaz. Bu yüzden, kişilerin, grupların ve çevrelerin küçük-burjuvaziden proletaryaya geçişlerinin ister istemez proletaryanın taktiğinde dalgalanmalara yol açacağı kolaylıkla anlaşılır.

Çeşitli ülkelerdeki işçi hareketinin deneyimleri, pratiğin somut sorunları temeli üzerinde marksist taktiğin niteliğini daha iyi anlamamıza yardım eder; genç ülkeleri marksizmden sapmaları daha iyi kavramaya ve bunlara karşı daha büyük bir başarıyla savaşım vermeye iter.

"Zvezda" no 1.
16 Aralık 1910
İmza: *V. Iline*

Bütün Yapıtları, Paris-Moskova
cilt 16, s. 369-374

MARKSİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİNİN BAZI ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE

ENGELS, kendisi ve ünlü dostu hakkında şöyle derdi: Bizim doktrinimiz bir dogma değil, bir eylem kılavuzudur. Bu klasik formül marksizmin sık sık gözden uzak tutulan bir yönünü etkili ve çarpıcı bir biçimde vurgular. Engels'in sözüne kulak asmadığımız takdirde, marksizmi şekilsiz ve kırık dökük bir mumya haline sokmuş, canlı ruhunu boşaltmış, teorik temellerini yıkmış oluruz. Oysa, marksizmin teorik temelleri diyalektik ve her şeyi kapsamına alan çelişkilerle dolu bir hareket anlamında tarih teorisidir. Bunu gözden uzak tuttuğumuz takdirde, marksizmin çağın pratik sorunlarıyla, o her yeni dönemeçte değişebilen güncel sorunlarıyla ilişkilerini koparmış, en azından gevşetmiş oluruz.

Oysa, günümüzde, Rusya'da marksizmin yazgısıyla yakından ilgili kimseler arasında, Marx'ın doktrininin bu yönünü gözden uzak tutanlara sık sık rastlamaktayız. Bununla

birlikte, bu son yıllar içinde Rusya'nın büyük çalkantılara sahne olduğunu, eylem koşullarının ve dolayısıyla görevlerimizin doğrudan doğruya bağlı bulundukları durumun, sosyal ve politik ortamın başdöndürücü bir hızla değiştiğini herkes farketmektedir. Kuşkusuz, temel sınıflar ilişkisi değişmedikçe tarihsel dönemeçlerde değişmeyen genel ve ana görevlerden sözetmiyorum. Rusya'nın ekonomik (ve salt ekonomik de değil) gelişiminin genel doğrultusu gibi, Rus toplumunun çeşitli sınıfları arasındaki temel ilişkinin, diyelim şu son altı yıl içinde değişmediği açıkça ortadadır.

Ancak yakın ve dolaysız eylemin görevleri bu süre içinde, somut sosyal ve politik durumdaki değişmelere koşut olarak çok belirgin bir biçimde değişmiştir; bu bakımdan, canlı bir doktrin olan marksizmin aynı yönleri elbette birinci planda kalamazdı.

Amacımızı biraz daha açıklığa kavuşturmak için, şu son altı yıl içinde somut sosyal ve politik durumumuzda meydana gelen değişikliklere bir göz atalım. Bu dönemin açıkça iki alt-döneme ayrıldığını saptamak kolaydır: bunlardan üç yıl süren birincisi aşağı yukarı 1907 yazında, ikincisiyse 1910 yazında sona ermiştir. Birinci üç yıllık dönem, salt teorik açıdan, Rusya'daki politik sistemin temel özelliklerinde meydana gelen hızlı dönüşümün damgasını taşır. Bu dönüşüm çok çalkantılı geçmiş, iniş ve çıkışlar birbirini yoğun bir biçimde izlemiştir. "Üstyapıdaki" bu değişikliklerin sosyal ve ekonomik temeli, tarihte benzerine az rastlanılan güçlü bir yığın eylemi olmuştur. Rus toplumunun *bütün sınıflarının çok çeşitli alanlar* kapsayan bir eylemi (Duma'da, Duma dışında, basında, sendikalarda, toplantılarda vb.).

Buna karşılık, ikinci üç yıllık dönemin belirgin niteliği —burada salt teorik ve "sosyolojik" bir bakış açısıyla yetindiğimizi bir kez daha belirtelim— nerdeyse tam bir durgunluk sayılabilecek olan çok yavaş bir gelişmedir. Politik rejimde hemen hemen hiçbir hissedilir değişiklik olmamıştır. Bir önceki dönemdekinin tersine, *sınıfların* aşağı yukarı hiçbir alanda hiçbir açık eylemine rastlanmamıştır.

Bu iki dönemin ortak noktası, Rusya'nın evriminin her ikisinde de eski kapitalist evrimin ötesine geçmemiş olmasıdır. Bu ekonomik evrimle ortaçağ kalıntısı feodal kurumların süregelen varlığı arasındaki çelişki ortadan kalkmamıştır; bu çelişki olduğu gibi kalmış, ve burjuva unsurunun çeşitli kurumlara nüfuzu onu ortadan kaldırmak şöyle dursun, tersine daha da keskinleştirmiştir.

İki dönem arasındaki fark ise, birincisinde tarihsel eyleme yukarıda sözkonusu edilen hızlı ve hoyrat dönüşümlerin yol açacağı sonuç sorununun egemen olmuş olmasıdır. Bu dönüşümlerin özü, Rusya'nın evriminin kapitalist karakteri yüzünden ancak burjuva nitelikte olabilirdi. Ama burjuvaziden burjuvaziye fark vardır. Az çok ılımlı bir liberalizmden yana olan büyük ve orta burjuvazi, sosyal durumunun gereği olarak hoyrat dönüşümlerden ürküyor ve politik "üstyapıda" olsun, toprak rejiminde olsun, eski kurumların önemli kalıntılarını korumaya çalışıyordu. "El emeğiyle" yaşayan köylülerle iç içe girmiş küçük kır burjuvazisi ise, her türlü feodal kalıntılara daha az yer bırakan ***başka türden*** burjuva dönüşümlerinin özlemini duymamazlık edemezdi. Ücretli işçiler, çevrelerinde olup bitenlere bilinçli bir tutum içinde baktıkları ölçüde, her ikisi de burjuva rejiminin çerçevesi içinde kaldıkları halde, ona tamamen farklı biçimler, farklı bir gelişme temposu, daha dar ya da daha geniş kapsamlı bir ilerici içerik veren bu iki eğilim arasındaki çatışmaya kayıtsız kalamazlar, bu konuda belirli bir düşünceye sahip olmazlık edemezlerdi.

Böylece, bir önceki üç yıllık dönem, genellikle taktik sorunlar diye adlandırılan sorunları, bir rastlantı olarak değil, bir zorunluluk olarak marksizmin ön planına almıştır. *Viekhi* takımının ve arkadaşlarının sandıkları gibi, bu sorunlarla ilgili tartışmaların ve görüş ayrılıklarının salt "aydın" tartışmaları, "henüz uyanmamış proletarya üzerinde nüfuz sağlama savaşımı" ya da "aydınların proletaryaya ayak uydurması" çabası olduğunu düşünmek kadar büyük bir yanılgı olamaz. Tersine, bu sınıf olgunluğa erişmiş olduğu içindir ki,

Rusya'nın tüm burjuva evriminin bu iki eğilimi arasındaki çatışmaya kayıtsız kalamamıştır. Ve yine bu yüzdendir ki, bu sınıfın ideologları bu çeşitli eğilimlerin teorik tanımlamalarını yapmak zorunda kalmışlardır.

İkinci üç yıllık dönemde, Rusya'nın burjuva evriminin çeşitli eğilimleri arasında herhangi bir çatışma *sözkonusu olmamıştır;* her iki eğilim gericiliğin vahşi saldırıları karşısında ezilmiş, silinmiş, geri itilmiş, geçici olarak boğulmuştur. Gericiliğin destekleri yalnızca sahne ışıklarının önüne çıkmakla kalmamış, aynı zamanda burjuva toplumunun en geniş çevrelerinin yüreğini, *Viekhi*'nin pek güzel canlandırdığı bir yılgınlıkla doldurmuş, her şeyden el-etek çekmelerine yol açmıştır. Dışarıdan bakıldığında, iki reform yönteminin çatışmasına tanık olunmamış, onun yerine her türlü reform umudu yitirilmiş, "teslimiyet" ve "pişmanlık" duygusu ağır basmış, anti-sosyal doktrinler, mistisizm modası ve benzeri olgular alıp yürümüştür.

Ve bu ani değişiklik ne bir rastlantı, ne de yalnızca bir "dış" baskının sonucu olarak meydana gelmiştir. Bir önceki dönem, kuşaklar boyu, yüzyıllar boyu, politik sorunların dışında, bu sorunlara yabancı kalmış halk tabakalarını öylesine silkelemişti ki, "değer yargılarının yeniden gözden geçirilmesi", temel sorunların yeniden incelenmesi, teoriyi, temel ilkeleri öğrenme hevesi ve merakı adeta kendiliğinden ve zorunlu olarak gündeme girmişti. Uzun uykularından birdenbire uyandırılmış ve en ciddi sorunlarla birdenbire karşı karşıya gelmiş olan milyonlarca insan uzun süre bu yükseklikte kalamadılar; soluk alma, basit sorunlara dönme, yeni bir hazırlıktan geçme gereksinimindeydiler. Bu kadar zengin dersleri ancak öyle "sindirebilirler" ve daha da geniş yığınıkların bu kez çok daha sağlam, çok daha bilinçli, güvenli, isabetli adımlarla çok daha ileriye gitmeleri ancak öyle sağlanabilirdi.

Tarihsel gelişmenin diyalektiği birinci dönemin misyonunun ülke yaşamının bütün alanlarında ivedi reformların gerçekleştirilmesine, ikinci dönemin misyonunun ise kazanılan deneyimlerin özümlenir hale sokulmasına, bunların daha ge-

niş çevrelerce benimsenmesine, çeşitli sınıfların geri kalmış kesimlerine nüfuz etmesine yönelmesini istemiştir.

Ölü bir dogma, tamamlanmış, hazır, değişmez bir doktrin olmayıp canlı bir eylem kılavuzu olduğu içindir ki, marksizm sosyal yaşam koşullarında meydana gelen ani değişiklikleri yansıtmazlık edemezdi. Bu değişikliklerin sonucu olarak büyük bir parçalanma, dağılma, kargaşa ve düzensizlik görüldü, türlü türlü dalgalanmalara tanık olundu, bir sözcükle marksizm büyük bir *iç* bunalım geçirdi. Bu parçalanmaya karşı alınacak enerjik önlemler, marksizmin *ilkelerini* savunmak için çetin ve inatçı bir savaş böylece öncelik kazandı. Görevlerini formüle etmek için marksizmden vazgeçemiyen sınıfların çok geniş tabakaları bir önceki dönemde marksizmin ilkelerini ancak bölük-pörçük bir biçimde benimsemişlerdi; "sloganlar", taktik sorunlara yanıtlar ezberlemişler, ama bu yanıtların marksist kriterlerini *anlamamışlardı.* Sosyal yaşamın çeşitli alanlarında "değer yargılarının yeniden gözden geçirilmesi", marksizmin en genel ve en soyut felsefi ilkelerinin "revizyonuna" yol açıyordu. İdealizmin çeşitli varyantları ile burjuva felsefesi marksistlere musallat olan *Machisme* salgınında kendini gösteriyordu. Anlaşılmadan ve üzerinde düşünülmeden ezberlenen "sloganların" yinelenmesi boş ve tumturaklı lâflar etme modasının alıp yürümesine yol açıyordu; böylece *"otzovizm"*[100] gibi temelde marksizme karşıt küçük-burjuva eğilimleri ortaya çıkıyor, bazıları da "otzovizm"de marksizmin "legal bir nüansını" görüyorlardı.

Öte yandan, *Viekhi* zihniyeti, geniş burjuva tabakalarını kaplayan yılgınlık, marksist teori ve pratiği "itidal ve düzen" çerçevesi içine sokmak isteyen eğilimi de etkilemeye başladı. Böylece marksizmden kala kala bir sürü boş lâflar, "hiyerarşi", "hegemonya" vb. üzerine söylenip duran ve liberal bir zihniyeti yansıtan safsatalar kaldı.

Bu yazıda bütün bu görüşleri incelemek elbette amacımızın dışındadır. Marksizmin geçirmekte olduğu bunalım ve bu bunalıma sıkı sıkıya bağlı bulunan bugünkü tüm sosyal ve ekonomik durum üzerine yukarıda söylediklerimizi

kanıtlamış olmak için bunlara yalnızca değinmek istedik. Bu bunalımın ortaya çıkardığı sorunlara sırtımızı çeviremeyiz. Sorunları lâf kalabalığıyla geçiştirmeye çalışmak kadar zararlı, ilkelere aykırı bir şey olamaz. Bugün en önemli görevimiz, bunalımın derinliğini ve onunla savaşma gereğini anlamış *bütün* marksistleri bir çatı altında toplayarak, marksizmin teorik temellerini ve ana ilkelerini, burjuva etkisinden sıyrılamayan "yol arkadaşlarının" çeşitli yönlerdeki sapmalarına karşı savunmaktır.

Bundan önceki üç yıllık dönemin sosyal yaşama bilinçli bir biçimde katılmaya ittiği geniş çevreler bugün marksizmi çoğu kez yeni yeni öğrenmeye başlamaktadırlar. Burjuva basını bu konuda eskisinden çok daha büyük yanılgılara yol açmakta ve bunları çok daha geniş ölçüde yaymaktadır. Bu bakımdan, marksizm bünyesindeki parçalanma çok daha tehlikeli bir nitelik kazanmaktadır. Ve işte bunun içindir ki, bu parçalanmayı kaçınılmaz kılan nedenleri anlamak ve onu önlemek için kararlı ve birlik içinde savaşmak, yaşadığımız dönemin marksistlere yüklediği en önemli görevdir.

"Zvezda" no 2.
23 Aralık 1910
İmza: *V. Iline*

Bütün Yapıtları, Paris-Moskova
cilt 17, s. 33-38

KARL MARX'IN DOKTRİNİNİN TARİHSEL YAZGISI[101]

MARX'ın doktrininde en önemli olan nokta, sosyalist toplumun yaratıcısı olarak proletaryanın evrensel tarihsel rolünü gün ışığına çıkarmış olmasıdır. Marx'ın bu doktrinini, formüle edildiğinden bu yana dünyada cereyan eden olaylar doğrulamış mıdır?

Marx bu doktrini ilk olarak 1848'de ortaya atmıştır. Marx ve Engels'in 1848'de yayınlanan *Komünist Partisi Manifestosu* bu doktrinin bugüne dek yapılmış en tam ve en sistematik ekspozesidir. O zamandan bu yana, dünya tarihi bellibaşlı üç döneme ayrılır: 1) 1848 Devriminden Paris Komününe (1871); 2) Paris Komününden Rus Devrimine (1905); 3) Rus Devriminden günümüze dek süren dönemler.

Şimdi bu dönemlerden her birinde Marx'ın doktrini nasıl bir yazgı çizgisi izlemiş, buna bir göz atalım.

I

Birinci dönemin başında Marx'ın doktrini henüz egemen olmaktan uzaktır. Yalnızca sosyalizmin çok sayıda fraksiyon ya da akımlarından bir tanesidir. Sosyalizmin egemen biçim-

leri temelde bizdeki popülizme benzeyen akımlardır: bunların ortak özelliğiyse, tarihsel hareketin materyalist temelini anlayamamak, kapitalist toplumdaki sınıflardan her birinin rolünü ve önemini kavrayamamak, demokratik reformların burjuva niteliğini "halk", "adalet", "hukuk" vb. üzerine söylenen sözde sosyalist laflarla gizlemek...

1848 Devrimi, Marx-*öncesi* sosyalizmin bütün bu şamatalı, uyumsuz, tutarsız biçimlerine kesin bir darbe indirmiştir. Bütün ülkelerde, devrim toplumun çeşitli sınıflarını *iş başında* gözler önüne serer. Paris'te 1848 Haziran günlerinde işçilerin cumhuriyetçi burjuvazi tarafından katledilmesi, proletaryanın ve yalnızca proletaryanın sosyalist niteliğini kesin olarak saptar. Liberal burjuvazi bu sınıfın bağımsızlığından öylesine ürker ki, en berbat gericiliği yüz kez mübah sayar. Liberalizm, korkusundan gerici güçlere yaltaklanır. Köylülük, feodalizm kalıntılarının ortadan kaldırılmasıyla yetinir ve düzenden yana durum alır; *işçi demokrasisi ile burjuva liberalizmi arasında* ancak arasıra bocalar. Sınıflar-*dışı* sosyalizm ve sınıflar-*dışı* politika üzerindeki bütün doktrinlerin gevezelikten başka bir şey olmadıkları anlaşılır.

Paris Komünü (1871) burjuva reformlarının bu evrimini tamamlar. Cumhuriyet, yani sınıf ilişkilerinin en açık bir biçimde ortaya çıktığı bu devlet örgütlenme biçimi, güçlenmesini salt proletaryanın kahramanlığına borçludur.

Avrupa'nın bütün öbür ülkelerinde, daha karışık ve daha yavaş bir evrim hep aynı sonuca, kesin biçimini alan bir burjuva toplumuna varır. Birinci dönemin (1848-1871) —ki bu bir fırtınalar ve devrimler dönemidir—sonunda Marx-öncesi sosyalizm *ölür*. Bağımsız proletarya partileri doğar: Birinci Enternasyonal (1864-1872) ve Alman sosyal-demokrasisi.

II

İkinci dönemin (1872-1904) birincisinden farkı "barışçı" niteliği, devrimlerin yokluğudur. Batı, burjuva devrimlerini bitirmiştir. Doğu henüz bu devrimlere hazır değildir.

Batı gelecekteki dönüşümlerin "barışçı" hazırlık dönemine girer. Her yanda, proleter bir temele dayalı sosyalist partiler kurulur, bunlar burjuva parlamentarizminden yaralanmayı, gündelik basınlarını, eğitim kurumlarını, sendikalarını, kooperatiflerini kurmayı öğrenirler. Marx'ın doktrini tam bir zafere ulaşır ve *genişliğine yayılır*. Proletarya güçleri yavaş ama güvenli adımlarla toplanır, gelecekteki savaşlara hazırlanır.

Tarihin diyalektiği öyledir ki, marksizmin teori alanındaki zaferi düşmanlarını marksist *kılığına girmeye* zorlar. İçten çürümüş liberalizm, sosyalist *oportünizm* biçimi altında hortlamaya çalışır. Güçlerin büyük savaşlara hazırlanma dönemini bu savaşlardan vazgeçtiği biçiminde yorumlar. Ona göre, ücretli köleliğe karşı savaşım amacıyla kölelerin durumlarını düzeltmeleri, özgürlük haklarını birkaç kuruş karşılığında satmalarıyla gerçekleştirilir. Alçakça "sosyal barışı" (yani kölelikten yana bir barışı), sınıf savaşımından vazgeçilmesini vb. savunurlar. Sosyalist parlamenterler, işçi hareketinin çeşitli memurları ve "sempatizan" aydınlar arasında pek çok yandaşları vardır.

III

Oportünistler "sosyal barışı" göklere çıkarır ve "demokrasi" sayesinde fırtınaları önlemeye çalışırken, Asya'da dünyayı sarsan yeni bir kasırgalar dönemi açıldı. Rus Devrimini, Türk, İran ve Çin devrimleri izledi. Bugün bu kasırgalar ve Avrupa'daki "yankıları" döneminde yaşıyoruz. Halen türlü "uygar" sırtlanların iştihasını çeken büyük Çin Cumhuriyetinin yazgısı ne olursa olsun, dünyada hiçbir güç ne Asya'daki eski feodal düzeni geri getirebilecek, ne de Asya ve yarı-Asya ülkelerinde halk yığınlarının kahraman demokratizmini yeryüzünden silebilecektir.

Avrupa'da kapitalizme karşı kesin bir savaşımın uzun süre ertelenmiş olması, yığın savaşının hazırlanması ve gelişmesi koşullarından habersiz insanları umutsuzluğa ve anar-

şizme sürüklemiştir. Şimdi bu anarşist umutsuzluğun ne kadar miyop ve ödlek olduğunu görüyoruz.

Sekiz yüz milyon insanı barındıran Asya'nın Avrupalılarla aynı ülküler uğrunda savaşıma sürüklenmiş olmasından umutsuzluğa düşmek şöyle dursun, tam tersine cesaretlenmeliyiz.

Asya'daki devrimler bize liberalizmin aynı sünepeliğini ve alçaklığını, demokratik yığınların bağımsızlığının aynı olağanüstü rolünü, proletarya ile her türlü burjuvazi arasındaki aynı kesin ayrımı göstermiştir. Avrupa ve Asya'daki deneylerinden sonra, hâlâ *sınıflar-dışı* bir politikadan ve *sınıflar-dışı* bir sosyalizmden sözeden herkes yalnızca kafese kapatılıp Avusturalyalı bir kangurunun yanında teşhir edilmeye müstahaktır.

Asya'dan sonra, Avrupa da kıpırdamaya başlamaktadır. Ancak bu kıpırdanış Asya tarzından farklıdır. 1872-1904 yıllarının "barışçı" dönemi bir daha geri gelmemecesine kapanmıştır. Hayat pahalılığı ve tröstlerin etkisi, ekonomik savaşımın eşi görülmemiş bir biçimde şiddetlenmesine yol açmıştır. Liberalizmin en çok ayarttığı İngiliz işçileri bile silkelenmeye başlamışlardır. Almanya'da, burjuvazinin ve *junker*'lerin bu en "başa çıkılmaz" ülkesinde, siyasal bir bunalım gözlerimizin önünde gelişmektedir. Silahlanma çılgınlığı ve emperyalist politika bugünkü Avrupa'yı bir barut fıçısı haline getirmektedir. Buna karşın, *bütün* burjuva partileri sürekli olarak çözülmekte ve proletarya sürekli olarak olgunlaşmakta, gelişmektedir.

Marksizmin ortaya çıkmasından bu yana, evrensel tarihin üç büyük döneminden her biri onu doğrulamış, ona yeni yeni zaferler kazandırmıştır. Ama önümüzdeki tarihsel dönem proletaryanın doktrini olan marksizme daha da parlak zaferler getirecektir.

Mart 1913.

Bütün Yapıtları, Paris-Moskova
cilt 18, s. 606-609

MİLİTAN MATERYALİZMİN KAPSAMI"[102]

POD Znaménem Marxisma (Marksizmin Bayrağı Altında) dergisinin genel amaçlarıyla ilgili olarak yoldaş Troçki 1-2. sayılarda söylenmesi gereken şeylerin en önemlilerini, hem de yetkin bir biçimde söylemiştir.

Ben burada, derginin redaksiyon komitesi tarafından aynı sayıda çıkan başlangıç yazısında öngörülen çalışma programını daha yakından belirleyen bazı sorunlar üzerinde durmakla yetineceğim.

Başlangıç yazısı, *Marksizmin Bayrağı Altında*[103] dergisinin çevresinde birleşmiş olanların hepsinin komünist olmadıklarını ama hepsinin de tutarlı materyalistler olduklarını belirtmektedir. Benim düşünceme göre, komünistlerle komünist olmayanların bu birliği kesinlikle zorunlu olup derginin görevlerini tam bir şekilde tanımlamaktadır. Komünistlerin (ve genellikle büyük bir devrimin başlangıcını başarılı bir sonuca ulaştırmış olan bütün devrimcilerin) en büyük ve

en tehlikeli yanılgılarından biri, devrimin salt devrimciler eliyle gerçekleştirilebileceğini sanmalarıdır. Oysa, her ciddi devrimci eylemin başarısını sağlamak için, devrimcilerin ancak gerçekten ilerici ve yaşayabilir sınıfın öncüsü, avangardı olarak etkin bir rol oynayabileceklerini anlamak, bu fikri iyice kafamıza yerleştirmek ve uygulamak zorundayız. Avangard ise ancak yönettiği yığından kopmamasını ve tüm yığını ileri doğru götürmesini bildiği ölçüde görevini yerine getirebilir. Çeşitli faaliyet alanlarında komünist olmayanlarla bağlaşılmadıkça, komünist toplumun kurulması konusunda hiçbir kalıcı başarı elde edilemez.

Bu, *Marksizmin Bayrağı Altında* dergisinin üstlendiği materyalizmi ve marksizmi savunma davası için de aynı derecede geçerlidir. Rusya'daki aydın sosyal düşüncenin bellibaşlı eğilimleri çok şükür sağlam bir materyalist geleneğe bağlıdır. Bu konuda G. Plekhanov'dan sözetmeksizin salt Çerniçevski'nin adını anmak yeterlidir. Bunların karşısında, çağdaş popülistler (sosyalist-devrimciler, sosyalist-popülistler vb.), günün modası olan gerici felsefi doktrinler peşinde koşarak birçok kez gerilemişler, Avrupa biliminin "son sözüne" kapılmışlar, bunun burjuvazi karşısında, burjuvazinin önyargıları ve gerici zihniyeti karşısında şu ya da bu biçimde küçülmek, köleleşmek anlamına geldiğini bir türlü anlayamamışlardır.

Her halükârda, bizde Rusya'da, henüz komünist olmayan materyalistler vardır ve kuşkusuz daha uzun süre olacaktır. Bizim görevimiz kesinlikle, felsefi gericiliğe ve sözde "uygar toplumun" felsefi önyargılarına karşı savaşım halindeki tutarlı ve militan materyalizmin bütün yandaşlarını ortak çalışmaya çağırmak ve çekmektir. Haksız olduğu kadar iddialı bir "edebiyatçı" olan oğluyla karıştırılmaması gereken baba Dietzgen, burjuva ülkelerinde egemen olan ve bilim adamlarıyla gazetecilerin dikkatini üzerlerinde toplayan felsefi eğilimler üzerine marksizmin temel görüşünü son derece doğru olarak ve büyük bir açıklıkla ifade etmiştir. Modern toplumda, felsefe profesörlerinin aslında çoğu kez "papaz takımının dip-

lomalı uşaklarından" başka bir şey olmadıklarını söylemiştir.

Öteki ülkelerdeki meslektaşları gibi kendilerini her şeyi bilen insanlar olarak görmekten hoşlanan Rus aydınları sorunu bu açıdan ele almaya yanaşmazlar. Gerçek, kendilerini huylandırdığı için bundan hoşlanmazlar. Bugünün kültürlü insanlarının, politik açıdan, genel olarak ekonomik koşullar, örf ve adetler vb. açısından egemen burjuvaziye ne kadar bağımlı olduklarını düşünecek olursak, Dietzgen'in biraz hoyratça ifade ettiği düşüncesinin ne kadar yerinde olduğunu kolayca anlarız. Burjuvazinin sınıf çıkarlarıyla sosyal durumu arasındaki sıkı bağları, dinin bütün biçimlerine sağladığı desteği ve günün modası olan felsefi akımların ideolojik içeriğini anlamak için, Avrupa ülkelerinde sık sık ortaya çıkan bu felsefi akımları, örneğin radyumun keşfinden kendilerine pay çıkaranlardan tutunuz da şimdi de Einstein'in izinden gittiklerini söyleyenlere dek bunların bütün temsilcilerini ve sözcülerini anımsamak yeterlidir.

Bu söylediklerimizden kolayca anlaşılabileceği gibi, militan materyalizmin organı olma savını taşıyan bir dergi her şeyden önce bir savaş organı olmak zorundadır: şu anlamda ki, resmi bilimin temsilcileri ya da gönüllü savunucuları olduklarını, "sol demokrat ya da sosyalist fikirli" düşünür ve yazarlar olduklarını ileri süren o "papaz takımının diplomalı uşaklarını" bıkmadan usanmadan sergilemeli ve hiçbir zaman peşlerini bırakmamalıdır.

Bu dergi aynı zamanda militan ateizmin de organı olmalıdır. Bu işle görevli devlet dairelerimiz ya da hiç değilse kurumlarımız vardır. Ama bu görev son derece gevşek ve yetersiz bir biçimde yerine getirilmekte, Sovyet olmakla birlikte iliğine dek Rus kalan bürokrasimizin genel koşullarından kendini kurtaramamaktadır. Onun içindir ki, yetkili devlet dairelerinin çalışmalarını tamamlamak, düzeltmek ve canlandırmak için, militan materyalizmin organı olmayı amaçlayan derginin yorulmak bilmeden ateizm propagandasını ve savaşını yürütmesi son derece önemlidir. Bütün dillerdeki literatürü dikkatle izlemek, dilimize çevirmek ya da

hiç değilse, önemli görülecek konulardaki yazıların özetlerini vermek gerekir.

Engels çağdaş proletaryanın yöneticilerine daima XVIII. yüzyıl sonu ate düşünürlerinin militan literatürünü çevirmeyi ve halk arasında olabildiğince geniş ölçüde yaymayı salık vermiştir. Ne yazık ve hatta ne utanç vericidir ki, bu görevi bugüne dek yerine getirmiş değiliz (bu da, devrimci bir dönemde iktidarı ele geçirmenin onu yerinde kullanmasını bilmekten çok daha kolay olduğunun sayısız kanıtlarından biridir). Zaman zaman gevşekliğimizin, hareketsizliğimizin ve beceriksizliğimizin türlü "tumturaklı" mülahazalarla haklı gösterilmeye çalışıldığına tanık olmaktayız. Örneğin, XVIII. yüzyılın eski ateist literatürünün bilimsel olmadığını, çocukça ve modası geçmiş olduğunu söyleyenler çıkıyor. Kendini beğenmişlikten ve marksizmi hiç anlamamaktan başka bir anlam taşımayan bu sözde bilimsel safsatalardan daha berbat bir şey tasavvur olunamaz. XVIII. yüzyıl devrimcilerinin yapıtlarında bilimsel olmayan, çocukça bazı pasajlara rastlandığı doğrudur. Ama bu sakıncayı gidermek için yayıncılar pekala bu yapıtları kısaltabilirler ve yazacakları kısa önsözlerde XVIII. yüzyıldan bu yana insanlığın dinin bilimsel eleştirisi konusunda kaydetmiş olduğu ilerlemeleri anımsatabilirler, bu konuda yazılmış en yeni yapıtların adlarını verebilirler vb.. Bir marksistin işleyebileceği en büyük, en kötü hata, milyonlarca kişiden oluşan halk yığınlarının (ve özellikle köylülerin ve zanaatçıların), modern toplum tarafından terk edildikleri cehaletten, karanlıktan ve önyargılardan ancak salt marksist bir eğitim yoluyla kurtulabileceklerini sanmaktır. Oysa, bu yığınlara ateizm propagandasının çeşitli araç ve gereçlerini sunmak, yaşamın çeşitli alanlarından alınmış olayları anlatmak, onları dinsel uykularından uyandırmak, tepeden tırnağa silkelemek için ne mümkünse yapmak, her çareye başvurarak ilgilerini çekmek zorunludur.

Egemenliklerini sürdüren papaz takımına açıktan açığa saldıran XVIII. yüzyıl atelerinin canlı, zeki, coşkulu, nükteli yazıları, insanları dinsel uykularından uyandırmak bakımın-

dan, marksizm adına usandırıcı, yavan teranelerden yüz kez daha etkilidir. Ne yazık ki bizim literatürümüz, üstelik çoğu kez (neden saklayalım) marksizmi soysuzlaştıran bu gibi yavelerle dolup taşmaktadır. Marx ve Engels'in önemli bütün yapıtları dilimize çevrilmiştir. Eski ateizm ve eski materyalizm bizde Marx ve Engels'in yapmış oldukları düzeltmelerin ışığında okunup inceleneceğine göre bunda hiçbir sakınca olmasa gerektir. Önemli olan, henüz karacahil olan yığınların ilgisini çekmesini bilmektir, ve bunun için de dinsel sorunlara karşı bilinçli bir tutum ve bütün dinleri kapsayan bilinçli bir eleştiri zorunludur. İşte bizim sözde marksist, ama aslına bakacak olursanız marksizmi yozlaştıran komünistlerimiz ne yazık ki bu noktayı sık sık unutmaktadırlar.

Öte yandan, dinlerin bilimsel eleştirisinin temsilcilerine bakınız. Kültürlü burjuvazinin bu sözcüleri çoğunlukla dinsel önyargıları çürütmeye çalışırlarken, öyle yargılar yürütürler ki, hemen kendilerini burjuvazinin ideolojik köleleri, "papaz takımının diplomalı uşakları" olarak ele verirler!

İşte iki örnek. Profesör R. Vipper 1918'de küçük bir kitap yayınlamıştır: *Hıristiyanlığın Doğuşu* ("Pharos" yayınları, Moskova). Yazar, modern bilimin bellibaşlı kazançlarını gözden geçirirken, politik bir örgüt olarak kilisenin silahları olan önyargıları ve yalanları sergilemek şöyle dursun, bu sorunları sessizlikle geçiştirmekte ve iki "aşırılığın", yani idealizm ile materyalizmin üstüne çıktığını ileri sürmektedir (gerçekten gülünç ve gerici bir sav). Bu, egemen burjuvazi karşısında, tüm dünyada dini desteklemek için işçilerin sırtından kazanılmış kârından yüzmilyonlarca ruble harcayan burjuvazinin karşısında, kul köle olmaktan başka bir şey değildir.

Tanınmış Alman bilgini Arthur Drews da *İsa Efsanesi* adlı kitabında, dinsel efsane ve önyargıları eleştirdikten ve İsa'nın hiçbir zaman yaşamamış olduğunu gösterdikten sonra, yapıtının sonunda, dinden yana, ama sözde yenileştirilmiş, arındırılmış, inceltilmiş bir dinden yana çıkmakta ve ancak böyle bir dinin "günden güne genişleyen natüralist sele" kafa

tutabileceğini ileri sürmektedir. Drews, sömürücüleri eski çürümüş dinsel önyargıların yerine yeni, daha iğrenç, daha rezilce önyargılar getirmeleri için açıkça destekleyen bilinçli ve "kendinden menkul" bir gericidir.

Ama bu Drews'u dilimize çevirmemeliyiz demek değildir. Yalnızca şu demektir ki, komünistler ve bütün tutarlı materyalistler, bir ölçüde burjuvazinin ilerici kanadıyla bağlaşma kurmakla birlikte, gericiliğe sapar sapmaz onu bıkmadan usanmadan sergilemeli, suçlamalıdır. XVIII. yüzyıl burjuvazisinin temsilcileriyle bağlaşmaya yanaşmamak, bu dönemin burjuvazisi devrimci olduğuna göre, marksizme ve materyalizme ihanet etmek anlamına gelir, çünkü Drews gibileriyle şu ya da bu biçimde, şu ya da bu ölçüde "bağlaşma" kurmak, din aracılığıyla halk yığınlarını bilgisiz bırakmak isteyenlerin tahakkümüne karşı savaşan bizler için zorunlu bir görevdir.

Militan materyalizmin organı olmak isteyen *Marksizmin Bayrağı Altında* dergisi, ateizm propagandasına, bu sorunlara değinen basın özetlerine ve devletimizin bu alandaki ağır kusurlarını düzeltmeye geniş bir yer ayırmalıdır. Özellikle, çok sayıda somut olayları ve karşılaştırmaları içeren, çağdaş burjuvazinin sınıf çıkarları ve sınıf örgütleriyle dinsel kurumlar ve dinsel propaganda organizmaları arasındaki sıkı bağları ve yakın ilişkileri örneklerle gösteren kitap ve broşürlerden yararlanmak gerekir.

Amerika Birleşik devletleri ile ilgili bütün belge ve olaylar bu konuda büyük bir önem taşırlar, çünkü bu ülkede din ile sermaye arasındaki resmi, idari ilişki çok daha az göze çarpar. Buna karşılık, bu ülkede "modern demokrasinin" (Menşeviklerin, Sosyalist-Devrimcilerin, bazı bakımlardan da anarşistlerin vb. önünde yerlere kapandıkları o demokrasinin) burjuvazinin savunulmasında çıkarı olan şeyleri, yani en gerici fikirleri, dini, cehaleti, sömürüyü vb. savunma özgürlüğünden başka bir şey olmadığını daha açık bir biçimde görürüz.

Militan materyalizmin organı olmak isteyen derginin oku-

yucularına ateist literatürü tanıtacağını ve bu arada hangi yapıtın hangi okuyucu yığınına hangi açıdan daha uygun olduğunu göstereceğini umarız. Ayrıca bizde bugüne dek hangi yapıtların yayınlandığını (tabii yalnız sayıları pek de kabarık olmayan iyi çevirilerden sözetmek koşuluyla) ve hangilerinin yayınlanması gerektiğini belirtirse iyi olur.

Komünist partisine üye olmayan tutarlı materyalistlerle bağlaşmanın dışında, militan materyalizme düşen aynı derecede önemli ve belki de daha önemli bir görev, giderek materyalizme kayan ve onu "kültürlü toplum" içinde geçerlikte olan idealizm ve septisizm (kuşkuculuk) doğrultusundaki felsefi dalgalanmalara karşı savunmaktan ve yaymaktan çekinmeyen modern doğa bilimleri temsilcileriyle yapılacak bağlaşmadır.

A. Timiriazev'in *Marksizmin Bayrağı Altında* dergisinin 1-2. sayısında yayınlanan Einstein'in izafiyet teorisiyle ilgili makalesi, derginin bu ikinci bağlaşmayı da gerçekleştireceği umudunu yaratmıştır. Unutmamalıdır ki, gerici felsefi ekoller, küçüklü büyüklü felsefi akımlar hep doğa bilimlerinde son zamanlarda meydana gelen köklü değişikliklerden ileri gelmektedirler. Bu bakımdan, doğa bilimlerindeki son devrimin ortaya koyduğu sorunları izlemek ve bilim adamlarını felsefi bir dergi çevresinde toplamak militan materyalizm için öyle bir görevdir ki, bunsuz o ne militan ne de materyalist olabilir. Derginin ilk sayısında Timiriazev, kendisine göre, materyalizmin ilkelerine karşı kişisel olarak etkin bir kampanya açmamış olan Einstein'in teorisine bütün ülkelerdeki burjuva aydınlarının birçok temsilcilerinin dörtelle sarıldıklarına işaret etmiştir; kaldı ki, bu salt Einstein için değil XIX. yüzyılın sonundan itibaren ortaya çıkan büyük doğa bilimleri reformcularının hepsi için değilse bile birçoğu için de doğrudur.

Bu durum karşısında yaptığımızı bilerek hareket edebilmek için, sağlam bir felsefi temel olmadan, ne doğa bilimlerinin ne de materyalizmin, burjuva fikirlerinin istilasına ve burjuva dünya görüşünün yeniden canlanmasına direnemi-

yeceklerini anlamamız gerekir. Bu savaşıma desteklemek ve başarılı bir sonuca ulaştırmak için bilim adamı, modern bir materyalist, Marx'ın temsil ettiği materyalizmin bilinçli bir yandaşı, yani diyalektisyen bir materyalist olmak zorundadır. Bu amaca ulaşmak için, *Marksizmin Bayrağı Altında* dergisinin yazarları ve yönelticileri Hegel diyalektiğini materyalist açıdan sistematik bir biçimde incelemeli, yani Marx'ın *Kapital*'inde ve öteki tarihsel ve siyasal yazılarında büyük bir başarıyla uyguladığı diyalektiği kendilerine kılavuz edinmelidirler. Evet, bu diyalektik öylesine bir başarı sağlamıştır ki, bugün Doğuda (Japonya'da, Hindistan'da, Çin'de) yeni yeni sınıflar yaşama ve savaşıma gözlerini açmakta ve marksizmin ilkelerini doğrulamaktadırlar. Oysa, dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan bu yüzmilyonlarca insan tarihsel ataletleri ve tarihsel uykularıyla bugüne dek Avrupa'nın birçok ileri ülkelerini etkisi altına alan durgunluğu ve çöküntüyü koşullandırmışlardır.

Kuşkusuz, böyle bir incelemenin, Hegel diyalektiğinin böyle bir yorum ve propagandasının gerektirdiği çalışma son derece zor olduğuna göre, bu alanda girişilecek ilk deneylerin bazı yangılgılarından kurtulamaması doğaldır. Ancak şu var ki, hiç aldanmamak hiçbir şey yapmayanlara vergidir. Marx'ın Hegel diyalektiğini materyalist açıdan uygulama tarzından esinlenerek, bu diyalektiği her yönden geliştirebilir, dergide Hegel'in bellibaşlı yapıtlarından alınmış pasajları yayınlayabilir, bunları materyalist bir espri içinde yorumlayarak ve ayrıca Marx'tan aktaracağımız diyalektik uygulama örneklerinin yanısıra, yakın tarihin ve özellikle emperyalist savaşla bugünkü devrimlerin bol bol sağladığı ekonomik ve politik ilişkiler alanından örneklerle zenginleştirerek okuyuculara sunabiliriz. *Marksizmin Bayrağı Altında* dergisinin yönetici ve yazarları, kanımca bir çeşit "Hegel diyalektiğinin materyalist dostları derneği" kurmalıdırlar. Modern bilim adamları, materyalist doğrultuda yorumlanan Hegel'in diyalektiğinde, aramasını bildikleri ve biz de kendilerine yardımcı olduğumuz takdirde, doğa bilimleri devriminin

ortaya koyduğu ve burjuva modası hayranı aydınların doğru yoldan çıkarak gericilik batağına saplanmalarına yol açan sorunların doğru yanıtlarını bulabileceklerdir.

Bu görevi sistematik bir biçimde yerine getirmediğimiz takdirde, materyalizm militan bir materyalizm olamaz. Şçedrin'in deyimiyle, savaşan bir materyalizm olmaktan çok, kendisine karşı savaşılan bir materyalizm olarak kalmaya mahkum olur. Bunu yapmadığımız takdirde, büyük bilim adamları, geçmişte olduğu gibi, felsefi çıkarım ve genellemelerinde yetersiz kalacaklardır. Çünkü doğa bilimleri öyle bir hızla ilerlemekte, öyle derin bir devrimci çalkantılar döneminden geçmektedir ki, felsefi sonuçlar çıkarmazlık edemez.

Son olarak, felsefeyle ilgisi bulunmayan, ama *Marksizmin Bayrağı Altında* dergisinin uğraşı konuları arasına giren sosyal sorunlar alanından alınmış bir örneğe değinmek isterim.

Bu, sözde modern bilimin en kaba, en iğrenç gerici görüşlere nasıl aracılık ettiğini gösteren bir örnektir.

Geçenlerde "Rus Teknik Derneği" XI. şubesince çıkarılan *İktisatçı (Economiste)*[104] dergisinin birinci sayısını (1922) göndermişler bana. Bu dergiyi bana gönderen (ve belki de onu okumaya zaman bulamamış olan) genç komünist, dergi üzerine ihtiyatsızca çok olumlu bir yargıda bulunmaktadır. Oysa, dergi aslında —bilmem ne dereceye dek bilinçli olarak— bilim, demokratik zihniyet vb. kılığına bürünmüş ultra-reaksiyonerlerin organıdır.

P. A. Sorokin adında birisi bu dergiye "Savaşın Etkileri Üzerine" sözde "sosyolojik" bir dizi denemeler yazmış. Bu "bilimsel" yazılar, yazarın ve birçok yabancı hoca ve meslektaşlarının "sosyolojik" yapıtlarına uzun uzadıya göndermeler yapmakta, bu konularda derin bir bilgi taslamaktadır. İşte bu derin bilginin örneklerinden biri.

83. sayfada şunları okuyoruz:

"Petrograd'da kıyılan 10.000 nikahtan bugün 92,2'si boşanmayla sonuçlanmaktadır —bu korkunç bir rakamdır. Şunu da ekleyelim ki, boşanmayla sonuçlanan 100 evlilikten

51,1'i bir yıldan az, 11'i bir aydan az, 22'si iki aydan az, 41'i 3 ile 6 ay ve yalnızca 26'sı 6 aydan çok sürmüştür. Bu rakamlar göstermektedir ki, bugünkü yasal evlenme aslında evlilik-dışı cinsel ilişkileri gizlemekte ve 'servet sahiplerine' cinsel iştihalarını 'yasal olarak' tatmin etme olanağını sağlamaktadır."

Hiç kuşkusuz bu bay, ve sözkonusu dergi yoluyla bu gibi düşünceleri yayınlayan Rus Teknik Derneği kendilerini demokrasi yanlısı saymaktadırlar, ve eğer onların içyüzlerini açıklayacak olursak, yani feodal, gerici ve "papaz takımının diplomalı uşakları" olduklarını söyleyecek olursak son derece gocunacaklardır.

Burjuva ülkelerinin evlenmeye, boşanmaya ve gayri-meşru çocuklara ilişkin mevzuatına ve bu konulardaki fiili duruma üstünkörü bir aşinalık bile, konuyla ilgilenen herkese, günümüzün burjuva demokrasisinin, en demokratik burjuva cumhuriyetlerinde bile, kadın ve evlilik-dışı çocuklar sorunu bakımından gerçek anlamıyla feodal bir tutum içinde bulunduğunu göstermeye yeter.

Bu, kuşkusuz, Menşevikleri, Sosyalist-Devrimcileri ve anarşistlerin bir kısmını, ve Batıdaki benzer partileri, demokrasi diye bar bar bağırmaktan ve Bolşeviklerin demokrasiyi çiğnediklerini ileri sürmekten alıkoymayacaktır. Aslında, yalnızca Bolşevik devrimi evlenme, boşanma ve evlilik-dışı çocuklar konusunda tutarlı bir demokratik devrimdir. Oysa, bu sorun herhangi bir ülkenin nüfusunun yarıdan çoğunun çıkarlarını çok yakından ilgilendiren bir sorundur. Yalnızca Bolşevik devrimden önce olmuş burjuva devrimlerin pek çoğu kendilerini demokratik ilan etmişlerse de, Bolşevik devrim, bu bakımdan gerek gericiliğe, gerek feodalistlere, gerekse egemen ve mülk sahibi sınıfların alışılmış ikiyüzlülüğüne karşı kararlı bir savaşım sürdüren ilk ve biricik devrimdir.

Eğer 10.000 evlilikte 92 boşanma sayın Sorokin'e korkunç bir rakam gibi geliyorsa, yazarın gerçek yaşamdan elini ayağını çekerek bir manastırda yaşadığını ve eğitildiğini, ya da gericilere ve burjuvaziye yaranmak için gerçekleri tahrif ettiğini kabul etmek gerekir. Burjuva ülkelerinin sosyal ko-

şullarını birazcık bilen herkes, fiili boşanma sayısının (kuşkusuz kilise ve yasalarca tescil edilmemiş boşanmaların) her yerde çok daha yüksek olduğunu bilir. Rusya ile öbür ülkeler arasında bu bakımdan tek fark, bizim yasalarımızın, ikiyüzlülüğü, kadının ve çocuğunun aşağılanmasını onaylamayıp yönetim adına bütün ikiyüzlülüklere ve aşağılamalara sistemli savaş açmasıdır.

Marksist derginin de günümüzün bu "kültürlü" feodallerine savaş açması gerekir. Bunlardan birçoğunun bizde devletten para aldıklarını ve gençliği eğitme alanında bir devlet görevini yerine getirdiklerini sanıyoruz. Oysa, seks manyakları küçük çocuklara özel öğretim kurumlarında gözetmen olmaya ne kadar az layıksalar, bu baylar da bu rollerine o kadar az layıktırlar.

Rusya işçi sınıfı iktidarı elde etmesini bilmiş ama henüz onu gereği gibi kullanmasını öğrenmemiştir. Öyle olmasaydı, bu gibi profesör ve bilim dernekleri üyelerini çoktan burjuva "demokrasisi" ülkelerine sepetlemiş olurdu. Bu gibi gericilerin asıl yeri orasıdır.

Ama Rusya işçi sınıfı öğrenecektir, öğrenmeye isteklidir.

12 Mart 1922.

Bütün Yapıtları, Paris-Moskova cilt 33, s. 230-240.

NOTLAR

[1] Friedrich ENGELS: *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, – Engels yalnızca *Hristiyanlığın Özü*'nü zikretmekte ve bu itibarla "bu kitabın" deyimini kullanmaktadır.

[2] Granat'nın ansiklopedik sözlüğü için 1914'te yazılan bu makalenin sonunda marksist literatür ve o dönemin marksizmini ele alan yapıtlarıyla ilgili bir not vardı; bu notu buraya aktarmaya gerek görmedik.

[3] Sözkonusu olan Karl Marx'ın bir makalesidir: *"Rechtertigung des Korrespondenten von der Mosel."*

[4] Karl MARX : *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı*, Giriş.

[5] Burada sözkonusu olan Fransa'da 1848 Şubatında meydana gelen burjuva devrimidir.

[6] Burada da Almanya'da ve Avusturya'da patlak veren ve Mart 1848'de başlayan burjuva devrimi sözkonusudur.

[7] Paris'te, "Montagne" (Dağ) denilen küçük-burjuva partisi tarafından, Yasama Meclisi Başkanı ve Meclis çoğunluğunun 1848 Devrimi sırasında kabul edilmiş olan Anayasayı ihlâl etmiş olmalarını protesto için düzenlenen halkçı gösteriden sözedilmektedir. Bu gösteri hükümet tarafından dağıtılmıştı.

[8] Marx ve Engels'in yazışmalarını toplayan kitabın o sıralarda Almanya'da, A. Bebel ve Ed. Bernstein tarafından yayınlanan baskısı (Stuttgart 1913).

[9] Bk. Karl Marx'ın yergisi: *Herre Vogt.* Bu yergi bonapartçı ajan Vogt tarafından yazılmış iftiralarla dolu broşüre yanıt olarak yazılmıştı: *'Allegemeine Zeitung" aleyhindeki davam.*

[10] *Uluslararası Emekçiler Derneğinin Açılış Bildirisi.*

[11] Friedrich Engels: *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu.*

[12] Friedrich ENGELS: *Anti-Dühring.*

[13] Friedrich ENGELS: *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu.*

[14] Karl MARX: *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, Önsöz.*

[15] Karl MARX: *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı,* birinci bölüm, "Meta" çeşitli yerlerde.

[16] *"Marjinal yarar"* teorisi geçen yüzyılın sonunda "Avusturya Ekolü" tarafından marksizmin değer-emek teorisine karşılık olarak öne sürülmüştür. Bu ekol vülger ekonomi politiğin bir biçiminden başka bir şey değildi; ancak, bunun bazı temsilcilerinden farklı olarak, "Avusturya Ekolü" metaın değerini yalnızca yararı yönünden değil insanın en az zorunlu gereksinimlerini karşılayan belirli bir metaın son yedek (marjinal) biriminin yararı yönünden tanımlıyor ve belirliyordu. "Marjinal teori", "Avusturya Ekolü"nün bütün ekonomik ve felsefi doktrinleri gibi, kapitalist sömürünün gerçek niteliğini maskeleme çabasından başka bir şey değildi.

[17] Marx'ın Engels'e 9 Nisan 1863 tarihli mektubu.

[18] Engels'in Marx'a 5 Şubat 1851 tarihli mektubu.

[19] Engels'in Marx'a 17 Aralık 1851 tarihli mektubu.

[20] Engels'in Marx'a 7 Ekim 1858 tarihli mektubu.

[21] Engels'in Marx'a 8 Nisan 1863 tarihli mektubu.

[22] Marx'ın Engels'e 9 Nisan 1863 tarihli mektubu.

[23] Marx'ın Engels'e 2 Nisan 1866 tarihli mektubu.

[24] Engels'in Marx'a 19 Kasım 1869 tarihli mektubu.

[25] Engels'in Marx'a 11 Ağustos 1881 tarihli mektubu.

[26] Sözkonusu olan, 1815 yılından beri Avusturya, Prusya ve Rusya'nın ortak kontrolü altında bulunan Krakovi Cumhuriyetinde patlak veren demokratik kurtuluş ayaklanmasıdır. İsyancıların kurdukları ulusal hükümet bir bildiri yayınlayarak feodal borçları kaldırdı ve toprağı köylülere bedelsiz dağıtmayı vaad etti. Öteki çağrılarında, ulusal atölyelerin kurulduğunu, ücretlerin artırıldığını ve vatandaşların yasalar önünde eşitliğini ilân etti. Ama kısa bir süre sonra ayaklanma bastırıldı.

[27] Karl MARX: "Burjuvazi ve karşı-devrim", *Die Neue Rheinische Zeitung.*

[28] Marx'ın Engels'e 16 Nisan 1856 tarihli mektubu.

[29] Engels'in Marx'a 27 Ocak 1865 tarihli mektubu.

[30] Engels'in Marx'a 11 Haziran 1863, 24 Kasım 1863, 4 Eylül 1864, 27 Ocak 1865, 22 Ekim 1867, 6 Aralık 1867 tarihli, ve Marx'ın Engels'e 12 Haziran 1863, 10 Aralık 1864, 3 Şubat 1865 ve 17 Aralık 1867 tarihli mektupları.

[31] Marx'ın Kugelmann'a 12 Nisan 1871 tarihli mektubu, *Kugelmann'a Mektuplar.*

[32] *Sosyalistlere karşı olağanüstü yasa,* Almanya'da 1878 yılında Bismarck hükümeti tarafından işçilere ve sosyalist harekete karşı savaşım vermek için çıkarılmıştı. Bu yasa Sosyal-Demokrat Partinin bütün örgütlerini, işçi yığın örgütlerini ve işçi basınını yasaklanuştı; sosyalist literatür toplattırılıyor, sosyal-demokratlar baskı altında tutuluyor ve sınır-dışı ediliyorlardı. İşçi yığınlarının gittikçe büyüyen baskısı karşısında, olağanüstü yasa 1890 yılında kaldırıldı.

[33] Marx'ın Engels'e 23 Temmuz 1877, 1 Ağustos 1877, 10 Eylül 1879 tarihli, ve Engels'in Marx'a 20 Ağustos 1879 ve 9 Eylül 1879 tarihli mektupları.

[34] Bu nısralar Nekrassov'un "Dobroliubov'un Anısına" adlı şiirinden alınmıştır.

[35] Friedrich ENGELS: "Köylü Savaşı", *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrimi*'nde,

[36] Lenin, Engels'in *"Bir Ekonomi Politik Eleştirisi Taslağı"* adlı bir denemesinden söz etmektedir.

[37] *Anti-Dühring.*

[38] Engels'in, *Anti-Dühring'in* sosyalizm tarihinin bir özetini kapsayan bazı bölümlerini topladığı broşür 1892'de Rusça olarak bu ad altında yayınlanmıştır. Fransızca çevirisi 1880'de yayınlanmıştır. Paul Lafargue tarafından yeniden gözden geçirilip Laura Lafargue tarafından hazırlanan bu baskı *"Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm"* adı altında çıkmıştır.

[39] *Sotsial-Demokrate*'nin ilk iki sayısında yayınlanan "Rus Çarlığının Dışpolitikası" adlı makaleden sözedilmektedir. "Emeğin Kurtuluşu" grubu tarafından 1890-1892 yılları arasında ülke dışında (Londra-Cenevre) çıkarılan yazınsal ve siyasal bir dergi olan *Sotsial-Demokrate* Rusya'da marksizm propagandası alanında büyük bir rol oynanuştur. Dergi ancak dört sayı yayınlanabilmiştir.

[40] Friedrich ENGELS: *Konut Sorunu.*

[41] 1894 yılında Cenevre'de *Friedrich Engels'in Rusya Üzerine Düşünceleri* adı altında yayınlanan derlemenin içindeki "Rusya'da sosyal ilişkiler üzerine" adlı makaleden ve bu makaleye yazılan önsözden sözedilmektedir.

[42] Engels'in bu konuda söylediklerine dayanan Lenin, Marx'ın 1862-1863 yıllarında yazdığı *"Artı-değer Teorileri"* adlı yapıtından *Kapital*'in Dördüncü Kitabı diye sözetmektedir. Engels, *Kapital*'in İkinci Kitabına yazdığı önsözde şöyle demişti: "Bu elyazmasının ("Artı değer Teorileri" –Ç. N.) eleştiri kısmını, daha önce II ve III. Kitaplarda kullanılmış olan birçok pasajlarını çıkardıktan sonra *kapital*'in IV. Kitabı olarak yayınlamak istiyorum." Ancak *Kapital*'in bu dördüncü kitabını baskıya hazırlamaya ömrü yetmemiştir. K. Kautsky tarafından gözden geçirilen *Artı-değer Teorileri* Almanca olarak ilk kez 1905 ve 1910'da yayınlanmıştır. Bu baskı bilimsel bir yayının gereklerine saygı göstermeyerek birçok marksist tezleri tahrif etmiştir. 1955-1961 yıllarında, S.B.K.P. Merkez Komitisine bağlı Marksizm-Leninizm Enstitüsü *Artı-değer Teorileri*'ni ilk kez 1862-1863 elyazmalarına tam uygun bir şekilde yayınlamıştır (Ç. N.).

[43] Engels'in J. Becker'e 15 Ekim 1884 tarihli mektubu.

[44] Karl MARX: "Uluslararası Emekçiler Derneğinin Tüzüğü", Friedrich ENGELS: *Komünist Partisi Manifestosu*'nun 1890 tarihli Almanca baskısına Önsöz.

[45] Bu makale Marx'ın 30. ölüm yıldönümü için yazılmıştır.

[46] Marx'ın Kugelmann'a 9 Ekim 1866 tarihli mektubu. *Kugelmann'a Mektuplar.*

[47] Marx'ın Kugelmann'a 6 Mart 1868 tarihli mektubu. *Kugelmann'a Mektuplar.*

[48] Marx'ın Kugelmann'a 5 Aralık 1868 tarihli mektubu. *Kugelmann'a Mektuplar.*

[49] Marx'ın Kugelmann'a 6 Nisan 1866 tarihli mektubu. *Kugelmann'a Mektuplar.*

[50] Marx'ın Kugelmann'a 3 Mart 1869 tarihli mektubu. *Kugelmann'a Mektuplar.*

[51] "Genel Konseyin Fransız-Alman savaşıyla ilgili ikinci Bildirisi." *Fransa'da İç Savaş.*

[52] Marx'ın Kugelmann'a 12 Nisan 1871 tarihli mektubu. *Kugelmann'a Mektuplar.*

[53] Karl Marx: *Fransa'da İç Savaş.*

[54] *Kadet*'ler: Rusya'da liberal ve monarşist burjuvazinin başlıca partisi olan Anayasal-Demokratik Partinin üyeleri. 1905'te kurulan parti, burjuvazinin toprak sahiplerinin ve burjuva aydınlarının temsilcilerinden oluşuyordu. Kadet'ler çarlıkla bir uzlaşma politikası güdüyor, meşruti bir saltanatın kurulmasını istiyorlardı. Cumhuriyete düşman ve toprak sahiplerinden yanaydılar. Ayrıca devrimci harekete karşı sürdürülen baskıları tasvip ediyorlardı. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Kadet'ler çarlık hükümetinin fetih politikasını desteklemişlerdir. 1917'de geçici hükümete katılarak karşı-devrimci bir politika uygulamışlardır. Ekim Devriminin zaferinden sonra, Sovyetler iktidarının amansız düşmanları kesilmişler, karşı-devrimcilerin bütün silâhlı eylemlerine ve yabancı müdahalecilerin askeri harekâtına katılmışlardır. Kızıl Ordunun zaferinden sonra iltica ettikleri ülkelerde Sovyet aleyhtarı faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

[55] Marx'ın Kugelmann'a 17 Nisan 1871 tarihli mektubu. *Kugelmann'a Mektuplar.*

[56] *Sovremenaia Jizn* (Çağdaş Yaşam), Menşeviklerin 1906 Nisanı ile 1907 Martı arasında Moskova'da çıkardıkları bir dergiydi.

[57] *Otkliki* (Yankılar), Nisan 1906 ile Mart 1907 arasında Menşevikler tarafından Petersburg'da çıkarılan bir derlemeydi. Üç sayı çıkmıştır. Birincisinin adı *Otkliki,* ötekilerinki *"Otkliki" Yayınları*'ydı.

[58] *İngiltere Sosyal-demokrat Federasyonu* 1884 yılında kurulmuştur. Reformist (Hyndman vb.) anarşistlerin dışında marksizmi benimsemiş bir grup devrimci sosyal-demokrat (G. Quelch, T. Mann, E. Aveling, Eleanor Marx vb.) da Federasyona üyeydiler. Bunlar İngiliz sosyalist hareketinin sol kanadını oluşturuyorlardı. Friedrich Engels Sosyal-Demokrat Federasyonu, dogmatizmi ve sektarizmi yüzünden, İngiliz işçi yığın hareketinden kopmuş olduğu için şiddetle eleştirmiştir. 1907'de Federasyon Sosyal-Demokrat Parti adını aldı; bu parti, bağımsız İşçi Partisinin sol unsurlarıyla birleşerek 1911'de İngiliz İşçi partisini kurdu. 1920'de bu parti üyelerinin çoğunluğu Büyük Britanya Komünist Partisinin kuruluşuna katılmışlardır.

[59] Engels'in Sorge'ye 29 Kasım 1886 tarihli mektubu.

[60] Bir "işçi kongresi" ve "geniş bir işçi partisi" fikri, 1905-1907 devriminin yenilgisinden sonra Menşevikler arasında ortaya çıkan oportünist bir akım olan likidatörler tarafından ortaya atılmıştır. Bunlar işçi sınıfının illegal devrimci partisinin kapatılmasını istiyorlardı. İşçileri çarlığa karşı devrimci savaşımı bırakmaya çağırıyor, programsız oportünist bir "geniş" işçi partisi kurulmasını öneriyor, bu partinin en yüksek organının, Sosyalist-Devrimciler ve

anarşistlerle birlikte Sosyal-Demokratların da katılacakları bir "işçi kongresi" olmasını savunuyorlardı. Likidatörlerin düşüncesine göre, bu parti yalnızca çarlık hükümetince izin verilen legal faaliyetlerle yetinmeliydi. Lenin Sosyal Demokrat İşçi Partisini tasfiye etmeye ve işçi sınıfının öncü müfrezesini küçük-burjuva yığının içinde eritmeyi amaçlayan bu çabaları suçladı. İşçi sınıfının bünyesinde bu akım bir başarı sağlamadı. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisinin Ocak 1912'de toplanan Prag Konferansında likidatörler partiden ihraç edildiler.

[61] *Emek Şövalyeleri* (Knights of Labour), 1869'da Philadelphia'da terzi Uriah S. Stephens tarafından kurulan bir Amerikan işçi örgütüydü. 1881'e dek. "Emek Şövalyeleri" faaliyetlerini gizli olarak sürdürdüler. 1884 yılında örgütün 70.000'den çok üyesi vardı. 1886'da üye sayısı nerdeyse 700.000'i buldu. Kuruluşun başlıca amacı işçileri eğitmek ve işçi dayanışması sayesinde çıkarlarını korumaktı. Liderleri örgüt üyelerinin politik savaşıma katılmalarını yasaklanuş, bir işçi partisinin kurulmasına karşı çıkmışlardı. Ayrıca günlük ekonomik savaşımın da karşısında yer alıyor, sınıflararası işbirliğini ve bütün çelişkilerin arabuluculuk ve barışçı uzlaşmalarla çözülmesini destekliyorlardı. 1886'da örgütün liderleri sekiz saatlik işgününü kabul ettirmek için başlatılan genel greve karşı çıknuşlardır. Grev başarısızlıkla sonuçlandı, çünkü örgüt üyelerinin greve katılmaları yasaklanmıştı. Ama bu yasağa karşın, tabandaki militanlar greve katıldılar. Tabandaki militanlar ile oportünist lideler arasındaki zıtlaşmalar gittikçe artı; 1886'dan sonra "Emek Şövalyeleri" yığınlar üzerindeki etkisini yavaş yavaş yitirmeye başladı ve 1890 yıllarının sonunda kesin olarak dağıldı. Liderlerinin ihanet politikasına karşın, "Emek Şövalyeleri", özellikle varlığının ilk döneminde, Birleşik Devletler işçi hareketinde olumlu bir rol oynamıştır.

[62] *Lassalleciler:* Alman küçük-burjuva sosyalisti F. Lassalle'in yandaşları ve tilmizleri. Lassalle ve onun izinden gidenler faaliyetleri ile Bismarck'ın emperyalist politikasını destekliediler. Marx bu konuda 27 Ocak 1865'te Engels'e şunları yazmıştır: "Objektif olarak, bu bir alçaklık ve tüm işçi hareketine Prusyalıların yararına yöneltilmiş bir ihanetti." Marx ve Engels birçok kez Alman işçi hareketinde oportünist bir akım olan lassallecilerin teorilerini, taktiklerini ve örgütlenme ilkelerini şiddetle eleştirmişlerdir.

[63] *Die Zkunft,* Alman Sosyal-Demokrat Partisinin bazı üyelerince çıkarılan sosyal-reformist eğilimli bir dergiydi. 1877 Ekiminden 1878 Kasımına dek Berlin'de çıknuştır. Başyazarı olan Höchberg partiyi reformist çizgiye getirmeye çalışıyordu. K. Schranım ve E. Bernstein de dergiye katkıda bulunmuşlardır. Karl Marx ve Friedrich Engels derginin eğilimlerini şiddetli bir dille eleştirmişlerdir.

[64] Marx'ın Sorge'ye 19 Ekim 1877 tarihli mektubu.

[65] Marx'ın Sorge'ye 19 Eylül 1879 tarihli mektubu.

[66] *Der Sozialdemokrat* (Sosyal-demokrat) Alman Sosyal-Demokrat Partisinin merkez organı olup sosyalistlere karşı olağanüstü yasanın bütün şiddetiyle hüküm sürdüğü dönemde yayınlanmıştır. Önce Zürih'te (28 Eylül 1879-22 Eylül 1888), sonra Londra'da (1 Ekim 1888-27 Eylül 1890) çıkmıştır. 1879' dan 1880'e dek gazete G. Vollmar tarafından, Ocak 1881'den itibaren ise, o zaman Engels'in etkisi altında bulunan E. Bernstein tarafından yönetilmiştir. Engels'in ideolojik yönetimi *Sozialdemokrat*'ın marksist eğilimini korumaya büyük katkıda bulunmuştur. Gazete, bazı hatalara karşın, devrimci taktiği kararlı bir biçimde savunmuş ve Alman sosyal-demokrasisinin güçlerinin bir

araya gelmesinde ve örgütlenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Sosyalistlere karşı olağanüstü yasanın ilgasından sonra, gazete kapandı. *Vorwarst* yeniden yeniden partinin merkez yayın organı oldu.

67 Marx'ın Sorge'ye 5 Kasım 1880 tarihli mektubu.

68 *Bernsteiniade* ya da *Bernsteinisme* (bernsteincilik): Alman ve uluslararası sosyal-demokrasisi içinde XIX. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve Almanya'da sosyal-demokrasinin sağ oportünist eğilimin temsilcisi Edward Bernstein'in adına izafeten bu adı alan, marksizme karşı, oportünist bir akım.

69 1884 yılının sonunda deniz ulaştırması şirketlerine verilecek kredilerin (Dampfersubvention) oylanması nedeniyle Alman Reichstag'ı sosyal-demokrat fraksiyonunda ortaya çıkan görüş ayrılıklarından sözedilmektedir.

70 Bunlar II. Enternasyonalin I. ve II. Kongreleri ve Fransız *Possibiliste*'lerinin kongresidir.

71 Fransız sosyalist hareketinin bünyesinde reformist bir küçük-burjuva akımı. 1882'de, Saint-etienne Kongresinde, Fransız İşçi Partisinde meydana gelen bölünmeden sonra, *Possibiliste*'ler (P. Brousse, B. Malon, vb.) Sosyal-Devrimci İşçi Partisini kurmuşlardır. Proletaryanın programını ve devrimci taktiğini bir yana iterek işçi hareketinin sosyalist amaçlarını kösteklemişler, işçilerin savaşımını "mümkün olan"la sınırlamayı önermişlerdir. Partinin adı buradan gelmektedir (*Possible*. Fransızca *mümkün* demektir – Ç. N.). *Possibiliste*'ler özellikle Fransa'nın geri kalmış bölgelerinde etkili olmuşlardır.

72 Engels'in F. Kelley-Wischnewetzky'ye 2 Mayıs 1888 tarihli mektubu.

73 *Fabien*'ler: 1884 yılında kurulan bir İngiliz reformist örgütü olan *Fabian Society* (Fabian Derneği) üyeleri, örgütün bellibaşlı üyeleri bilim adamları, yazarlar, devlet adamları vb. gibi burjuva aydınlarıydı. Fabien'ler proletaryanın sınıf savaşımının ve sosyalist devrimin zorunluğunu kabul etmiyor, kapitalizmden sosyalizme geçişin küçük reformlar, toplumun tedrici dönüşümü yoluyla gerçekleştirilmesini savunuyorlardı. 1900'de Fabian Society, İşçi Partisine katılmıştır. "Fabien sosyalizmi" İngiliz işçi partilerinin ideolojisinin kaynaklarından biri olmuştur.

74 Engels'in Sorge'ye 18 Ocak 1893 tarihli mektubu.

75 *Decazeville grevi:* Decazeville'de (Aveyron) 2000 maden işçisinin grevi. Tahammül edilmez çalışma koşullarının ve işçilerin Aveyron kömür ocakları ve dökümevleri şirketince aşırı derecede sömürülmelerinin sonucu olarak başlatılan grev. 1886 Ocağından Haziranına dek, beş ay sürmüştür.

76 1877-1878 Türk-Rus savaşı kastedilmiştir.

77 "Zemlia i Volia" adlı popülist derneğin bölünmesinden sonra 1879 Ağustosunda kurulan gizli örgüt. Popülistlerin görüşlerine sadık kalan örgüt üyeleri köylülüğü Rusya'da başlıca devrimci güç sayıyor ve birdizi Rus hükümetlerinde propagandalarını sürdürüyorlardı. "Narodnaia Volia"nın (78 sayılı nota bakınız) kişisel terör taktiğini yanlış buluyorlardı. Daha sonraları, "Kara Paylaşma" yandaşlarından bir kısmı marksizme, bir kısmı ise 1 Mart 1881'den sonra "Narodnaia Volia'ya katılmışlardır.

78 *Narodnaia Volia* (Halkın İradesi): Ağustos 1879'da, "Zemlia i Volia" (Toprak ve Özgürlük) adlı popülist örgütün bölünmesinden sonra kurulan, gizli ilkelerine sadık kalan "Narodnaia Volia" üyeleri otokrosiyi yıkmayı ve siyasal özgürlükkazanmayı başlıca görevleri olarakgörüyorlardı. Derneküyeleri çarın istibdadına karşı kahramanca bir savaş sürdürmüşler, ancak toplumu halk yı-

ğınlarının katkısı olmadan salt kişisel terör yoluyla değiştirebileceklerini sanmışlar ve bunda yanılmışlardır. Çar II. Alexander'in katlinden kısa bir süre sonra (1 Mart 1881), hükümet "Narodnaia Volia"yı dağıtmayı başarmıştır.

[79] Marx'ın Sorge'ye 5 Kasım 1880 tarihli mektubu.

[80] Engels'in "Görüş ayrılıklarımızdan" ve Rusya'da hazırlanmakta olan devrimin niteliğinden sözettiği mektup, V. Zasuliçe'e yazdığı 23 Nisan 1885 tarihli mektuptur.

[81] "Cumhuriyet için ölmek" Engels'in "Reich anayasası için kampanya" üzerine yazdığı bir dizi makalelerden biridir. Bk. F. Engels: *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrimi.*

[82] *Neo-kantçılar:* Almanya'da XIX. yüzyılın sonunda ortaya çıkan gerici felsefi akım. "Kant'a Dönüş" sloganı altında *Neo-kantçılar* Kant'ın idealizminin yeniden doğuş hareketini övüyor, diyalektik ve tarihsel materyalizme karşı çıkıyorlardı. Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* adlı yapıtında Neo-kantçıları "teori alanında gerici", "çapsız eklektikler ve kırıntı kemiricileri" olarak nitelemiştir.

[83] Kısa bir süre sonra, Lenin *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*'i yazmış, kitap 1909 Mayısında yayınlanmıştır. Lenin bu yapıtında Bogdanov ve öteki revizyonistlerin yanısıra, felsefe alanındaki ustaları olan Avenarius ve Mach'a da şiddetle hücum etmiştir. Bu kitap marksizmin teorik temellerini savunmayı amaçlayarak bilimin bütün buluş ve kazançlarına materyalist bir sentez getirmiştir.

[84] Adını Fransız reformisti Millerand'dan alan oportünist akım. Millerand 1899'da gerici bir burjuva hükümetinde bakan olmuş ve halka karşı bir politika izlenmesinde yardımcı olmuştur. Lenin sosyal-reformistlerin burjuva hükümetlerine katılmakla bu hükümetlerin elinde kapitalistlere bir paravana ve yığınları aldatma aracı hizmeti gördüklerini belirtmiştir.

[85] Millerand'la birlikte, 1890 yıllarında, bir "Bağımsız Sosyalistler" grubunu örgütleyen ve Fransız işçi hareketinin reformist sağ kanadının başına geçen Jaurés'in yandaşları.

[86] Bk. yukarıda not 71.

[87] Bk. yukarıda not 58.

[88] *Bağımsız İşçi Partisi* (Independent Labour Party): 1893'te İngiltere'de "yeni sendikaların" liderleri tarafından, grevci savaşımın ve işçi sınıfının burjuva partileri karşısında bağımsızlığını sağlama hareketinin hızlandığı sırada kurulan reformist örgüt. Bağımsız İşçi Partisi, yeni ve eski sendikaların üyelerini içerdiği gibi, Fabien'lerin etkisi altında bulunan aydınları ve küçük-burjuvaları da barındırıyordu. Bağımsız İşçi Partisi, kurulduğundan beri, liberal partilerle savaşıma ve parlamento pazarlıklarına ağırlık vererek reformist burjuva görüşlerinden yana durum almıştır. Lenin Bağımsız İşçi Partisinin "gerçekte öteden beri burjuvaziye bağlı kalmış olan oportünist bir parti" olduğunu söylemiştir.

[89] İtalyan sosyalist partisinin akımlarından biri: 1900 yıllarının *entegralist*'leri birçok alanlarda aşırı oportünizmden yana durum almış olan reformistlere karşı çıkmışlar ve gerici burjuvaziyle işbirliği yapmışlardır.

[90] *Menşevikler:* Rus sosyal-demokrasisinde oportünist küçük-burjuva akımının yandaşları. Menşevikler bu adı, R.S.D.İ.P.'nin Ağustos 1903'te toplanan II. Kongresinde, partinin merkez organlarının seçimi sırasında, başta Lenin

olmak üzere devrimci sosyal-demokratlar çoğunluğu kazanırlarken azınlıkta kalmaları üzerine alınışlardır. Rusçada *bolçinstvo* çoğunluk, *mençinstvo* ise azınlık demektir. Ekim Devriminden sonra, Menşevikler açıkça karşı-devrimci bir parti haline gelmişler, Sovyet iktidarını devirmek için komplolar ve isyanlar düzenlemişlerdir.

91 XIX. yüzyılın sonunda birçok Batı Avrupa ülkelerinin işçi hareketinde ortaya çıkan yarı-anarşist bir küçük-burjuva akımı. Sendikalistler işçi sınıfının politik savaşımı ve proletarya diktatorlüğü zorunluluğunu, ve partinin yönetici rolünü kabul etmiyorlardı. Sendikaların, işçilerin genel grevini örgütlemekle, kapitalizmi devrimsiz devirebileceklerine ve sanayinin yönetimini ellerine alabileceklerine inanıyorlardı. Lenin birçok ülkelerdeki devrimci sendikalizmin "oportünizmin, reformizmin ve parlamanter kretinizmin dolaysız sonucu" olduğunu belirtmiştir.

92 Rus Ortodoks Kilisesinin en yüksek yönetim organı.

93 Karl MARX: *Hegel'in Hukuk Felsefesine Katkı*, Giriş.

94 Friedrich ENGELS: *Göçmenlerin literatürü*.

95 Friedrich ENGELS: *Anti-Dühring*.

96 Friedrich ENGELS: Marx'ın *Fransa'da İç Savaş*'ının 1891 baskısına *Giriş*.

97 1905 Rus Devriminin yenilgisinden sonra Rus Sosyal-Demokrat Partisi üyesi bazı aydınlar arasında ortaya çıkan marksizme düşman felsefi ve dinsel akım. Lenin özellikle *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*'inde bu akımı şiddetle eleştirmiştir.

98 Rus karşı-devrimci liberal burjuvazisinin temsilcisi Kadet partisi üyesi gazete yazarlarının makaleler derlemesi, Moskova'da 1909 ilkbaharında çıkmıştır.

99 Alman sosyal-demokrasisinde 1890 dolaylarında ortaya çıkan yarı anarşist küçük-burjuva akımı.

100 1905 Rus Devriminin yengilgisinden sonra bir grup Bolşevik arasında ortaya çıkan oportünist akım.

101 Bu makale Marx'ın 30. ölüm yıldönümü nedeniyle yazılmıştır.

102 Bu makale *Marksizmin Bayrağı Altında* dergisinin 3. sayısı için, Bolşevik Partisi'nin XI. Kongresinin arifesinde yazılmıştır.

103 1922'den 1944'e dek Moskova'da çıkan felsefi, sosyal ve ekonomik dergi.

104 Rus Teknik Derneği sınai ve ekonomik şubesinin 1921-1922 yıllarında Petrograd'da çıkan dergisi.

ADLER, Victor (1852-1918): Avusturya sosyal-demokrasisinin kurucularından ve liderlerinden biri, 80-90 yıllarında Victor Adler, Engels'le mektuplaşmış, ama Engels'in ölümünden sonra reformizme sapmış ve oportünizmin liderlerinden biri olmuştur.

AVELING, Eleanor—Bk. *Marx Eleanor*.

AUER, Ignace (1846-1907): Alman sosyal-demokratlarından ve oportünizmin liderlerinden.

BAKUNIN, Mikhail Alexandrovic (1814-1876): Rus devrimci hareketinin militanlarından ve anarşizmin ideologlarından; Birinci Enternasyonal'de (ki hizipçi eylemlerinden ötürü 1872 Lahey Kongresince örgütten atılnuştur), marksizmin amansız bir düşmanı olduğunu göstermiştir.

BAUER, Bruno (1809-1882): İdealist Alman filozofu, Genç Hegelciler'in en ünlülerinden biri. Bauer'in idealist görüşleri Marx ve Engels tarafından şu kitaplarda eleştirilmiştir. *Kutsal Aile ya da Eleştirinin Eleştirisi Bruno Bauer ve hempalarına karşı* (1884) ve *Alman İdeolojisi* (1845-1846).

BAUER, Edgar (1820-1886): Alman gazetecisi, Genç Hegelciler'den, Bruno Bauer'in kardeşi.

BAZAROV, Vladimir *(Rudnev, Vladimir Alexandrovic)* (1874-1939): Rus filozof ve iktisatçısı; 1896'dan itibaren sosyal-demokrat harekete katılmıştır. Gericilik yıllarında (1907-1910), bolşevizmden ayrılmış, marksist felsefenin Mach'ın görüşleri çerçevesinde revizyona tabi tutulması gereğini savunmuştur. Yaşamının son yıllarında yazınsal ve felsefi yapıtlar çevirmiştir.

BEBEL, August (1840-1913): Alman sosyal-demokrasisinin ve uluslararası işçi hareketinin kurucularından ve en seçkin militanlarından. Alman işçi hareketinin bünyesinde reformizme ve revizyonizme karşı amansız bir savaş vermiştir.

BECKER, Johann Philippe (1809-1886): Alman işçisi. Almanya'da 1848-1849 devrimine katılmıştır. 1860 yıllarında Birinci Enternasyonal'de etkin bir militan olarak çalışmıştır. Marx ve Engels'in yakını.

BELOUSSOV, T. O. (1874'te doğmuştur): III. Devlet Duması üyesi, likidatör Menşeviklerden.

BERNSTEİN, Eduard (1850-1932): Alman sosyal-demokrasisinin ve İkinci Enternasyonal'in oportünist kanadının lideri, revizyonizmin teorisyeni.

BİSMARCK, Otto (1815-1898): Prusyalı ve Alman devlet adamı. Prusya Dışişleri Bakanı ve Başkanı. Alman İmparatorluğunun birinci şansölyesi (19871-1890). Prusya'nın hegemonyasında Almanya'nın birliğini gerçekleştirmiştir. Sosyalistlere karşı olağanüstü yasanın hazırlayıcı ve uygulayıcısı (1878-1890).

BLANQUİ, Louis-Auguste (1805-1881): Ütopik sosyalizmin temsilcisi, Fransız devrimcisi, birçok gizli derneklerin ve komploların kurucusu ve örgütleyicisi; 1830 ve 1848 devrimlerinde etkin bir rol oynanuştır. Blanqui yanlış olarak devrimin küçük bir suikastçılar grubu tarafından gerçekleştirebileceğine inanmıştı.

BÖHM-Bawerk, Eugen (1851-1914): Burjuva iktisatçısı, ekonomi politikte "Avusturya Ekolü'nün temsilcilerinden biri. Marksizmin artı-değer teorisine cephe alan kitaplarında, kârın işçi sınıfının sömürülmesinden değil, şimdiki ve gelecekteki subjektif değer yargıları arasındaki farktan ileri geldiğini savunmuştur. Burjuvazi, kapitalizmin varlığını haklı göstermek için Böhm-Bawerk'in gerici görüşlerinden yararlanır.

BOGDANOV, Alexander Alexandrovic (1873-1928): Rus sosyal-demokratı, filozof, sosyolog ve iktisatçı. Felsefede, sözde marksist terimler maskesi altında, yeni bir sistem, aslında Mach'ın subjektif idealist felsefesinden başka bir şey olmayan "ampiriomonizm"i yaratmaya çalışmıştır.

BULGAKOV, Serguei Nikolayoviç (1871-1944): Gerici Rus iktisatçısı, idealist filozof, 1905-1907 devriminden sonra *Kadet*'lere katılmış, felsefi mistisizmi savunmuş, karşı-devrimci *Viekhi* dergisine yazılar yaznuştır.

BRACKE, Wilhelm (1842-1880): Alman sosyal-demokratı, Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin (Eisenach grubu) kurucularından (1869) ve liderlerinden biri; Marx ve Engels'in yakınlarından.

BRENTANO, Lujo (1844-1931): Alman burjuva iktisatçısı, "kürsü sosyalizmi"nin başlıca temsilcilerinden biri. Sınıf savaşımından vazgeçilmesini ve sosyal çelişkilerin kapitalizm çerçevesi içinde reformist sendikalar ve işçi mevzuatı aracılığıyla çözülebileceğini savunmuş, işçilerle kapitalistlerin çıkarlarını uzlaştırmaya çalışmıştır.

BROUCKÊRE, Louis De (1870-1951): Belçika İşçi Partisinin liderlerinden ve kuramcılarından biri; Birinci Dünya Savaşı'ndan önce partinin sol ka-

nadının başında bulunmuştur. Savaş sırasında (1914-1918) ateşli bir sosyal-şoven olmuştur.

BROUSSE, Paul (1844-1912): Fransız küçük-burjuva sosyalisti, Fransız sosyalist hareketinde oportünist bir akımı temsil eden "posibilizm"in (Olanakçılık) lider ve ideologlarından.

BÜCHER, Ludwig (1824-1899): Alman burjuva fizyoloji bilgini ve filozofu; "vülger' materyalizmin temsilcilerinden.

BURNS, John (1858-1943): İngiliz politikacısı, işçi. 1880 yıllarında sendikacılığın (trade-unionism) yöneticilerinden, 1892'de parlamentoya seçilmiş ve kapitalistlerle işbirliği yaparak işçi sınıfının çıkarlarına cephe almıştır. 1905'ten 1914'e dek burjuva hükümetlerinde bakanlık yapmıştır. Bundan sonra, politikada etkin bir rol oynamamıştır.

CHAMPİON, Henry Hajd (1857-1928): İngiliz sosyal-reformcusu, Sosyal-Demokrat Federasyonu üyelerinden: 1887'de, seçimlerde Muhafazakarlarla uzlaştığı için Federasyondan çıkarılmıştır.

DİETZGEN, Eugen (1862-1930): J. Dietzgen'in oğlu ve yapıtlarının editörü. Dietzgen görüşlerine "felsefi doğal monizm" adını vermişti. Ona göre, bu felsefe materyalizm ile idealizmi bağdaştırıyordu. J. Dietzgen'in felsefi görüşlerinin zayıf noktalarını ön plana alan Eugen Dietzgen, bunlarla marksizmi "tamamlamak" gereğini savunmuş ve sonunda marksizmi de diyalektiği de inkar etmiştir.

DİETZGEN, Joseph (1828-1888): Alman işçisi, sosyal demokrat ve filozof, Bağımsız bir şekilde diyalektik materyalizmin ilkelerini açıklamıştır. Marx, diyalektik materyalizm anlayışında bazı yanılgılara ve yanlışlara karşın, Dietzgen'in "bir işçinin bağımsız düşüncelerinin sonucu olan şaşılacak derecede mükemmel düşünceler ortaya koymuş" olduğuna işaret etmişir.

DREWS, Arthur (1865-1935): İlkel Hıristiyanlık uzmanı, Alman tarihçisi. Yapıtlarında İsa'nın tarihsel varlığını, yaşadığını inkar etmiştir.

DÜHRİNG, Eugen (1833-1921): Alman küçük-burjuva filozofu ve iktisatçısı. Dühring'in felsefi görüşleri pozitivizmin, metafizik materyalizmin ve idealizmin bir karmasıydı.

EİNSTEİN, Albert (1879-1955).

EPİKÜR (M. Ö. 341-270 arası).

FREURBACH, Ludwig (1804-1872): Materyalist ve dinsiz Alman filozofu; sınırlı ve daha çok tefekküre dayanan niteliğine karşın, Feurbach'ın materyalizmi teorik planda marksist felsefenin temellerinden birini oluşturmuştur.

GEORGE, Henry (1839-1897): Amerikalı burjuva gazeteci ve iktisatçısı; kapitalist rejimin bütün çelişkilerini çözmenin yolu olarak toprağın burjuva devleti tarafından kamulaştırılması fikrini öngörmüş ve yaymıştır; Amerikan işçi hareketinin başına geçme ve onu burjuva reformizmine kaydırma girişiminde bulunmuştur.

GUESDE, Jules (1845-1922): Fransız sosyalist hareketinin kurucularından ve liderlerinden. 1882'de Guesde ve Lafargue Fransız İşçi Partisini kurmuşlardır.

GUİZOT, François (1787-1874): Fransız devlet adamı ve tarihçisi; 1840 yılından 1848 Şubat devrimine dek Fransa'mn iç ve dış politikasım yönetmiş sayılabilir; büyük mali burjuvazinin sözcülüğünü yapmış, çıkarlarım korumuştur.

HABSBURG'lar: 1273'ten 1806'ya dek (aralıklarla) Kutsal Roma-Germen İmparatoluğu hanedanı; daha sonra (1804'ten itibaren) Avusturya ve Avusturya-Macaristan (1867-1918) imparatorlarını yetiştirmiştir.

HEGEL, Georg-Wilhelm-Friedrich (1770-1831): Objektif idealizmin kurucusu ünlü Alman filozofu, Hegel'in tarihsel önemi, diyalektik materyalizmin teorik temellerinden birini oluşturan diyalektiği derin ve ayrıntılı bir biçimde incelemiş olmasındadır.

HİLLQUİT, Morris (1869-1933): Amerikalı sosyalist. Önce marksizmden yana iken, sonraları reformizm ve oportünizme kaymıştır. Birleşik Devletler reformist sosyalist partisinin kurucularından.

HİRSCH, Max (1832-1905): Alman iktisatçı ve gazetecisi. Emek ve sermaye çıkarlarının uzlaştırılması ilkesinden esinlenen sendikaların kurucularından ve yöneticilerinden biri. Yapıtlarında Hircsh proletaryanın devrimci taktiğine karşı çıkmış, reformiznii savunmuştur.

HÖCBERG, Karl (1853-1885): Alman sosyal-demokrasisinin sağ kanat temsilcilerinden, gazeteci. Sosyalistlere karşı olağanüstü yasanın yürürlüğe girmesinden sonra (1878), Bernstein ve Schramm ile birlikte partinin devrimci taktiğini kınamış, burjuvazi ile birleşme ve proletaryanın çıkarlarını burjuvaziye emanet etme çağrısında bulunmuştur.

HOHENZOLLERN: Brandenburg Elektörlerinin (1415-1701), Prusya Kralların (1701-1918) hanedanı.

HOLYOAKE, George (1817-1906): İngiliz kooperatifçilik hareketinin militanı, reformist.

HUME, David (1711-1776): Subjektif idealist ve agnostik İngiliz filozofu.

HUXLEY, Thomas-Henry (1825-1895): İngiliz doğa bilgini, Charles Darwin'in meslektaşı ve doktrininin savunucusu. Felsefede Huxley kendisini Hume'un öğrencisi sayardı. Bununla birlikte, doğa bilimlerinin somut sorunlarını incelerken tutumu marksist yönde olmuştur.

HYNDMAN, Henry Mayers (1842-1921): İngiliz sosyalisti, reformist. 1881'de, sonradan Sosyal-Demokrat Federasyona dönüşen Demokratik Federasyonu kurmuştur (1884). 1900'den 1910'a dek Enternasyonal Sosyalist Büro üyesi, İngiliz Sosyalist Partisinin liderlerinden biriyken, 1916'da, Salford Kongresinden sonra partiden ayrılnuştır.

JAURÊS, Jean (1859-1914).

KANT, Emmanuel (1724-1804).

KELLEY-Wischnewetzky, Florence (1859-1932): Birleşik Devletler Sosyalist İşçi Partisi üyesi. Engels'in *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu* adlı kitabını İngilizceye çevirmiştir; daha sonra burjuva reformizmi çizgisine geçmiştir.

KUGELMANN, Ludwig (1830-1902): Alman sosyal-demokratı, Marx'ın dostu, Birinci Enternasyonal üyesi. Almanya'da 1848-1849 devrimine katılmıştır. 1862'den 1874'e dek Marx'la mektuplaşmış, Almanya'daki durum üzerine kendisine sürekli olarak bilgi vermiştir. Marx'ın Kugelmann'a mektupları ilk kez 1902'de *Die Neue Zeit* dergisinde yayınlanmıştır.

LABRİOLA, Arturo (1873-1959): İtalyan politikacı, hukukçu ve iktisatçısı. İtalya'da sendikal hareketin liderlerinden biri. Sendikalizm teorisi üzerine yazdığı bir dizi kitapta, "devrimci sendikalizm" programını marksizme uydurmaya ve bu arada marksizmi "düzeltmeye" kalkışmıştır.

LAFARGUE, Laura—Bk. *Marx, Laura.*

LAFARGUE, Paul (1842-1911): Fransız ve uluslararası işçi hareketi militanlarından, Fransız İşçi Partisinin kurucularından, yetenekli bir gazeteci, Fransa'da bilimsel komünizmin ilk yandaşlarından. Marx ve Engels'in dostu ve savaşım arkadaşı.

LAGARDELLE, Hubert (1874-1958): Fransız küçük-burjuva politikacısı, anarko-sendikalist.

LANGE, Friedrich-Albert (1828-1875): Yeni-kantçı Alman burjuva filozofu, materyalizmin ve sosyalizmin düşmanı.

LARİNE Y. (Luriye, Mikhail Alexandrovic) (1882-1932): Rus sosyal demokratlarından, Menşevik. 1905-1907 devriminin yenilgisinden sonra likidatörlerin liderlerinden biri. Ağustos 1917'de Bolşevik Partisi'ne girmiştir. Ekim Devriminden sonra Sovyetlerde ve ekonomik kuruluşlarda çalışmıştır.

LASSALLE, Ferdinand (1825-1864): Alman küçük-burjuva sosyalisti; Alman Emekçileri Genel Birliğinin kurucularından biri (1863). Bu birliğin kuruluşu işçi hareketinin gelişmesine büyük bir katkıda bulunmuştur; ancak başkanlığına seçilen Lassalle ona oportünist bir yön vermiştir. Lassalle'in teorik ve politik görüşleri Marx ve Engels tarafından şiddetle eleştirilmiştir.

LİEBKNECHT, Wilhelm (1826-1900): Alman ve uluslararası işçi hareketinin seçkin militanlarından, Alman Sosyal-Demokrat Partisinin kurucularından ve liderlerinden. 1857'den yaşamının sonuna dek Partinin Merkez Komitesi üyeliğinde ve merkezi yayın organı olan *Vorwaerts*'in genel yayın müdürlüğünde bulunmuştur. Birinci Enternasyonal'in çalışmalarında ve İkinci Enternasyonal'in kuruluşunda etkin bir rol oynamıştır.

LONGUET, Jenny—Bk. Marx, Jenny.

LUNAÇARSKİ, Anatoli Vassiliyeviç (1875-1933): Rus profesyonel devrimcisi ve devlet adamı. Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin II. Kongresinden sonra (1903) Bolşevik. Gericilik yıllarında (1907-1910), marksizmden ayrılmış, partiye karşı olan "Vperiod" grubuna katılmış, marksizmin dinle birleşmesinden yana çıkmıştır. Lenin, Lunaçarski'nin yanlış görüşlerini ortaya koymuş ve eleştirmiştir.

MANN, Tom (1856-1941): İngiliz işçi hareketinin militanlarından, 1920'den sonra komünist.

MANNING, Henry Edward (1808-1892): İngiliz kardinali (1875'ten itibaren). Papanın dünyevi iktadarının hararetli savunucularından biri olarak ün yapmıştır.

MARTOV L. (Zederbaum, Yuli Ossipoviç) (1873-1923): Menşevikliğin liderlerinden biri. Gericilik yıllarında (1907-1910) ve yeni devrimci atılımlar sırasında likidatör. Birinci Dünya Savaşında merkezci görüşleri ve tutumları benimsemiştir. Ekim Devriminden sonra, Sovyet iktidarına düşman kesilmiştir. 1920'de yurt dışına çıkmıştır.

MARX, Eleanor (1855-1898): İngiliz ve uluslararası işçi hareketinin militanlarından, Karl Marx'ın küçük kızı ve Eduard Aveling'in karısı.

MARX, Jenny (kızlık adı Von Westphalen) (1814-1881): Karl Marx'ın karısı ve sadık arkadaşı.

MARX, Jenny (1844-1883): İşçi hareketinin militanlarından, Marx'ın büyük kızı, Charles Longuet'nin karısı. Basında İngiliz hükümeti tarafından baskı al-

tında tutulan İrlandalı devrimcilerin davasını savunmuştur.

MARX, Laura (1845-1911): Fransız işçi hareketinin militanlarından, Marx'ın kızı ve Paul Lafargue'ın karısı.

MASLOV, Pıotr Pavlovıc (1867-1946): Rus iktisatçısı, sosyal-demokrat, Menşevik. Gericilik yıllarında (1907-1910) likidatör.

MAZZINI, Giuseppe (1805-1872): İtalyan burjuva devrimcisi, İtalya'nın yeniden birleştirilmesi için verilen savaş döneminde İtalyan burjuvazisinin cumhuriyetçi-demokrat kanadının liderlerinden ve ideologlarından.

MEHRING, Franz (1846-1919): Alman sosyal-demokrasisinin seçkin kişilerinden biri, tarihçi ve gazeteci, Alman Komünist Partisi kurucularından.

MIGNET, Francois-Auguste (1796-1884): Liberal fikirli Fransız burjuva tarihçisi.

MILLERAND, Etuenne-Alexandre (1859-1943): Fransız politikacısı, 1880 yıllarında küçük-burjuva radikali; 1890 yıllarında sosyalistlere katılmış, Fransız sosyalist hareketinde oportünist akımın başını çekmiştir. 1899'da bir gerici burjuva hükümetinin üyesi olmuştur.

MOLESCHOTT, Jacob (1822-1893): Hollandalı bilim adamı; vülger materyalizmin bellibaşlı temsilcilerinden.

MOST, Johan (1846-1906): Alman anarşisti. 1860 yıllarında işçi hareketine katılmıştır. Sosyalistlere karşı olağanüstü yasanın kabulünden sonra (1878) İngiltere'ye,daha sonra da Amerika'ya (1882) göç etmiştir. Amerika'da anarşizm propagandası yapmaya devam etmiştir.

MÜHLBERGER, Arthur (1874-1907): Alman küçük-burjuva gazetecisi ve hekim, Proudhon'un tilmizlerinden.

PANNEKOEK, Anton (1873-1960): Hollandalı sosyal-demokrat. 1909'de Hollanda Sosyal-Demokrat Partisine dönüşen Hollanda Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin sol kanadının yaygın organı olan *De Tribune* gazetesinin kurucularından. 1918-1921 arasında Hollanda Komünist Partisine üye olmuş, Komintern çalışmalarına katılmış, sekter bir aşırı-sol tutum takınmıştır. 1921'de parti saflarından ayrılmış ve çok geçmeden politik yaşamdan çekilmiştir.

PLEKHANOV, Georgi Valentinovıc (1856-1918): Rus ve uluslararası işçi hareketinin en önplanında yer alan kişilerden biri, Rusya'da marksizmin ilk savunucusu, "Emeğin Kurtuluşu" adlı ilk Rus marksist grubunun kurucusu. Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin II. Kongresinden sonra (1903), oportünizmle uzlaşma ilkesini savunmuş, arkasından da Menşeviklere katılmıştır. Gericilik yıllarında (1907-1910), Mach'ın savunduğu marksizmi yeniden gözden geçirme (revizyonizm) tezine ve likidatörlere karşı çıkmıştır. Ekim Sosyalist Devrimini tasvip etmemiş, ama Sovyet iktidarına karşı hiçbir eyleme katılmamıştır.

PROUDHON, Pierre-Joseph (1809-1865): Fransız küçük-burjuva gazeteci, iktisatçı ve sosyoloğu; anarşizmin ideologlarından.

RODBERTUS-Jagetzov, Johann-Karl (1805-1875): Vülger ekonomizm yanlısı, Alman politikacısı, Prusya "devlet sosyalizmi" gerici düşüncesinin savunucusu.

RUGE, Arnold (1802-1880): Genç Hegelci, radikal burjuva Alman gazeteci ve polemikçisi.

SCHAPPER, Karl (1812-1870): Alman ve uluslararası işçi hareketinin mili-

tanlarından, önce *Adiller Ligi*'nin sonra da *Komünistler Ligi*'nin liderlerinden; 1848-1849 devrimine katılnuş, 1850'de Lig'in ikiye bölünmesinden sonra "sol" sekter grubun başına geçmiş, 1856'da yeniden Marx'a katılnuştır.

SCHIPPEL, Max (1859-1928): Alman sosyal-demokratı, revizyonist, Reichstag'ta milletvekili (1890-1905).

SCHRAMM, Karl August: Alman sosyal demokratı, reformist. Marksizmi eleştirmiştir; 80 yıllarında parti saflarından ayrılnuştır.

SMITH , Adam (1723-1790): İngiliz iktisatçısı, klasik burjuva ekonomi politiği ekolünün en büyük temsilcilerinden.

SORGE, Friedrich (1828-1906): Alman sosyalisti, Amerikan ve uluslararası işçi hareketinin tanınnuş militanlarından, Birinci Enternasyonal'in en etkin üyelerinden; Marx ve Engels'in yakın dostu ve savaşını arkadaşı.

SOROKIN, Pitirim Alexandroviç (1889-...): Rus burjuva sosyoloğu, Sosyalist-Devrimci (SR). 1917'ye dek Petrograd Üniversitesinde sosyoloji okutmuştur. 1919-1922'de Petrograd öğretim kurumlarında yine sosyoloji dersleri vermiştir. 1922'de göç etmiştir.

SURKOV, Piotr İlic (1876-1946): Rus sosyal-demokratı, Bolşevik. III. Devlet Dumasında miletvekili.

STEIN, Lorenz (1850-1890): Alman burjuva tarihçisi, iktisatçı.

STRUVE, Piotr Bernhardoviç (1870-1944): Rus burjuva gazeteci ve iktisatçısı; 90 yıllarında "Legal Marksizm"in önde gelen temsilcilerinden. Daha sonra Kadet'ler partisinin yönetimi kurulu üyesi. Ekim Devriminden sonra Rusya'dan ayrılmşıtır.

ÇERNIÇEVSKİ, Nikolai Gavrilovic (1828-1889): Rus demokrat devrimcisi, Rus soyal-demokrasisinin en seçkin öncülerinden; iktisatçı, filozof, yazar.

THIERRY, Augustin (1795-1856): Restorasyon döneminde Fransız tarihçisi, liberal burjuva

THIERS, Adolphe (1797-1877).

THÜNEN, Johann Heinrich (1783-1850): Alman burjuva iktisatçısı, kır ekonomisi uzmanı, büyük toprak sahibi. Thünen sınıfların uzlaşmasını savunur, emek ile sermaye arasında uzlaşmaz çelişkiler bulunduğunu kabul etmezdi.

TİMİRİAZEV, Arkadi Klementievic (1880-1955): Profesör, 1921'den itibaren Sovyetler Birliği Komünist Partisi üyesi. 1908'de Moskova Üniversitesinde fizik dersleri vermeye başlamıştır.

VANDERVELDE, Emil (1866-1938): Belçika İşçi Partisi lideri, II. Enternasyonal'in Enternasyonal Sosyalist Bürosu başkanı. Aşırı-oportünist tutumu benimsemiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında sosyal-şoven ve burjuva hükümeti üyesi.

VİERECK, Louis (1851-1921): Alman sosyal-demokratı, partinin sağ kanat temsilcisi, Dühring'in takipçilerinden. 1896'da Amerika'ya göç etmiş ve yavaş yavaş işçi hareketinden kopmuştur.

VİPPER, Robert Yurievic (1859-1954): Rus tarihçisi.

VOGT, Karl (1817-1895): Alman doğa bilgini, vülger materyalist, küçük-burjuva demokratı. Proleter devrimcilere karşı karalama kampanyasına katılmıştır.

VOLLMAR, Georg Heinrich (1850-1922): Alman Sosyal-Demokrat Partisinin oportünist kanadının liderlerinden, gazeteci. Reformizmin ve revizyonizmin ideologlarından.

WİLLİCH, Auguste (1810-1878): Prusyalı subay, Komünistler Ligi üyesi, 1849'da Baden-Westphalen ayaklanmasına katılmıştır; 1850'de ayrıldığı *Komünistler Ligi*'nin maceracı sekter fraksiyonun liderlerinden biri.

ZASULİC, Vera Ivanovna (1849-1919): Önceleri popülist, sonra sosyal-demokrat; "Emeğin Kurtuluşu" grubunun kurucularından, daha sonra Menşeviklere katılmıştır.

ZEDDERBAUM—Bk. *Martov, L.*

BİLİM VE SOSYALİZM YAYINLARI

J. STALİN
DİYALEKTİK VE TARİHSEL MATERYALİZM

P. TOGLIATTİ
FAŞİZM ÜZERİNE DERSLER

V. İ. LENİN
DEVLET VE İHTİLAL

(BELGELER)
"DEVLET VE İHTİLAL" DAVASI

V. İ. LENİN
PROLETER DEVRİM VE DÖNEK KAUTSKY

G. PALOCZY HORVATH
DÜN KÖLEYDİK BUGÜN HALKIZ

LİN PİAO
YAŞASIN HALK SAVAŞININ ZAFERİ

V. İ. LENİN
ÜTOPİK VE BİLİMSEL SOSYALİZM

V. İ. LENİN
KARL MARX VE DOKTRİNİ

KARL MARX, FRİEDRİCH ENGELS
KOMÜNİST MANİFESTO

(BELGELER)
"KOMÜNİST MANİFESTO" DAVASI

JACK T. MURPHY
STALİN

M. CORNFORTH
KOMÜNİZM VE İNSANLIK DEĞERLERİ

JOHN EATON
EKONOMİ POLİTİK

(BELGELER)
BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ BİRLEŞİNİZ

(BELGELER)
PEKİN MOSKOVA ÇATIŞMASI

YURİ DAVİDOV
ÖZGÜRLÜK VE YABANCILAŞMA

BOGUSLAVSKY, KARPUŞİN, RAKİTOV, ÇERTİKİN, EZRİN
DİYALEKTİK VE TARİHSEL MATERYALİZMİN ALFABESİ

J. D. BERNAL
MARX VE BİLİM

S. EGE
KİTABIN ATEŞLE DANSI

J. STALİN
BOLŞEVİK PARTİSİ TARİHİ

F. ENGELS
TARİHSEL MATERYALİZM ÜZERİNE MEKTUPLAR
1890-94

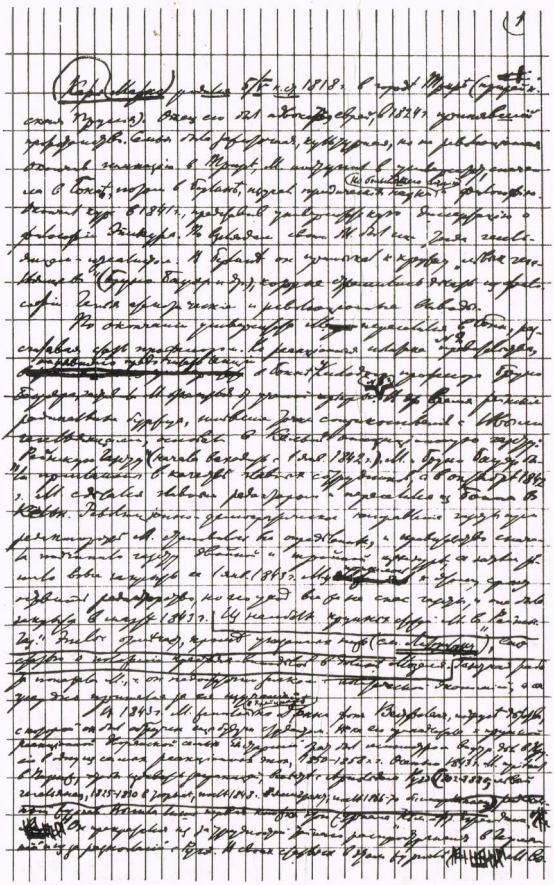
V. İ. LENİN
SOSYALİZM VE DİN

V. Nguyen GİAP
VİETNAM HALK SAVAŞI

E. A. GRİNEVİÇ
KÜBA: DEVRİMİN GEÇTİĞİ YOL

Bu kitabın basım işleri Nisan 1995'te Ankara'da yapıldı (dizgi: *Argun Tic. Ltd. Şti.*, film ve montaj: *Fimka,* baskı ve cilt: *Adalet Basımevi).*

bilim ve sosyalizm yayınları

Lenin'in elyazmasıyla, bu kitabın "Karl Marx" bölümünün ilk sayfası
(Temmuz-Kasım 1914)

YÖN
BASIN YAYIN DAĞITIM